1. Bulgăr, Gh., *Studii de stilistică şi limbă literară,* Bucureşti, 1971.
2. Caracostea, Dimitrie, *Expresivitatea limbii române,* Iaşi, 2000.
3. Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române*, Bucureşti, 1973
4. Ducrot, Oswald, Schaeffer Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al ştiințelor limbajului*, Bucureşti, 1996.
5. Fowler, R., *Style and structure in literature: essays in the new stylistics*, Oxford, 1975.
6. Galdi, Ladislau, *Introducere în stilistica literară a limbii române*, Bucureşti, 1976.
7. Hough, G., *Style and stylistics,* London, 1969.
8. Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române,* Bucureşti, 1975.
9. Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române*, Bucureşti, 1986.
10. Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iaşi, 1999.
11. Munteanu, Ştefan, *Introducere în stilistica operei literare*, Timişoara, 1995.
12. Munteanu, Ştefan, *Limba română artistică*, Bucureşti, 1981.
13. Munteanu, Ştefan, *Studii de lingvistică şi stilistică*, Piteşti, 1998.
14. Oancea, Ileana, *Semiostilistica*, Timişoara, 1998.
15. Parpală Afana Emilia, *Introducere în stilistică*, Piteşti, 1998.
16. Petre Pârvan, Luiza, *Cercetări de poetică şi stilistică*, Piteşti, 1994.
17. *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*, editori M. Nasta şi S. Alexandrescu, Bucureşti, 1972.
18. Turner, G. W., *Stylistics*, Harmondworth, 1973.
19. Vianu, Tudor, *Studii de stilistică*, Bucureşti, 1968.
20. Zafiu Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, 2001.

STILISTICA – SEMANTICA CONCEPTULUI

Stilistica (de la *stilus/stylus*, „instrument de scris"), ca şi stilul, a fost atât de mult definită, încât dispersia omonimică a sensurilor sale apare ca un lucru firesc. În locul unei definiții unice şi satisfăcătoare, majoritatea specialiştilor preferă o istorie a ei. În accepția curentă, stilistica este o disciplină lingvistică dificil de circumscris, întrucât, în loc să-şi precizeze domeniul, s-a diversificat până la dispersia în alte ştiințe ale limbajului. G. Mounin atribuie introducerea termenului lui Georg von der Gabelentz (lingvist şi sinolog german: specialist în studiul istoriei limbii şi culturii chineze; a scris o gramatică a limbii chineze în 1881) în 1875; pentru Novalis (scriitor şi filozof german al romantismului timpuriu), el era sinonim cu *retorică*, pentru că preluase de la aceasta studiul figurilor de stil.

Întemeietorul stilisticii este considerat lingvistul elvețian Charles Bally, prin lucrările sale publicate la începutul secolului 20: *Précis de stylistique* (1905) şi *Traité de stylistique française* (1909). Pentru acesta, stilistica nu numai că nu însemna studiul stilurilor (prin care se înțelegea *stilurile individuale ale scriitorilor*), dar stilurile erau excluse din sfera obiectului propriu noului tip de cercetare. Prin aceasta, Bally înscria cercetarea stilistică în sfera ştiinței limbii, ceea ce a şi determinat înțelegerea ei ca *stilistică lingvistică*. Întrucât stilistica sa lingvistică era o „stilistică fără stil", doi romanişti: germanul Karl Vossler şi austriacul emigrat în SUA Leo Spitzer au fundamental *stilistica literară*, cu şi despre stil.

Din a doua jumătate a secolului 19 domeniul disciplinei devine tot mai larg; se adaugă, sub influența teoriei comunicării şi a structuralismului, *stilistica funcțională*, de orientare pragmatică şi sociolingvistică. Acesteia i se subordonează *stilistica receptării/a efectului*, orientată spre lectură. Dacă analizăm şi alte sintagme: *stilistica intențiilor, stilistica temelor, stilistica formelor* etc., sesizăm folosirea abuzivă a termenului: *stilistica temelor* în loc de „critică tematică", *stilistica formelor* în loc de „poetică", *stilistica intențiilor* în loc de „poietică". Dată fiind propensiunea expansionistă a termenului, stilisticianul are de ales între un sens larg, impropriu, dar peren şi unul restrâns, propriu, dar caduc.

Ileana Oancea (*Istoria stilisticii româneşti*, 1988) pledează pentru spectrul larg al acestei discipline care traversează neoretorica, poetica, semiotica, pragmatica sau teoria textului, înglobându-le. Poziția integratoare (sub aspect referențial), laxă (sub aspect metodologic) şi salvatoare (sub aspectul atitudinii) este consecința fuzionării stilisticii cu alte discipline. Stilistica modernă, prezentă în direcții diversificate, este intens practicată şi se infiltrează dincolo de disciplina care-i poartă numele. Ea se prezintă altfel si nu poate fi concepută ca o disciplină monolitică; suplețea care-i permite să absoarbă metodele poeticii şi ale semioticii face din stilistică o ştiință perenă, în permanentă regenerare.

Concepția restrictivă, asupra disciplinei este justificată de imperativul coerenței metodologice, precum şi de acceptarea celei mai simple definiții a stilisticii: *ştiință a stilului*, şi nu a limbajului în genere. Dacă obiectul ei este stilul, variațiile extensiunii ei sunt în funcție de accepțiunile mai largi sau mai restrânse ale stilului (la care putem adăuga şi conceptul de *scriitură*, elaborat de R. Barthes). Nu trebuie pierdut din vedere că în prima jumătate a secolului 20, stilistica s-a constituit ca ştiință autonomă şi că cele trei ramuri ale ei se prezintă omogen sub aspect subiectiv, intensiunea (totalitatea notelor, atributelor unui concept, termen; extensiune: clasa de obiecte cărora le corespund notele, atributele unui concept sau termen) termenului subordonându-se celebrei definiții a lui Buffon (1707-1788: naturalist, matematician, cosmolog francez): „stilul este omul însuşi". Omul este ființa care, utilizând limbajul îl subiectivează: K. Vossler: „Stilul este întrebuințarea individuală a limbii". În acest punct, stilistica este o pragmatică lingvistică.

Din rațiuni ştiințifice şi didactice, optăm pentru concepția restrânsă; stilistica nu a parcurs un traseu înglobant, ci a fost înglobată de noile discipline ale lingvisticii textului. Poetica, de ex., transgresează stilul, pentru a delimita structuri textuale concepute supraindividual, ca modele; poetica generativă încearcă să obiectiveze producerea textului dintr-o structură profundă (non-poetică), proiectată într-o structură de suprafață care focalizează codul retoric, deci stilul. Semiotica, ştiința generală a semnelor, evidențiază valorile semantice, sintactice şi pragmatice ale codului poetic în raport cu celelalte sisteme de comunicare şi de semnificare. În ciuda interferenţelor, fiecare dintre aceste discipline îşi are domeniul şi metodele sale, iar stilistica nu se identifică cu niciuna dintre ele.

Studiile de stilistică teoretică şi aplicată sunt într-un continuu regres, cercetarea textului fiind dominată de poetică şi semiotică. Această situație demonstrează că stilistica a fost înghițită

de aceste discipline mai recente, chiar dacă stilul se regăseşte în acestea şi că, actualmente, se prezintă ca o disciplină desuetă, revolută. Uzul didactic al termenului *stilistică* presupune stilistica literară (estetică, retorică), adică studiul mijloacelor lingvistice utilizate de un scriitor / orator pentru a obține pertinența estetică (nu afectivă, persuasivă) a faptelor de stil. Stilistica este „studiul limbii ca artă”, spunea romanistul elvețian Meyer-Lübke. Dimpotrivă, pentru T. Vianu, disocierea stilisticii lingvistice de cea literară este nejustificată, întrucât ambele se subordonează lingvisticii şi tratează parțial un material comun: stilistica lingvistică foloseşte pentru exemplificare literatura beletristică, iar literatura beletristică operează cu materialul limbii comune (*Stilistica literară şi stilistica lingvistică*, în *Opere, 4*, p. 102-103). Adoptăm următoarea definiție a lui T. Vianu, din care eliminăm accentele psihologice în favoarea celor estetice: „S-ar putea spune deci, ca definiție, că stilistica este o disciplină fenomenologică – „care se limitează la descrierea fenomenelor”. Ea studiază fenomenele de stil”, stil pentru care există peste 200 de definiții.

Aşadar, stilistica este o disciplină cu o situare labilă şi controversată; istoria ei demonstrează o evoluție divergentă, în contradicție cu celelalte ştiințe ale limbajului care şi-au precizat şi delimitat obiectul şi metodele. Dimpotrivă, stilistica s-a extins şi diversificat, ajungând la interferențe cu alte ştiințe filologice, teoria literaturii, estetica.

TIPURI DE STILISTICĂ

Stilistica discursului lingvistic, creația a secolului 20, s-a dezvoltat în două direcții diferite, pentru unii antagonice: 1. stilistica lingvistică / afectivă / stilistica limbii care descrie un arc de cerc complet prin apariția stilisticii funcționale şi 2. stilistica literară / genetică, întregită prin stilistica efectului / a receptării.

STILISTICA LINGVISTICĂ

Charles Bally. Stilistica limbii are ca obiect de cercetare limba, nu stilul. *Tratatul de stilistică franceză* a lui Bally se înscrie în această direcție, pentru că autorul îşi propunea să studieze stilistica vorbirii în general, nu pe cea a operelor literare. Conform concepției sale că limbajul exprimă gânduri şi sentimente, el consideră că exprimarea sentimentelor constituie obiectul stilisticii. Bally şi-a definit stilistica afectivă astfel: „Stilistica studiază faptele de expresie ale limbajului organizat din punctul de vedere al conținutului lor afectiv, adică exprimarea faptelor de sensibilitate prin limbă şi acțiunea faptelor de limbă asupra sensibilității”.

Bally limitează domeniul stilistic la limba comună, limba vie, fiind de părere că acesta este domeniul natural al limbajului în care se reflectă viața noastră sufletească. Funcția fundamentală a lingvisticii fiind legătura dintre limba vie şi viață, Bally se opune funcționării elaborate, artificiale a limbajului artistic.

Stilisticianul genevez este primul care propune o teorie modernă a *efectelor de stil*. În vorbirea comună, există nuanțe afective care sunt exprimate direct, prin sensul cuvintelor sau al expresiilor. Numite *efecte naturale*, ele informează asupra sentimentelor exprimate de locutor. Conotațiile indirecte, care indică originea subiectului vorbitor, mediul său lingvistic, reprezintă *efecte prin evocare*.

Efectele de stil îşi au originea în sinonimie: lexicală (*stih - vers*), ori gramaticală (*o fântână limpede – o limpede fântână*). În centrul stilisticii limbii stă noțiunea de *alegere*. Unul din meritele lui Bally este acela de a fi stabilit metodologia cercetării stilistice: se urmăreşte *identificarea şi delimitarea* faptelor de expresie cu conținut afectiv, apoi raportarea lor la limbajul intelectual sau noțional căruia i se opun. În viziunea lui Bally, utilizarea intențională a unui cuvânt ori expresii, a unei sintaxe afective, în scopuri estetice, literare, în speță, scoate aceste fapte în afara stilisticii. Pe baza opoziției *intențional – neintențional*, Bally separă stilistica de estetica literară şi chiar de stil, limitând-o la o *lingvistică a vorbirii*. Stilistica sa este „o stilistică fără stil”. Odată cu stilul, Bally surghiuneşte scriitorul, pentru că, utilizând limba în mod voluntar, conştient, urmăreşte o intenție estetică: el vrea sa creeze frumosul utilizând cuvintele, aşa cum face pictorul folosindu-se de culori ori muzicianul folosindu-se de sunete. Acest lucru este suficient pentru a separa pentru totdeauna stilul de stilistică.

Aşadar, Bally restrânge sfera de activitate a cercetării stilisticii la componenta afectivă a limbii, în strânsă legătură cu privilegierea spontaneității; din această perspectivă, el opune stilistica (adică stilistica lingvistică) studiului stilului / stilurilor (stilistica estetică); subiectul vorbitor dă, în comunicarea cotidiană, curentă, o întrebuințare individuală, specifică mijloacelor puse la dispoziția sa de limba națională, iar aceasta nu o face în mod deliberat, în timp ce scriitorul întrebuințează limba în mod individual, specific, însă cu intenții precise, în scop estetic.

Deosebirea făcută de Bally între stilistica lingvistică şi cea literară ne apare nesatisfăcătoare. Ea separă în mod artificial faptele limbii comune de cele ale limbii artistice, atribuindu-le intenții diferite. Este greu de acceptat că faptele de expresie marcate afectiv apar

întotdeauna în discurs în mod spontan şi firesc, cum la fel de dificil de acceptat este şi faptul că în vorbirea normală intenția estetizantă lipseşte cu desăvârşire. Obiectul stilisticii lingvistice se apropie de cel al stilisticii literare, întrucât în ambele se manifestă o *atitudine* a emițătorului de mesaj, ceea ce transformă faptele de limbă în fapte expresive, adică în fapte de stil. Excluderea stilului din domeniul stilisticii a însemnat pentru Bally şi adepții săi condamnarea retoricii, a posibilei sale contribuții la constituirea unei teorii generale a stilului.

Direcția inaugurată de Bally a fost continuată în lingvistica franceză de M. Cressot şi J. Marouzeau, iar în lingvistica românească de I. Iordan.

Iorgu Iordan, autorul primei stilistici complete a unei alte limbi romanice (*Stilistica limbii române*, 1975), îşi consideră textul o încercare de a împăca concepția lui Bally cu cea a lui Spitzer, dând întâietate primului. În concepția lui Iordan, stilistica studiază fapte ale unei comunități lingvistice privite din punctul de vedere al conținutului lor afectiv. Plastice şi concrete, ele sunt produsul afectului şi al fanteziei (*zgârie-brânză, brânză-n sticlă, cărpănos* față de *zgârcit* sau *avar*). Lipsite de intenția estetică a vorbitorului, ele sunt *spontane* (de ex., sub impulsul dezaprobării, vorbitorul califică o persoană imorală ca: *păcătos, infam, odios*). Expresivitatea acestor cuvinte se datorează conținutului afectiv al comunicării, distincție moştenită de la Bally. Expresivitatea se poate datora şi altor cauze şi anume elementelor fonetice din care este alcătuit cuvântul (în cazul onomatopeelor a *tronc, tic-tac* sau a verbelor derivate din onomatopee: *a fâşâi, a mârâi*). Sunetele se pot asocia cu sensul: de ex., *a* accentuat poate sugera mărimea: *mare, matahală, namilă*; dimpotrivă, *i* trezeşte ideea de mic sau apropiat: *mic, aici*, caz în care putem vorbi de simbolism fonetic. Iordan discută şi ale mijloace expresive din română: schimbările de accent, lungirea sunetelor, procedeele morfologice şi derivative, sintactice, lexicale, împrumuturile externe (*monşer, fain*) şi interne, luate din limbajul popular (*vorba ceea, te miri ce*), al diferitelor profesiuni (*sută-n sută, circumstanțe atenuante, a avea febră*). Toate aceste mijloace devin expresive datorită transferului din alte limbaje; în stilul beletristic ele produc efecte de evocare.

Ca metodă, Iordan precizează că urmează concepția lui Bally, dar şi a lui Spitzer, conform căreia faptele stilistice sunt nu numai produse ale afectului, ci şi ale **fanteziei** şi ale simțului estetic. Stilul scriitorilor nu este luat în considerare, pentru că intenționalitatea reduce mult din caracterul de spontaneitate şi naturalețe. Cu toate acestea, majoritatea exemplelor din tratatul său sunt extrase din opera lui Creangă şi a lui Caragiale, scriitori care, e adevărat că au conservat

realismul lingvistic, dar tot atât de adevărat e că, în opera lor, această conservare este intențională şi orientată estetic.

Iordan admite, ca şi Bally, că stilistica nu are ca obiect studiul unei părți a limbajului, ci limbajul în întregimea lui. Afectivitatea atinge toate registrele: fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul. Fenomenele sunt grupate în patru părți: I. *Fenomene fonetice*; II. *Fenomene morfologice*; III. *Fenomene sintactice*; IV. *Fenomene lexicale*, oferind o imagine de ansamblu a specificului expresiv al limbii române. Tratatul cuprinde un material foarte bogat, selectat din limba vorbită, din stilul presei, din opera scriitorilor care utilizează elemente de limbă vorbită; analiza este însoțită de referiri comparative la fenomenele similare din alte limbi romanice.

Un punct de vedere original l-a susținut D. Caracostea care, pornind de la concepția identificării limbii cu arta (K. Vossler, B. Croce) considera limba ca o creație, rezultanta unei atitudini stilistice (alegere). În *Expresivitatea limbii române* (1942), acesta afirmă: „în realitatea ei, limba este expresivitate, o construcție de artă". Virtualitățile estetice ale limbii sunt numite *esteme*.

Printre alte obiecții, lui Caracostea i se impută absolutizarea valorilor fonetice ale sunetelor şi subiectivismul unor analize (de ex., fonemul *i*, recurent în *Miorița*, ar sugera „simbolul colectiv al pierderii în tot").

STILISTICA LITERARĂ

Presupune analiza resurselor stilistice considerate ca fiind proprii practicilor literare. Contrat stilisticii artelor, interesate în egală măsură de stilurile colective şi de cele individuale, stilistica literară a privilegiat dintotdeauna operele, în ceea ce au ele caracteristic. În timp ce stilistica limbii pune în centru noțiunea de *alegere stilistică*, această opțiune a făcur ca stilistica literară să fie privită ca o *stilistică a devierii*, stilul literar fiind conceput ca singularitate opusă normelor colective. În prima sa etapă, stilistica literară era şi o stilistică psihologică, deoarece valoarea expresivă a stilului era raportată la psihicul autorului. Karl Vossler afirma: „Stilul este utilizarea lingvistică individuală în opoziție cu uzajul colectiv" şi că stilistica trebuie să reveleze „fizionomia individului".

Karl Vossler (1872-1949), întemeietorul stilisticii literare, a elaborat lucrări de epistemologie (*Pozitivism şi idealism în ştiința limbii*, 1904), de stilistică a limbii (*Spirit şi cultură în limbă,* 1925, *Cultura Franței oglindită în limba ei. Istoria limbii franceze scrise de la*

începuturi până în prezent, 1929), dar şi de stilistică aplicată, în monografiile despre *Divina Commedia*, despre opera fabulistică a lui La Fontaine sau despre poezia lui Leopardi.

Vossler reacţionează împotriva pozitivismului neogramaticilor (pentru care limbajul e guvernat de legi) şi al unor critici ca Saint-Beuve şi H. Taine, pentru care rasa, biografia, mediul, psihologia unui autor îi explică opera. El proclamă autonomia operei, cu origine în limba ei. Pentru Vossler, limba este o creaţie intuitivă şi individuală: „orice expresie lingvistică trebuie explicată ca o creaţie liberă şi individuală, născută din intuiţiile individuale ale individului vorbitor". Explicarea faptelor de limbă drept creaţii individuale, produse ale spiritului estetic, transformă lingvistica într-o stilistică, iar aceasta nu ar fi decât un sector al esteticii. Stilul, ca intenţie şi afectivitate creatoare, este văzut ca element moderator al limbii. De aici concluzia sa că stilistica este o gramatică fixată. Emfaza, afectele au grăbit procesul de cristalizare a gramaticii, iar expresivitatea nu trebuie privită ca o poleială care se suprapune formei gramaticale. Vossler aduce aşadar contribuţii importante în domeniul *idiomatologiei stilistice*: analiza trăsăturilor care individualizează o limbă naţională de cultură sau idiomul unui scriitor anume (studiul *Limbile naţionale ca stiluri*, în *Poetică şi stilistică*, p. 5-26).

Spiritul limbii, concept major preluat de la Herder, Humboldt şi Schlegel (**Sprachgeist**, asimilat *spiritului popoarelor* – **Geist der Völker** şi *spiritului epocii* - **Zeitgeist**) postulează ideea limbajului formativ, conceput ca o matrice a mentalităţii unui popor. Specificul unei limbi, acel „ceva" care ne irită sau ne place când auzim o limbă străină este numit de Vosler *ornament*. Specificul naţional se subordonează noţiunii de ornament, dar „limba este universală şi personală în tendinţa ei spre varietate şi ornament". În dezvoltarea limbajului omenirii, limbile naţionale reprezintă un moment stilistic specific: în fiecare limbă naţională se ascunde o intenţie artistică, un arhitect, genialitatea ei care, spre deosebire de caracterul determinat şi închis al poeziei unui individ, rămâne deschisă posibilităţii: „Poezia este un text; o limbă naţională este un stil".

(Tipică pentru tradiţia germană este asimilarea limbii populare ca un limbaj poetic mult mai apropiat de limba poporului decât poezia cultă)

Vossler a făcut pionierat în materie de stilistică a expresiei (subjonctivul în franceză), şi de stilistică individuală (analiza fabulelor lui La Fontaine). Treptat, stilistica vossleriană se limitează, operând în special asupra textului literar, considerat ca o practică individuală a valorilor conţinute în limbă. Limba operei conţine implicit originea ei, căci opera e viaţa trecută în discurs; ea nu poate fi separată de limba comună.

Ceea ce deosebeşte concepția stilistică a lui Bally de cea a lui Vossler este conceptul de *expresie*: pentru Bally, *expresia* se referă la sensul psihologic şi afectiv al formelor unui enunț generat de o stare emoțională. Expresia are o cauzalitate psihologică şi socială; pentru Vossler, expresia este un element imaginativ şi estetic imanent oricărui element lingvistic al enunțului artistic. Dar Vossler nu elimină raportarea stilului la psihicul autorului, dimpotrivă, afirmă că stilul este utilizarea lingvistică individuală în opoziție cu uzajul colectiv şi că stilistica evidențiază şi „fizionomia" individului.

Direcția psihologică prezentă în prima fază a stilisticii literare a fost continuată în Franța de M. Grammont (*Mic tratat de versificație franceză*, 1967) şi de H. Morier (*Psihologia stilurilor*, 1959), care susține că există o concordanță între sufletul autorului şi stilul său, ca simbol al eului.

STILISTICA genetică. Leo Spitzer

Stilistica individuală/genetică interesată de cauze, nu numai de efecte, realizează impactul stilisticii teoretice cu critica stilistică. Leo Spitzer, discipolul lui Vossler (1887-1960) a pledat împotriva separării arbitrare dintre stilistica lingvistică şi cea literară, susținând că ambele au ca obiect estetic limba. Cele două discipline interferează în stil: „Limba întrebuințată ca artă se numeşte stil". Pentru Spitzer, stilul provine din utilizarea particulară a limbii de către un individ sau colectivitate. Există aşadar un stil individual, dar şi un stil al unei colectivități sau chiar epoci. În opinia sa, la originea stilului stau **abaterile / deviațiile** de la normă, datorate întrebuințării individuale a limbii. Sub influența lui Vossler, Spitzer a fost tentat să explice stilistic orice fapt de limbă, să reducă la stil întreaga gramatică.

Metoda lui Spitzer porneşte de la constatarea deviației, a detaliului insolit (frecvența unui fenomen, folosirea intr-un context impropriu, accentuarea acestuia etc.) care oferă stilisticianului cheia pentru intrarea în operă: „devierea stilistică de la norma generală trebuie să reprezinte un pas istoric făcut de scriitor: trebuie să reveleze o modificare a spiritului epocii, o modificare de care scriitorul a devenit conştient şi pe care o traduce cu necesitate într-o formă lingvistică; se poate determina pasul istoric, cel psihologic şi cel lingvistic". Ideea stilului ca deviere a rămas o constantă a gândirii lui Spitzer; anumite fapte lingvistice ies în evidență prin frecvență, altele prin raritate. Deviația se remarcă în contextul imanent operei. Din detaliu în detaliu, stilisticianul coboară treptat în centrul „sistemului solar" care este opera şi identifică *etimonul spiritual,*

rădăcina psihologică a mai multor trăsături de stil. Fiecare sistem particular intră, la rândul său, în componența unui sistem mai vast, care poate fi cel al unei colectivități, al unei perioade istorice, al unei etnii. Metoda circulară şi intuiționistă (intuiția permite alegerea punctului de pornire al faptului de stil revelator care ne conduce spre centru spiritual al operei) a cercului filologic porneşte de la faptul de stil, de la *spionul stilistic*, caută *numitorul comun spiritual* şi se verifică în alte fapte de stil.

Concepția lui Spitzer ocupă un loc intermediar între poziția lui Bally şi cea a lui Vossler. Metoda lui Bally este **social-psihologică**, a lui Vossler etse **individual-estetică**, iar a lui Spitzer **individual-psihologică**. Carențele stilisticii genetice, constau, după Pierre Guiraud, în faptul că identifică stilul cu omul, într-o epocă în care omul era un mister, psihologia rudimentară şi intuitivă, iar sociologia şi etnologia inexistente.

Raportată la concepția finalistă şi esențialistă a retoricii, stilistica genetică aduce câteva răsturnări pozitive:

- o viziune existențială a operei ca experiență individuală
- criterii etiologice (ce vizează cauzele) în locul celor teleologice
- ideea de originalitate, de geniu ce se substituie ideii de tehnici şi reguli
- ideea de originalitate ce înlocuieşte pe cea de model şi imiație
- ideea de libertate în locul celei de genuri, reguli şi norme

Cercetarea stilistică, preocupată de ceea ce individualizează, devine astfel o investigare a mijloacelor de expresie care definesc idiostilul – stilul individual – al unui scriitor, opere, epoci etc. Dar dincolo de singularitatea operei individuale, stilistica ar trebui să degaje un model teoretic implicit al faptelor lingvistice pertinente în analiza stilistică. Recunoscând şi proclamând specificitatea şi originalitatea stilului, stilistica genetică îl sustrage oricărei categorii: sunt atâtea stiluri câți oameni / opere.

Critica stilistică. În descendența lui L. Spitzer, critica genetică a produs două capodopere: una aparține stilisticii româneşti, prin *Arta prozatorilor români* a lui T. Vianu (1941), care, pornind de la stilurile individuale, grupează autorii după tendințe stilistice: scriitori retorici, intelectualişti şi esteți, fantazişti etc.

Cealaltă este *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală* a lui Eric Auerbach (1946) în care sunt decelate stilurile comune din literatura europeană. Sunt investigate opere literare din diferite epoci, pornind de la opera lui Homer, pentru că realismul constituie o

categorie istorică, configurată în momentul în care s-a realizat amestecul stilului înalt cu stilul umil cotidian.

STILISTICA LITERARITĂȚII. R. JAKOBSON

În baza premisei inspirate de lingvistica structurală că textul formează un sistem de funcții şi relații, stilistica funcțională postulează posibilitatea unei analize obiective, ştiințifice a mesajului literar. Această posibilitate fusese respinsă de stilistica genetică pe motivul caracterului unic şi irepetabil al operei literare.

Insistând pe caracterul construit, elaborat, ferm structural al mesajului literar, stilistica funcționează tinde către o poetică a textului axată pe conceptul de *literaritate*. Literaritatea se defineşte prin *redundanța* anormală a textului, ca urmare *a vizării mesajului în şi pentru sine*. Stilul se identifică cu *funcția poetică*, ceea ce înseamnă *proiectarea echivalențelor de pe axa paradigmatică (a alegerii) pe cea sintagmatică (a combinării)*.

Teoria jakobsoniană încearcă să argumenteze că literaritatea şi implicit stilul îşi au originea în redundanța voită şi crescută a textului literar, concretizată în echivalența elementelor sale componente. **Echivalența** este promovată la rangul de *principiu constitutiv* al secvenței: în poezie, fiecare silabă este pusă în raport de echivalență cu celelalte silabe ale aceleiaşi secvențe: orice accent de cuvânt este egal cu orice alt accent de cuvânt; la fel, elementul neaccentuat, scurt sau lung, este echivalat cu altul, similar. În critica de text, Jakobson îşi începe analiza cu nivelul sonor / prozodic al textului, dovadă a influenței exercitate asupra sa de către formaliştii rusi şi de şcoala funcțională de la Praga.

Pe de altă parte, ni se atrage atenția că supremația funcției poetice asupra celei referențiale nu anihilează informația, ci o face ambiguă. *Ambiguitatea* este însuşirea „intrinsecă şi inalienabilă a oricărui mesaj centrat pe propriul său conținut, pe scurt, ea este un corolar al poeziei" (*Lingvistica şi poetica*, p. 113). Lui Jakobson i s-a reproşat că, prin echivalențele succesive pe seama cărora este pusă literaritatea, textul este reificat, redus la artefact, anulându-i-se dinamismul intern produs de scriitură şi de lectură. Totuşi, la Jakobson, analiza formelor este în mod sistematic raportată la semnificația locală şi globală a texului, iar teoria funcțională se subordonează noțiunii ierarhice de *dominantă stilistică*.

STILISTICA RECEPTĂRII / A EFECTULUI. M. RIFFATERRE

Acesta rafinează teoria jakobsoniană şi întemeiază o stilistică a efectului; el acceptă conţinutul noţiunii de *funcţie poetică*, însă o numeşte *funcţie stilistică*. Acceptă, de asemenea, definiţia stilului ca exagerare expresivă, afectivă sau estetică adăugată informaţiei exprimate de structura lingvistică: „S-ar putea spune că limba *exprimă*, iar stilul *accentuează*". Studierea modalităţilor de accentuare scoate analiza stilistică de sub tutela gustului, a reacţiei subiective a receptorului, pentru a deveni instrument analitic obiectiv. Abaterile de la normă nu mai constituie criteriul pentru descoperirea constantelor stilistice; acest rol diagnostic îl îndeplinesc însă elementele imprevizibile generate de *context*; ele nasc un efect de ruptură şi provoacă intensificarea stilistică.

Stilistica textuală orientată spre lector şi imanentă textului este fondată, alături de *contrast*, pe criteriul *convergenţei*, prin care Riffaterre înţelege „o acumulare de trăsături acţionând împreună" într-un context stilistic. Stilul este definit prin reacţia lectorului, iar această reacţie depinde de o *formă marcată*; o formă a acestei mărci este efectul de contrast ce rezultă din apariţia în discurs a unui termen neaşteptat (un arhaism, o figură într-un context neutru). Contrastul depinde mai puţin de valoarea termenului contrastant, cât de opoziţia cu un *termen neutru* în discurs = *marca zero* (de ex., efectul unui arhaism izolat nu este identic cu al arhaismului într-un context arhaizant, deci omogen). Este necesar şi al doilea semnal stilistic - *convergenţa*: un cuvânt arhaic poate trece neobservat, dar dacă se combină cu o ortografie sau cu o construcţie arhaică, va fi simţit ca atare.

Lectorul, imprevizibilitatea unei structuri şi **contextul stilistic** sunt, la Riffaterre, concepte fundamentale impuse de situarea *receptării* în prim-planul funcţionării şi interpretării stilistice a textului a cărui trăsătură stilistică definitorie este *literaritatea*: „Orice procedeu stilistic, identificat în prealabil de către lector, are drept context un fundal concret, permanent, unul nu există fără altul". Dezvoltând o concepţie structuralistă, în cercetarea stilistică textul este un ansamblu structurat bipolar, în care procedeele stilistice intră în contrast cu contextul sau conţin în structura lor internă un *context* şi un *contrast*. În căutarea literarităţii textului, pe linia lui Jakobson, Riffaterre îşi întemeiază concepţia pe absolutizarea devierii, concomitent cu tentativa de absolutizare a textului, nu numai în sensul în care definea Jakobson funcţia poetică, ci şi în modul de înţelegere a devierii: nu devierea textului (sau a constituenţilor textului) de la o normă (o normă lingvistică), care este nepertinentă, ci devierea de la context, singurul pertinent.

Prin înțelegerea literarității din perspectiva receptării, concepția lui R. se află, pe de o parte, în opoziție cu cea a lui Spitzer, care acordă prioritate scriitorului şi, pe de altă parte, cu poziția lui Jakobson, care are în vedere absolutizarea mesajului/textului.

STILISTICA FUNCȚIONALĂ

Problema funcțiilor limbii a fost pusă pentru prima oară de Platon în *Cratylos*; pentru Platon, cuvântul este un semn pentru ca cineva să spună altcuiva despre lucruri. În definiția acestuia, semnul nu trimite la lucruri, ci spune ceva despre lucruri, un ceva ce se află între semnul material şi lucruri; în filozofia scolastică medievală s-a spus că prin cuvinte se trimite la lucruri, însă cu ajutorul noțiunilor, adică al conținuturilor mentale.

Problema funcțiilor limbii a fost reformulată, după 1900, în numeroase sisteme bifuncționale de către Georg von der gabelentz, Ch. Bally, Joseph Vendryes (profesor de limbi şi literaturi celtice, decedat în 1960), Ivor Armstrong Richards (decedat în 1979), Charles R. Ogden, T. Vianu etc.

Prima teorie funcțională a limbii a fost elaborată de psihologul austriac Karl Bűhler în 1936. El a stabilit trei funcții fundamentale ale semnului lingvistic, corespunzătoare factorilor constitutivi ai comunicării: *Ausdruck*, adică expresie a subiectului vorbitor, simptom al acestuia; *Apell* ori semnal pentru destinatar; *Darstellung* sau simbol cu privire la lucrul reprezentat. Buhler consideră fundamentală această funcție obiectivă, cu privire la realitatea extralingvistică: fizică, imaginară sau mentală. Cea mai importantă teorie funcțională a fost elaborată de Roman Jakobson (Roman Osipovici, evreu emigrat în SUA, unde a şi murit, în 1982, la Boston, printre cei mai influenți lingvişti ai sec. 20); conform criteriului informațional, el adaugă factorilor lui Buhler (emițător, receptor, referent) încă trei: cod, mesaj şi canal, identificând astfel 6 funcții ale limbii. Funcțiilor *expresivă, apelativă* şi *reprezentativă* din teoria lui Buhler le corespund la Jakobson funcțiile: *emotivă, conativă* şi *referențială.* Prin considerarea unor factori mai puțin evidenți în funcționarea limbii, apar în plus funcțiile: *poetică, fatică, metalingvistică*.

Emițător (poet)(fcția emotivă) - **referent** (context) (fcția referențială) – **destinatar** (cititor) conativă

mesaj (poem) fcția poetică
cod (limbaj) fcția metalingvistică
canal (carte, audio, TV, scenă) fcția fatică

Atitudinea față de mesaj în sine, „centrarea asupra mesajului ca atare” reprezintă **funcția poetică** a mesajului. Ea „proiectează principiul echivalenței de pe axa selecției pe axa combinării”; această funcție este exemplificată de Jakobson cu mesajul foarte scurt folosit de Dwight David „Ike” Eisenhower în propaganda electorală: I like Ike. Formula este scurtă, expresivă, concentartă pe procedeele de structurare a mesajului.

Funcția fatică este definită astfel: „există mesaje care servesc în primul rând la stabilirea comunicării, la prelungirea sau la întârzierea ei; ele controlează cum funcționează canalul şi circuitul, atrag atenția interlocutorului sau confirmă faptul că acesta rămâne în continuare atent” (formule precum: „alo, mă auzi, mă asculți”, sau la Shakespeare „lend me your ears - pleacă-ți urechea” controlează canalul şi circuitul).

Ori de câte ori transmițătorul sau receptorul său controlează dacă folosesc acelaşi cod, vorbirea se concentrează asupra codului; această focalizare instituie funcția metalingvistică a mesajului, precum în glosare.

Orice mesaj este expresia emițătorului care comunică unui receptor prin intermediul unui canal. Mesajul este codificat şi se referă la un context. Prezența unui destinatar în orice act lingvistic justifică afirmația că limba are un caracter social şi că funcțiile sunt componente ale unei superfuncții lingvistice: cea de comunicare. Caracterul de sistem al funcțiilor, coexistența lor în acelaşi mesaj, presupune ierarhizarea lor după tipul de comunicare. Funcția referențială domină, dar mesajul poate fi centrat asupra funcției expresive (la emițător), conative (la receptor); accentul poate să cadă pe cod (metalingvistică) , pe contact (fatică) ori asupra lui însuşi (poetică).

E. Coşeriu (*Limbajul poetic*, în *Prelegeri şi conferințe*, Iaşi, 1994, p. 148-149) a supus teoria lui Jakobson unei critici severe, invocând următoarele argumente:

1. funcția fatică nu poate fi deosebită de cea de apel, deoarece este partea inițială a acesteia; luarea de contact presupune ca destinatarul să fie dispus să accepte semnul. O funcție ce priveşte numai canalul, ca atare, o putem avea numai la comunicarea mecanică, la aparatele ce transmit mesaje.

2. nu există o funcție metalingvistică separată de funcția de reprezentare, deoarece, între lucrurile pe care le poate reprezenta limbajul, se află şi limbajul însuşi: faptul că se referă la limbaj nu justifică existența unei alte funcții.

3. nu există o funcție poetică, întrucât concentrarea în structura mesajului se poate prezenta în poezie, însă nu este ceea ce face ca poezia să fie poezie. Ştim de la Aristotel că versul nu face

poezie (vezi tratatele de filozofie / cronicile versificate), după cum formula „I like Ike” își are efectul ei ca formulă de propagandă, în domeniul pragmatic, nu în domeniul stilistic.

Concluzia: se rămâne la schema lui Bűhler, corectată prin filozofia scolastică şi prin considerarea nivelului vorbirii / al mesajului / al actului lingvistic, opus limbii, ca sistem. Deşi cele trei funcții adăugate de Jakobson nu sunt luate în considerare, i se recunoaşte acestuia intuiția izolării mesajului, a faptului că acesta se referă la sine însuşi. Concepția lui R. Jakobson este anexată de Coşeriu tezei că *limbajul poetic este absolut*, în sensul că acesta nu vorbeşte despre o realitate dată ca atare, ci *creează* o realitate (*Iliada* nu vorbeşte despre o realitate, ci *este* o realitate, construieşte o realitate).

Pe de altă parte, Coşeriu răstoarnă perspectiva clasică *de specialitate* asupra limbajului poetic într-o viziune *de generalitate* (în opoziție cu stilistica alegerii şi a devierii): limbajul poetic este „plenitudinea funcțională a limbajului – sau limbaj pur şi simplu”. În el *se actualizează toate funcțiile semnului*, în timp ce limbajul de toate zilele şi limbajul ştiințific sunt devieri, pentru că sunt reduceri funcționale drastice ale limbajului ca atare.

În stilistica funcțională, fiecărei funcții predominante îi corespunde **un limbaj funcțional**, definit ca *totalitatea mesajelor în care funcția respectivă este dominantă*. În limba literară scrisă se disting cinci limbaje (cel fatic apare doar în comunicarea orală); pe ultima treaptă a ierarhiei stilistice se află **mesajul** – produsul funcțiilor limbii, caracterizat prin: limitare, coerență şi marcă stilistică. Mesajul este *o unitate stilistică*, nu gramaticală.

Rolul stilisticii funcționale este *de a descoperi, a descrie şi a explica limbajele şi stilurile funcționale, ca elemente ale uzului lingvistic adaptat necesităților socio-culturale ale vorbitorilor*: „Uzul limbii reprezintă deci o mişcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesitățile social-culturale ale vorbitorilor. Rezultatele cele mai importante sunt limbajele şi stilurile, adică o serie de subansambluri care se deosebesc mai mult ori mai puțin între ele în funcție de obiectul lingvistic exprimat” (I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române,* p. 9).

Sub influența teoriei informației, a formaliştilor ruşi şi a lingvisticii structurale, stilistica îşi reconsideră obiectul: textul literar nu mai este doar o expresie a individului, ca în stilistica genetică: celelalte forme de comunicare non-artistică devin obiective importante ale acestei *stilistici pragmatice*.

TUDOR VIANU – PRECURSOR AL STILISTICII FUNCȚIONALE

În studiul său din 1955, *Cercetarea stilului,* T. Vianu afirma: „Domeniul cercetării stilistice se întinde mult în afară şi înainte de cel al operelor literaturii frumoase, de proveniență zisă cultă şi cum numărul acestor stiluri este foarte mare, cercetarea stilistică a limbii literare are un întins domeniul de parcurs, înainte de a aborda operele literaturii frumoase”. Stilisticianul se referă la *stilurile vorbirii*, un concept modern al stilisticii, pe care îl definea astfel: „Prin *stil al vorbirii* înțelegem conformarea exprimării într-un anumit domeniu al activității omeneşti, pentru anumite scopuri ale comunicării, adică modul de întrebuințare specific funcțional al mijloacelor lingvistice unitare, puse la îndemâna generală” şi preciza că stilurile vorbirii sunt tot atât de numeroase câte domenii de activitate există.

Vianu exemplifică variația stilistică funcțională astfel: în fața unei păduri, vorbitorul obişnuit va afirma: „Această pădure conține mai multe feluri de copaci”, pe când specialistul (botanistul, silvicultorul) va afirma: „Această pădure conține esențe felurite”. Când cineva moare, în stil administrativ, oficial, se spune ca *a decedat* sau *a încetat din viață*, pe când în limbajul bisericesc se va spune *şi-a dat obştescul sfârşit, a adormit întru Domnul*.

Încă din *Cursul de stilistică* ținut la Universitatea din Bucureşti între 1942-1943, Vianu se delimita de reducționismul stilisticii literare şi anticipa stilistica funcțională prin precizarea că: „Nu orice stil este un stil literar. Avem astfel stilul limbajului comun, care suprimă nuanțele sinonimice, nu are efecte de evocare. Spre deosebire de limbajul comun, avem limbaje cu efecte de evocare, cu stilul lor, diferite. Avem aşa: limbajul de afaceri, limbajul medical, limbajul administrativ şi, în fine, limbajul literar”. Opera scriitorilor realişti, a lui I. L. Caragiale, în special, reprezintă o enciclopedie stilistică, un carnaval al stilurilor funcționale însoțite de efecte de evocare a mediului lingvistic şi extralingvistic: „Nu există document mai edificator despre stilul pre- şi extraliterar al limbii române din secolul al XIX-lea decât opera lui Caragiale”, pentru că „acesta notează toate varietățile stilului popular şi ale diferitelor stiluri ale vorbirii, ale țăranilor şi târgoveților, ale gazetarilor, funcționarilor şi politicienilor, ale profesorilor şi avocaților, ale argoului mahalalei, al cârciumilor şi al cafenelelor, al jargoanelor de salon etc”.

Pentru Vianu, limba populară şi argourile sunt pline de fapte de limbă *colorate* sau *pitoreşti* şi constituie o etapă intermediară între expresie şi comunicare. Problema stilului diverselor limbi naționale îl determină pe autor să citeze locuțiuni (cu valoare stilistică) evocând vechile tradiții de viață rurală, pastorală şi agricolă: *a bate câmpii, a înțărca bălaia, a nu pricepe*

o boabă, a nu-i fi boii acasă, a strânge funia la par, a strica orzul pe gâşte, a o pune de mămăligă etc. *Stilurile vorbirii* sunt însoțite de efecte de evocare; nucleul comunicării a absorbit în mare parte zona expresivă a acestor metafore pastorale, gramaticalizându-le.

STILISTICA FUNCȚIONALĂ A LIMBII ROMÂNE: ION COTEANU

Din perspectivă funcțională, stilul cuprinde nu numai modalitățile individuale de folosire a limbii, ci şi pe cele colective, ale grupurilor de vorbitori când se exprimă în funcție de diferite contexte. Constrângerile social-culturale generează stiluri ale limbii, limbaje sau chiar registre stilistice care formează o *ierarhie.* Legătura între ierarhii se stabileşte prin figurile de stil şi prin regulile de compoziție, fiind însoțită de efecte de evocare. Expresivitatea, latentă sau dedusă lingvistic, se află în raport direct proporțional cu cantitatea de informație (maximă în limbajul poetic) şi este o valoare dependentă de contexte.

În cea mai largă accepțiune a termenului, stilistica este *studiul limbii în acțiune*, cercetarea modului în care vorbitorii se folosesc de graiul lor în diferite împrejurări. Ea reprezintă o *lingvistică practică*, căreia Hasdeu îi fixa drept obiect limba *in concreto*, deosebit de lingvistică, care se ocupă cu limba *in abstracto* (ceea ce reprezintă distincția saussuriană *langue – parole*).

În redefinirea funcțională a stilisticii, Coteanu consideră utile noțiunile structuraliste de *competență* şi *performanță*. Competența presupune performanța, aşa cum vorbirea (*parole*) presupune limba (*langue*). Raportul dintre totalitatea deprinderilor lingvistice şi necesitatea unei exprimări particulare formează *funcția stilistică fundamentală* a oricărei limbi. Uzul limbii reprezintă mişcarea de adaptare a unui idiom la necesitățile socio-culturale ale vorbitorilor. Stilistica se încadrează *pragmaticii descriptive*, ca aplicare a limbajului la situații specifice. Definirea funcțională a stilisticii necesită apelarea la pragmatică, ca parte a unei semiotici a comunicării: „Stilistica ar fi deci studiul modului de manifestare a performanțelor de care deținătorii unei limbi date sunt capabili în funcție de codul / codurile social-culturale care condiționează aceste performanțe” (*Stilistică, generativism, pragmatică*, în SCL, 2, 1990, p. 98).

Rezultatele acestor performanțe sunt sistematizate în limbaje şi stiluri funcționale; varietatea lor e practic infinită, teoretic subsumându-se funcțiilor limbii: *bisericesc, administrativ-juridic, tehnico-ştiințific, jurnalistic (publicistic), beletristic*, ultimul având calitatea de a le conține pe toate.

Determinarea limbajelor şi a stilurilor conduce la construirea unui *model funcțional al limbii* care explică locul deținut în uz de diverse subansambluri lingvistice. Chintesența unui idiom natural într-un anumit moment constituie un *diasistem*; el se diversifică funcțional în *limbaje*, care sunt subcoduri restrictive ale limbii, iar acestea se materializează în *mesaje*, unitatea stilistică minimală.

Aşa cum arată Coteanu, diasistemul se include în limbajul literar, acesta în limbajul ştiințific, limbajul ştiințific în limbajul unei anumite ştiințe etc. Drept urmare, fiecare treaptă inferioară conține cel puțin un element de concretizare în plus față de treapta precedentă. Aplicând criteriul socio-cultural, diasistemul limbii se concretizează, la cel mai înalt nivel, într-un stil literar, prezentând un număr de particularități caracteristice, şi unul non-literar (sau popular), caracterizat prin alte trăsături reprezentative.

După Coteanu, structura stilistică a limbii este determinată de doi factori: de structura generală a limbii şi de necesitățile comunicării din diverse ramuri de activitate socială.

A fost contestată proprietatea termenului de *stil funcțional*, de către Şt. Munteanu, care disociază limbajul funcțional de stil, respectiv lingvistica de stilistică. *Stil* este propriu stilisticii literare, *limbaj* – stilisticii funcționale.

Stilurile limbii române literare

Stilurile sau limbajele reprezintă variantele culturale ale limbii. Acestea cunosc forme rudimentare în limba veche, pentru a atinge o dezvoltare şi o perfecționare reală abia în timpurile moderne. Dezvoltându-se într-o perioadă când variantele teritoriale dispar, contopindu-se în limba comună, variantele culturale par a duce la o diversificare a limbii literare.

Stilurile sunt aspecte ale limbii literare constituite istoric şi aflate în strânsă dependență de nivelul general de dezvoltare a culturii. Ele sunt structuri funcționale constituite în timp supuse permanent transformării. Sunt corpusuri de trăsături şi ansambluri de norme ce includ elemente specifice unei anumite categorii de texte, indiferent de zona geografică de alcătuire, dar cerute şi condiționate de o serie de factori extralingvistici, precum scopul comunicării, împrejurările în care se face aceasta, nivelul cultural al emițătorului (autor sau traducător) sau atitudinea lui față de receptor.

Trăsăturile unui stil pot fi rezultatul unei evoluții interne a limbii, pot apărea ca inovații particulare, dar, de multe ori, sunt consecința preluării conştiente (prin traducere sau imitație) a unor modele. Totodată, elementele care concură la definirea unui stil pot fi specifice acestuia,

lipsind din altele, sau pot avea doar o frecvenţă, o valoare şi o funcţie deosebite de la un stil la altul (Gh. Chivu, 2000, 24).

Delimitarea şi organizarea într-un sistem, conceput pe mai multe niveluri funcţionale, a stilurilor limbii române literare a preocupat numeroşi cercetători. Cea mai veche opinie aparţine lui Iorgu Iordan (1954) care delimitează 6 stiluri: *literar propriu-zis sau artistic, ştiinţific şi tehnic, publicistic, oficial, oratoric şi familiar*. Primele cinci sunt cu precădere scrise, ultimul vorbit. Deşi remarcă existenţa unor afinităţi între aceste stiluri, precum şi o anumită diversitate de aspecte în interiorul fiecăruia dintre ele (stilul poeziei şi al prozei, stilul diverselor ramuri ale ştiinţei), autorul nu încearcă o ierarhizare a varietăţilor de stil care s-ar putea delimita.

Câţiva ani mai târziu (1960), Coteanu reduce numărul stilurilor literare la trei, denumite stiluri fundamentale: *stilul literaturii artistice, stilul ştiinţific* şi cel *administrativ*. Autorul contestă existenţa stilului publicistic (după părerea lui Coteanu, publicisticul este locul de intersecţie a trei stiluri: artistic, ştiinţific, administrativ), precum şi a unui stil al limbii vorbite.

Numărul stilurilor diferă în funcţie de criteriul abordat, în toate clasificările apărând constant numai două stiluri: beletristic şi tehnico-ştiinţific. Stilul juridico-administrativ este subordonat celui ştiinţific, iar publicisticul celui beletristic.

Odată cu delimitarea şi clasificarea stilurilor românei literare, s-a trecut, normal, la descrierea şi caracterizarea din punct de vedere lingvistic a subunităţilor funcţionale. Astfel, I. Iordan (*Limba literară. Privire generală*, în LR, III, 1954, nr. 6) este de părere că stilul beletristic recurge la imagini, stilul ştiinţific apelează la cuvinte proprii care dau limbii o precizie desăvârşită, dar care prezintă adeseori dificultăţi de înţelegere chiar şi pentru oamenii instruiţi, iar stilul familiar se foloseşte de un vocabular relativ sărac şi banal, făcând apel la termeni din fondul principal.

În *Stilurile moderne ale limbii române literare* (în LR, IX, 1960, nr. 2), I. Coteanu întreprinde o caracterizare generală a stilurilor. În opinia sa, stilul literaturii artistice are drept trăsătură definitorie faptul că se foloseşte de imagini ca procedeu general de comunicare, în timp ce stilul ştiinţific îşi datorează individualitatea raţionamentelor la care recurge pentru a-şi exprima mesajele.

Sanda Golopenţia şi Toma Pavel (*Statistica şi stilurile limbii,* în LR, IX, 1960, nr. 4) au caracterizat principalele stiluri ale românei literare după criteriul bogăţiei şi concentraţiei vocabularului, calculate statistic. Din punctul de vedere al bogăţiei, primul loc este ocupat de

stilul beletristic, urmat de cel administrativ şi ştiinţific. În ceea ce priveşte concentrarea, întâietatea o deţine stilul ştiinţific, urmat de stilul administrativ şi de cel beletristic.

Lidia Sfârlea (*Contribuţii la delimitarea stilurilor literare româneşti*, în SLLF, II,- vol I-III, 1969-1974, p. 145-206) caracterizează amănunţit diversele varietăţi stilistice ale limbii la nivelele lexical, morfologic, sintactic, fonetic şi prozodic. Astfel, stilul ştiinţific este caracterizat în felul următor:

a) pe plan lexical:
    - deplasarea spre nucleu a unui vocabular special (deosebit de cel al mesajelor administrative), ale cărui elemente concrete diferă de la un domeniu al ştiinţei la altul;
    - posibilitatea de a folosi un număr relativ mare de cuvinte şi nume proprii străine;
b) pe plan morfologic:
    - o frecvenţă relativ mare a adjectivelor;
    - preferinţa pentru formele de prezent;
c) Pe plan sintactic:
    - dezvoltarea exagerată a grupului nominal şi a celui verbal pe baza determinărilor;
    - folosirea cu predilecţie a atributelor cu rol de identificare şi a numelor predicative în scopul calificării;
    - adoptarea unor variante specifice de distribuţie a părţilor de propoziţie;
    - tendinţa spre propoziţii principale independente, dar şi frecvenţa frazelor alcătuite dintr-o regentă şi un număr restrâns de subordonate;
    - frecvenţa relativ ridicată a subordonatelor atributive şi completive directe;
    - tendinţa de a exprima relaţiile modale prin propoziţii, iar restul relaţiilor circumstanţiale prin complemente;
d) Pe plan fonetic:
    - posibilitatea apariţiei unor foneme şi a unor combinaţii fonetice străine limbii române, ca urmare a libertăţii lexicale în acest sens;
    - grad de varietate fonetică mai scăzut decât în textele administrative;
e) Pe plan prozodic:

- tendința de a menține lungimea normală a unității melodice şi de a mări cantitatea unității ritmice;
- frecvente alăturări de picioare foarte lungi şi foarte scurte, care dau impresia de aritmie.

Într-un mod asemănător sunt caracterizate şi celelalte subunități funcționale ale limbii literare.

ORAL / SCRIS ÎN STILISTICA LIMBII ROMÂNE

O caracteristică a limbilor moderne este actualizarea sistemului fie pe cale orală, fie pe cale scrisă, în condiții de libertate a opțiunii sau în afara posibilităților de alegere. Cum orice text este concomitent actualizare a sistemului şi înscriere în textul infinit al limbii, în sistemul stilistic se reflectă dinamica specifică a trecerii limbii române de la întrebuințarea ei exclusiv pe cale orală la coexistența căilor scrisă şi orală, pe fondul coexistenței şi interferenței celor două culturi (populară şi cultă) şi la alternarea oral / scris.

Fiecăruia dintre cele două moduri de a fi ale limbii române: limba română originar orală şi limba română scrisă îi corespund o serie de caracteristici cu rol important în constituirea sistemului stilistic şi în actualizarea specifică. Elementele fundamentale ale opoziției oral – scris aparțin registrului limbaj popular (prin esență oral) – limbă literară (prin esență scrisă). Limba română orală este reprezentată de *limbajul popular*, propriu comunității şi culturii rurale.

LIMBAJUL POPULAR

Instrument principal al culturii populare, prin esența ei de natură orală şi colectivă, limbajul popular şi-a dezvoltat un sistem de procedee şi mărci stilistice, purtând concomitent amprenta modalității orale de întrebuințare a limbii şi amprenta unei viziuni specifice asupra lumii. Cele trei caracteristici ale desfăşurării procesului de comunicare pe cale orală: 1. perceperea directă, spontană, preponderent afectivă a lumii, 2. întemeierea enunțării pe realizarea sonoră a structurii verbale a enunțului lingvistic, 3. complementaritatea sistemului de semne

lingvistice cu alte sisteme de semne (gestica, mimica) determină profilul specific al limbajului popular la toate nivelurile limbii.

Nivelul fonetic

Intonația şi accentul, timbrul, durata, intensitatea şi înălțimea sunetelor, orientate de categorii prozodice (ritm, rimă, pauză) dezvoltă, în legătură cu predominarea funcției expresive, procedee şi mărci stilistice specifice expresivității limbajului popular. Acestea stau în legătură cu stări sufleteşti de care e stăpânit subiectul vorbitor în procesul comunicării, cu atitudinea locutorului față de interlocutor sau față de obiectul comunicării. Astfel, prin intrarea în relație cu accentul dinamic al cuvântului, accentul muzical devine *accent stilistic*. Numit de M. Grammont *accent de intensitate*, de J. Marouzeau *accent afectiv*, accentul stilistic reflectă starea afectivă sau atitudinea subiectului vorbitor. Figurile fonetice dezvoltă diferite sugestii semantice şi valori stilistice în strânsă legătură cu sensul lexical al termenilor marcați. Prelungirea consoanelor, de exemplu, poate exprima stări extreme, fie indignarea vorbitorului (*Tticălosule! Mminți! Mmizerabilul!*), fie starea de admirație maximă (*Addmirabil! Mminunat!*). Prelungirea duratei vocalelor se caracterizează printr-u registru mai amplu şi complex de sugestii privind mesajul comunicat. Fenomenul sensibilizează şi exprimă un înalt grad de intensitate a unei însuşiri nominale sau verbale sau al desfăşurării unei acțiuni: *Si-i frumooooos, si deşteeeept! Şi țipaaaa! A fost un meeeeci!*

Unele fenomene fonetice (sincopa, apocopa, eliziunea) stau în legătură nu cu stări afective ale subiectului vorbitor, ci cu însăşi desfăşurarea orală a comunicării; ele se explică prin ritm, tempou, prin fonetică sintactică, prin scăderea energiei de articulare spre finalul rostirii: *Un' te duci? / Un' te 'ci? Cân' vii?*

Nivelul morfologic

În funcționarea categoriilor morfologice, expresivitatea limbajului popular îşi are originea şi reflectă totodată două dominante semantico-stilistice, interdependente: formele flexionare sunt, în majoritatea lor, polisemantice; opozițiile categoriale dezvoltă un registru amplu şi foarte nuanțat de sensuri gramaticale în împletire cu sensuri afective.

Flexiunea nominală. Mai ales în limbajul popular urban, substantivele proprii, nume de familie, primesc în mod frecvent forme de gen: *Ioneasca, Popeasca*, de număr: *Ioneştii, Constantineştii* sau articol hotărât: *Iar a venit Popeasca! I-am spus Drăgulesei totul!*

În exprimarea superlativului, limbajul popular recurge la un registru amplu de mijloace, marcate subiectiv:

- fonetice: prelungirea duratei vocalelor: *O fată frumoasăăă!*
- morfologice: întrebuințarea ca morfem a adverbelor *tare, prea* şi a locuțiunilor *nespus de, negrăit de, nemaiauzit / nemaipomenit de*. Acestora li se alătură adverbele *bine, rău*: *urâtă rău, nebună bine / rău*.
- morfo-sintactice: reluarea, în formă de genitiv sau de acuzativ, a substantivului de proveniență adjectivală: *frumoasa frumoaselor, deşteptul deştepților, isteț între isteți*
- sintactice: sintagme formate din două substantive legate prin prepoziția *de*, dintre care primul exprimă concomitent o însuşire a obiectului denumit de substantivul „subordonat", gradul ei superlativ şi atitudinea subiectului vorbitor: *o frumusețe de fată, o minune de copil*.
- retorice: se întrebuințează frecvent câteva imagini, situate între comparație şi metaforă, care exprimă superlativul unor însuşiri în general umane: *foc*, imaginea cea mai deschisă şi, de aceea, putând exprima comparativul unor însuşiri contrarii: *deştept foc, foc de deştepti; cui, turtă, criță* exprimă superlativul stării de beție: *beat cui / criță / turtă*

Flexiunea pronominală

Scoase din contextul lingvistic propriu, pronumele de politețe devin purtătoare ale componentei afective a planului semantic al enunțului. Pronumele *dumneavoastră, domnia-sa, dumnealui, mata, mătăluță* etc. pot marca *ironia*, iar *dumneata, nemulțumirea*. Pronumele demonstrative, în formă populară: *ăsta, asta, ăla, aia* etc. exprimă, în funcție de o anumită accentuare a lor şi de intonația enunțului, atitudinea disprețuitoare a subiectului vorbitor. Se observă şi preferința pentru structurile analitice, mai concrete: dativul pronumelor nepersonale, în special a celor relative şi nehotărâte, se exprimă adeseori prin prepoziția-morfem *la* (*Dă la cine crezi tu; O să ne vină rândul la fiecare / la toți; Nu poți spune nimic la nimeni* etc.). Întrebuințarea pronumelor personale depăşeşte uneori corespondența *persoană gramaticală – protagonist al comunicării lingvistice.* Pronumele *tu*, mai ales în structuri eliptice, introduce o anumită stare de spirit, de contrastare, disconfort: *Nici tu casă, nici tu masă, nici tu prieteni...* Când interlocutorul provoacă vorbitorului o stare de nemulțumire, mânie, indignare, în locul

persoanei a II-a, subiectul vorbitor foloseşte pronume de persoana a III-a, ca şi cum şi+ar închipui un alt interlocutor, pe cel real transferându-l în situația de obiect al comunicării: *Eu îi vorbesc, iar el îşi face de treabă!* La dativ, forma scurtă a pronumelor personale de persoana I şi a II-a dezvoltă o valoare specifică, exprimând nu un raport semantico-referențial, ci implicarea afectivă a subiectului vorbitor (dativ etic): *Când mi te-oi lua o dată...*

Flexiunea verbală

Diateza. Se observă preferința pentru construirea verbelor cu pronume reflexiv ce modifică sensul lexical: *a se trece (o rană)* „a se vindeca”, *a se lua (după cineva)* „a imita”, „a porni în urmărire”, *a se prosti* „a deveni prost”, „a face o serie de gesturi ale feței” etc. Pronumele reflexiv apare şi pe lângă verbe intranzitive sau pe lângă verbe tranzitive care, în general, îl refuză: *Nu se merită, Nu se există*. Ca instrument morfologic, *se* domină auxiliarul *a fi* în construirea diatezei pasive. În unele structuri populare, această formă de pasiv, prezentă în general doar la persoana a III-a, cunoaşte şi celelalte persoane: *Eşti deştept, dar nu te cauți; De ce nu te cauți la doctor?* Fără pronume reflexiv, verbe subiective ca *a se teme, a se chinui* exprimă o deplasare a accentului semantic, în legătură cu atitudinea subiectului: *A chinuit o viață ca să-i crească; Vasile o teme mult pe Maria; Îmbracă ceva mai gros; Nu are ce încălța*.

Modul. Se observă dezvoltarea polisemiei şi a sinonimiei formelor modale. De pildă, sensul gramatical de imperativ se poate exprima prin formă specifică, marcată desinențial şi prin intonație: *Pleacă de aici!* dar şi prin indicativ prezent: *Pleci imediat de aici!* indicativ viitor: *Ai să pleci de aici!* conjunctiv prezent: *Să pleci de aici!* Toate aceste forme corespunzând cu stări afective şi atitudini diferite față de interlocutor: duritatea poruncii, manifestarea indignării, a unei stări de nemulțumire etc.

Timpul. Prezentul, forma verbală cu cea mai mare frecvență în limbajul oral, dezvoltă registrul semantic cel mai bogat, acoperind funcțional toate cele trei perspective temporale: trecut, prezent, viitor sau dezvoltând un sens pantemporal. Prin anularea opoziției prezent-trecut, vorbitorul retrăieşte faptele pe care le narează: *Bat la uşă, dar nu vine nimeni să-mi deschidă*. Întrebuințat cu valoare de viitor, prezentul introduce în mesaj un grad mai ridicat de certitudine: *Mâine plec la mare*. Contrar conținutului său semantic, perfectul compus situează uneori acțiunea verbului în prezentul comunicării verbale: *V-am salutat! Am plecat!* Când sunt întrebuințate la persoana I, perfectul compus al verbelor *a tăcea, a adormi, a muri* marchează, în enunțuri

pozitive, prezența unei componente afective: *Ei, da, am murit...; Gata, am tăcut, ce mai vrei?* Valoarea de viitor a perfectului compus caracterizează un număr restrâns de verbe: *Să te mai ajut si acum şi-apoi ştiu că te-am făcut om*; *Să mai reuşeşti şi de data asta şi apoi ştiu că ți-a pus Dumnezeu mâna în cap!* Imperfectul sfielii / al modestiei situează desfăşurarea acțiunii verbale în momentul vorbirii: *Voiam să te rog ceva*. În limbajul copiilor, imperfectul dezvoltă sensul de prezent, concomitent cu instituirea unei stări de ambiguitate între real şi ireal: *Eu eram mama şi tu erai tata*. În anumite situații afective, imperfectul îşi pierde caracterul său aspectual specific; din timp imperfectiv devine timp perfectiv, intrând în sinonimie cu perfectul compus: *Ce-ți spuneam eu*? În situații psihologice similare cu cele în care imperfectul primeşte, ca imperfect al sfielii, valoare de prezent, modul optativ este sinonim cu prezentul indicativ: *V-aş ruga să-mi spuneți cât e ora*.

Aspectul. Opoziția aspectuală durativ – incoativ este întărită, în sensul reliefării caracterului incoativ, de existența unor serii paralele din termeni lexicali simpli şi locuțiuni verbale: *a da în clocot* intră, prin aspectul său incoativ, în opoziție cu *a clocoti*, de aspect durativ, *a o lua la fugă / la picior* se opune verbului *a fugi* etc. Semiauxiliarele *a sta* şi *a vrea,* verbul *a trage*, expresie a iminenței producerii unei acțiuni, sunt caracteristice limbajului popular: *Stă să plouă, Vrea să plângă, Trage să moară.* În planul semantic al sintagmelor constituite dintr-un verb precedat de adverbul *aproape* sau de locuțiunea *cât pe ce*, sensul aspectual este dominat de unul modal, de *ireal*: *Cât pe ce să pierd trenul, Aproape să nu te recunosc*.

Persoana şi numărul. Unele verbe impersonale se întrebuințează ca verbe personale: *Tot tună şi fulgeră, Tot îi plouă şi îi ninge, Dacă te întâmpli pe acolo când se deschide uşa...* Unele verbe nepersonale dezvoltă forme pentru toate persoanele: *a mieuna, a lătra, a miorlăi*: *Ce tot latri acolo*?

Întrebuințarea persoanei a II-a în locul persoanei I este adesea o consecință a folosirii imperativului cu valoare de indicativ prezent: *Acum, că am aflat despre ce-i vorba, pune-te, băiete, pe învățat. Ce voiai să-i spun, să-l mint*? Uneori, persoana a III-a singular se foloseşte în contextele persoanei a II-a; construcția exprimă o atitudine ironică: *Sigur că da, domnul nu vine, el nu se compromite*. Aceeaşi atitudine ironică este exprimată prin întrebuințarea pluralului persoanei I în locul persoanei a II-a singular: *Ei da, suntem boieri, noi nu ne coborâm până acolo...*

Adverbul. Adverbul *acolo*, datorită marii lui frecvențe, ajunge să se folosească în afara raportului semantic, dezvoltând sensuri preponderent afective. Este expresie a unei aproximări concesive, a unei atitudini de indiferență, de neangajare a propriei ființe în dezvoltarea unei acțiuni: *Fă şi tu, acolo, ceva, Am să dau şi eu, acolo, cât oi putea*. Mai poate reflecta o atitudine protectoare sau uşor glumeață: *E şi el, acolo, un pui de om*. *Cât colo* exprimă indignarea: *Te trântesc cât colo*! *Când colo* – surpriza: *Mă gândeam că terminaseră, când colo, ei nici nu se apucaseră! Cât de colo* – superlativul evidenței: *Se vede cât de colo că minte! Auzi colo* – nemulțumirea şi surpriza neplăcută: *Auzi colo, că i-am spus eu să facă aşa ceva!* Metaforic, superlativul intensității unor acțiuni se exprimă prin locuțiuni adverbiale: *Râde cu gura până la urechi, Fuge mâncând pământul* etc.

Interjecții şi onomatopei. Interjecțiile constituie o categorie lexicală specifică limbajului oral prin chiar natura lor de expresie lingvistică a unor stări afective sau volitive. Există mai multe clase:

- interjecții care exprimă lingvistic starea afectivă a subiectului vorbitor: *Uff! Ce frig e! Deh! Stiu eu*?
- Interjecții care exprimă atitudinea subiectului vorbitor față de acțiunile interlocutorului: entuziasm şi admirație: *bravo! Ura!* Admonestare: *halal!* dispreț: *ptiu!*
- Interjecții de adresare, prin care vorbitorul atrage un interlocutor în comunicare; însoțesc în mod frecvent un vocativ: *mă, măi, bre, ei, hei!*
- Interjecții volitive, prin care vorbitorul îl îndeamnă pe interlocutor la o anumită acțiune sau atitudine: *ia, iată, stt, hai!*
- Interjecții care însoțesc diferite gesturi umane: *poftim, na!*

Onomatopeile reflectă tendința accentuată a subiectului vorbitor spre exprimare plastică şi participativă: *Abia a făcut un pas şi trosc! Când l-am văzut aşa, trosc! o palmă*. Atitudinea exprimată poate fi ironică sau satirică: *Fără să-ți dai seama, el pâş-pâş în spatele tău, Toată ziua mâr-mâr, Eu îl întreb, iar el că-i câr, că-i mâr* etc.

Nivelul lexical

Acesta se constituie în sursă principală a expresivității stilistice a limbajului popular prin: 1. caracterul concret al termenilor, mai transparenți în ceea ce priveşte *reprezentarea* pe care o

determină despre „obiectele” lumii extralingvistice; 2. caracterul slăbit al constrângerilor socio-culturale în actualizarea limbii.

Caracterul expresiv al termenilor populari este dat de vechimea lor în limbă, dar rezultă şi din desfăşurarea unui proces de motivare a raportului semantic prin:

- originea sau structura lor onomatopeică: *a plescăi, a hodorogi, trăncăni, fâsâi, leoarcă* etc.
- alcătuirea lor morfologică: *îndrăcit*, *a se împăuna*; *gura-leului, floarea-soarelui, ghiocel* (reflectând în mod frecvent un proces metaforic) etc.
- caracterul polisemantic al celor mai mulți termeni;
- dezvoltarea de sensuri fogurate, în esența lor metaforice: *a pisa, pisălog, a se stinge* „a muri”, *înnegurat* „trist”, *înțepat* „ironic, sarcastic”, *a se strâmba* „a imita”, *plouat* „necăjit”, *înfocare* „pasiune” etc.
- dezvoltarea de expresii şi locuțiuni, cu originea, în general, într-un proces metaforic: *a-i veni apa la moară, a şterge putina, a da bir cu fugiții, a pune vârf, a tăia frunză la câini* etc.
- implicarea unei atitudini subiective în conținutul semantic al termenilor: ironie, sarcasm, tandrețe etc.: *hârțoage, lingău, a se hlizi, cloacă* etc.

Formarea cuvintelor

Sufixele diminutivale dezvoltă o funcție hipocoristică; prin întrebuințarea lor, subiectul vorbitor exprimă o atitudine de tandrețe față de interlocutor sau obiectul comunicării: *Doinița, Mihăiță, mămica, tăticu', bunicuța, frățior, băbuță, pisicuță, ieduț* etc. În structura altor cuvinte, sufixele diminutivale exprimă lingvistic şi alte atitudini, între care predomină cea ironică: *articolaş, cărțulie, poezioară, studentaş, profesoraş, tinerel, chefuleț* etc. Intrând în alcătuirea unor adjective sau adverbe, unele sufixe diminutivale exprimă a atitudine de apreciere afectivă: *curățel, frumuşel, spălățică, subțirică*. Aceeaşi atitudine caracterizează şi planul semantic al unor substantive derivate prin sufixe diminutivale: *căsuță* (*Are şi el căsuța lui*), *lefuşoară, trebuşoar*ă, întrebuințate, uneori, adverbial: *Hai, copăcel*!

Mai ales în structura termenilor denumind unități temporale, sufixul potențează conținutul semantic al rădăcinii, contrazicându-şi propriul sens denotativ: *Are vreo 40 de anişori*. Prin construirea substantivelor *zi* şi *noapte* cu sufixe diminutivale, subiectul vorbitor reflectă lingvistic

toată greutatea cu care s-a desfăşurat pentru el durata temporală, subiectiv prelungită enorm: *N-a dormit toată nopticica; A muncit toată ziulica*.

Prezenţa *sufixelor augmentative* este determinată cel mai adesea de o atitudine negativă din partea subiectului vorbitor faţă de obiectul comunicării: *mâncău, prostălău, prostolan, băboi, ţărănoi* etc. *Sufixele colective* îşi depăşesc frecvent funcţia semantică obiectivă, exprimând concomitent şi superlativul calităţii: *cărţăraie, copchilăraie* şi o stare de nemulţumire: *Era o fumăraie / apăraie...*

Mai multe dintre *prefixele* exprimând iterativul sau superlativul transmit atitudinea de saturaţie a vorbitorului: *Am tot citit si răscitit; Au dat examene şi paraexamene; Au fost pe la toţii doctorii şi paradoctorii* sau pe cea de nemulţumire: *Nu vor decât să le dai şi să le răsdai!*

Limbajul popular conţine un număr ridicat de termeni compuşi, cu un grad ridicat de expresivitate, ce exprimă atitudinea ironică: *gură-cască, zgârie-brânză, papă-lapte, vorbă-lungă, mână-spartă* etc. Alţi termeni compuşi se remarcă prin predominarea planului expresiei, în detrimentul celui semantic: *tura-vura, talmeş-balmeş, hai-hui* etc.

Nivelul sintactic

Organizarea sintactică vizează trei procedee specifice: 1. realizarea opoziţiei fundamentale *afirmativ – negativ*, 2. exprimarea modalităţii sintactice, 3. structura şi dezvoltarea enunţurilor şi a raporturilor sintactice.

Opoziţia afirmativ-negativ

Desfăşurarea în dialog a comunicării orale face posibilă şi specifică întrebuinţarea adverbelor-fraze *da* şi *nu*. Intonaţia, durata vocalelor sau intervenţia unei proteze consonantice – *mda!* – reflectă un registru amplu de atitudini şi de stări afective. Exprimarea negaţiei se caracterizează printr-o mare diversitate de organizare a enunţurilor lingvistice. Predominante sunt construcţiile exclamative, de la sintagme nominale simple, până la fraze. Vorbitorul:

- respinge în mod hotărât adevărul spuselor interlocutorului: *da' de unde!* Sau este surprins de afirmaţiile acestuia: *Doamne fereşte! Ferească Sfântul/Dumnezeu! Nu mai spune! Şi ca să vezi!...*
- infirmă categoric cele auzite de interlocutor de la o altă persoană: *Nici vorbă!*
- Are o atitudine de desconsiderare şi scepticism izvorâtă dintr-o mai veche experienţă în legătură cu o a treia persoană: *Ţi-ai găsit!*
- Este ironic: *Ca mai ba să mai deie şi pe la şcoală!*

- Descrie cu nemulțumire tăcerea absolută în care s-a închis persoana-obiect a comunicării narative: *El, pace (să mai spună ceva)!*
- Este nemulțumit de nerealizarea unei acțiuni (expresiile interjecționale *pe dracu, pe naiba*): *Şi ți l-a dat înapoi? Ei, pe dracu!*

Modalitatea

Este o categorie sintactică subiectivă; vorbitorul îşi exprimă atitudinea față de realitatea despre care comunică lingvistic. Se exprimă prin mijloace fonetice, morfologice şi sintactice. Instrumentul principal al modalității este *modul verbal*.

Irealul, de exemplu, este exprimat fie prin verbele de modalitate *a fi, a avea*: *Era(m) să alunec şi să cad, Aveam să cad* fie prin adverbe sau locuțiuni adverbiale: *mai să-l dau jos, Aproape să nu te mai recunosc, Cât pe ce să cad.* Aceeaşi frecvență cunoaşte şi *potențialul*, exprimat prin *a putea: Puteai să-ți rupi un picior*, sau prin verbele *a avea, a fi*, întrebuințate în construcții interogativ-retorice cu semnificație negativă: *Ce era (aveam) să fac?* Verbul *a trebui* situează într-o perspectivă ipotetică planul semantic al verbului-predicat: *trebuie să se fi rătăcit...* sau exprimă o stare între ipoteză şi certitudine: *Se aud paşi. El trebuie să fie...* Adverbul de modalitate *poate* converteşte ipoteza într-o atitudine de avertisment: *Vezi, poate aluneci şi cazi; Poate uiți şi mâine să aduci cartea!*

Alte mijloace ale modalității:

- e*nunțurile asertive exclamative*: *Ce zi minunată! Ce poşircă de vin ne-au dat! Bine i-au făcut*
- *enunțurile interogative exclamative*: *De unde era să ştiu că ajung mai devreme?! Dar nu ne înțelesesem astfel?! Să nu rămân eu cu el?!*
- *enunțurile exclamative: Dormi! Dormire-ai somnul de veci! Arză-te-ar focul să te arză! Mânca-te-ar pământul să te mănânce Uita-te-ar relele să te uite!Bată-te norocul să te bată!*

Unități sintactice

Acestea poartă amprenta caracterului dialogal, spontan al comunicării pe cale orală.

Mijloace:

Enunțuri sintetice:

- adverbele-frază *da* şi *nu*: *Da-a! Da-a? Nuuuu! Mda!*
- Locuțiuni adverbiale: *ba bine că nu! Se-nțelege! Nici vorbă! Mai încape vorbă?*
- Interjecții, interogative: *Ei?...*, apelative: *Hei!,* volitive: *Ia!* Afective: *Ufff! Vai!* apreciative: *Bravo!*

Enunțuri brevilocvente (ideea nu se desfăşoară discursiv, ci rămâne concentrată în planul semantic al unui singur termen sau colocație): *singur cuc, beat criță*; *Gura! (taci din gură!), Vorba! (Lasă vorba!)*

Enunțuri eliptice - acestea reprezintă expresia fragmentară a unei gândiri complete. Subiectul vorbitor lasă neexprimat ceea ce consideră de prisos pentru înțelegerea planului semantic global; el are în vedere fie cadrul situațional, care suplineşte golurile, fie cunoştințele interlocutorului: *Încotro aşa de dimineață? Cine sapă groapa altuia...*

Repetiția şi tautologia (semne lingvistice complexe, realizate prin repetarea termenului de bază). Locuțiunile astfel alcătuite se caracterizează printr-o anumită organizare ritmică, subordonată componentei estetice: *din vreme-n vreme, din loc în loc, din ce în ce, din când în când, nici prea prea, nici foarte foarte; care mai pe care, câte şi mai câte, cine ştie cine / ce...*

În strânsă legătură cu specificul stării afective, repetiția se împleteşte uneori cu fenomenul diminutivării termenului reluat, primind amprenta unor stări afective (tandrețe, compasiune, regret, nemulțumire, apreciere, admirație etc.):

- superlativul unei însuşiri: *Era gol-goluț, Stă singur-singurel, L-a făcut bucăți-bucățele, Se crede deşteptul deşteptților, Să vedeți minunea minunilor* etc.
- intensitatea unor stări sau acțiuni: *Of-of-of! Vai-vai-vai! Şi plânge şi plânge!*
- continuitatea sau regularitatea în desfăşurarea unor acțiuni: *Aprinde țigară de la țigară, Merg la el săptămână de săptămână, Vestea s-a dus din om în om* etc.
- superlativul cantitativ: *Veneau sute şi sute de oameni, Era lume de / peste lume, Veneau şiruri-şiruri* etc.
- absolutul precedenței: *Întâi şi întâi, să-mi spui unde ai fost!*
- Reproş şi amenințare: *Lasă-lasă c-ai să vezi ce te aşteaptă! Vezi, vezi, poate vin la tine! Hai, hai că mă supăr!*
- Indiferența: *Dacă vrei bine, dacă nu şi mai bine*
- Nemulțumirea: *Of, Doamne-Doamne, că greu mai merge!*
- Nerăbdarea şi concesia: *Bine, bine, treci mai departe!*

- Uimirea: *Mamă, mamă, ce de lume!*
- Intensitatea trăirii afective: *Ce nenorocire! Ce nenorocire!*
- Intensitatea unei convingeri: *Odată şi-odată tot ai să vii!*
- Superlativul admirației: *O carte cu totul şi cu totul excepțională!*

Când termenii care se repetă desfăşoară, prin funcții sintactice diferite, un raport semantic de identificare, repetiția se transformă în *tautologie*. Forma cea mai frecventă o constituie reluarea subiectului în funcție de nume predicativ: *Legea-i lege şi gata! Obraznicu-i tot obraznic! Prostu-i prost şi n-ai ce-i face! Şcoala-i şcoală, nu se discută! Cuvântu-i cuvânt! Viața-i viață şi literatura literatură!*

Tautologia ia şi forma unor raporturi sintactice:

- de referință: *De beat, se vede cât de colo că eşti beat*, *De vorbit aş vorbi eu*
- de scop (vorbitorul subliniază ironic desfăşurarea în gol a unei activități): *Vorbeşti ca să vorbeşti, Vorbeşti ca să nu taci* (tautologie semantică)
- de timp (iritat, vorbitorul îşi afirmă seriozitatea în desfăşurarea unor acțiuni): *Eu când fac o treabă, o fac, Apoi, el când scrie scrie! Acolo, când e frig, apoi e frig!*
- Prin reluarea verbului-predicat din regentă într-o CD, vorbitorul lasă în nedeterminat unele date ale realității: *A făcut ce-a făcut şi a câştigat! Ştiu eu ce ştiu!*

Anacolutul

Intervenția rapidă, scăpată de sub control, a stărilor afective ale subiectului vorbitor depăşeşte adesea ritmul de articulare a frazelor, ceea ce duce la întreruperea organizării sintactice cu care se începe textul şi continuarea lui într-o altă organizare: *Cine-o fi făcut asta, am să i-o plătesc cu vârf şi-ndesat!*

Cele mai frecvente sunt construcțiile cu subiect suspendat (*nominativum pendens*) şi cele provocate de pronumele relative *care* şi *cine*: ***Eu**, numai când mă gândesc şi-mi vine să intru în pământ de ruşine! **Mama**, când m-a văzut intrând pe uşă, mai că nu-i venea să-şi creadă ochilor! **Care**-a făcut asta, să nu-i mai aud paşii pe aici! Cine ți-a mai spus aşa ceva, să-l trimiți la mine!*

Frecvente sunt şi frazele în care anacolutul se constituie din apariția unei discontinuități la nivelul categoriilor gramaticale de persoană şi număr din punctul de vedere al subiectului: *Şi când ajung acasă, apucă-te, băiete, de treabă! După ce a dat colțul, mai ia-i urma, dacă poți!*

STILURI ORALE

Cele două variante ale limbajului oral corespund, în linii generale, celor două tipuri de cultură: **varianta rurală**, întemeiată pe comunicarea orală; se identifică, în esență, cu limbajul popular originar; **varianta citadină**, întemeiată pe scris; în structura ei, limbajul popular originar se intersectează cu limbajul cultivat, în diferite grade şi variante de cunoaştere a limbii literare. Planul de continuitate a celor două variante este descris de întemeierea comunicării lingvistice pe cunoaşterea empirică, proprie **stilului conversației**. Distanțarea dintre ele este determinată de specificul spațiului cultural în care se desfăşoară comunicarea şi de dimensiunea culturală a ființei protagoniştilor.

Dimensiunea etică şi estetică determină prezența redusă în lexicul limbajului popular a termenilor vulgari, licențioşi; asemenea termeni sunt cu deosebire frecvenți în legătură cu o anumită voluptate a urâtului şi a violenței, în medii subculturale, dar şi la alte categorii, în varianta orăşenească, „de mahala", de periferie, a limbajului oral.

În varianta citadină a limbajului oral se dezvoltă o categorie strict specifică de termeni : lexicul argotic.

ARGOUL

Argoul este un ansamblu deschis de termeni şi de construcții frazeologice marcate expresiv, dezvoltând sensuri noi, de cele mai multe ori de neînțeles pentru vorbitorii exteriori cercului socio-lingvistic restrâns în care se întrebuințează. „Cum a fost?" este întrebat un student, care ieşea de la examen. „Ca-ntre popi" (în traducere: „Când mi-a pus profesorul întrebarea, mi-am făcut cruce. Când i-am răspuns, şi-a făcut profesorul cruce").

Folosirea termenilor argotici caracterizează aproape exclusiv vorbirea grupurilor socio-culturale şi/sau de vârste contrarii convenienţelor: elevi şi studenţi, soldaţi, emarginaţi social.

Forme lingvistice de manifestare a fanteziei şi a creativității, termenii argotici din limbajul elevilor şi studenților se caracterizează prin pitoresc, expresivitate maximă, exotism etc. Prin ei, aceştia definesc, totdeauna (auto)ironic, componente şi aspecte ale vieții şcolare şi studențeşti:

şcoală, facultate, examene, cursuri, profesori, relații etc: *boabă* „examen restant", *boboc* „student în anul I", *a boboci* „a repeta anul I", *a bubui, a buşi* „a nu da notă de trecere la un examen", *a vota* „a da biletul de examen înapoi", *a se camufla* „a-şi face fițuici", *cui* „examen greu", *felicitare* „mustrare", *olimpiadă* „sesiune de examene în toamnă", *plopist, a fi în plop* „a nu cunoaşte o problemă pusă în dicuție", *a foileta* (despre o studentă) „a schimba foarte repede prietenii", *Te fac o talpă?* "Mergi la plimbare cu mine?"

Întrebuințarea elementelor argotice de cei certați cu legea are o justificare practică: constituirea unui limbaj cifrat, care să nu poată fi decodificat decât de cercul foarte restrâns al categoriei. Termenii denumesc acțiuni violente, atitudini dure, activități antisociale etc.: *are multe bube* „păcate, capete de acuzare", *copoi, curcan, sticlete, a face pârnaie, a sta la mititica, pension, universitate, la gherlă, cafti, mangli, mangleală, şparli, şuti, ciordi, lovele, ciripi, foaie* etc.

Prin circulație, mulți termeni şi-au pierdut caracterul închis al semnificației lor, păstrând doar funcția persiflatoare.

Mai mult accidental, o serie de elemente argotice pătrund şi în limbajul familiar al altor categorii de vorbitori. Unele sunt frecvente în vorbirea mai tuturor categoriilor de tineri din mediul citadin, ca marcă a „emancipării": *mişto, a lua la mişto, a face mişto, miştocar, haios, a fila*. Altele intervin în anumite situații: la manifestări sportive: *boabe* „goluri", *dansează* „driblează", *cartonar* „arbitru", *dresor* „antrenor" etc., la întâlniri amicale în bar sau cârciumă: *biserică* „cârciumă", *miroşi a busuioc* „eşti băut bine", *a vopsi* „a lua un rând de", *fiolă* etc.

În vocabularul argotic intră termeni din limba națională şi din limbi străine. Termenii obțin noua identitate stilistică prin variate şi multiple deplasări semantice: metaforă (*boboc, a se camufla*), metonimie (*foaie* „bancnotă"), antonomază (*gherlă*), sinonimii stilistice (*scor* „rezultat la examen"), antonimii (*felicitare* „mustrare", *a diviniza* „a înşela în dragoste", *biserică* „cârciumă").

STILURILE LIMBAJULUI POPULAR

Limbajul popular se actualizează prin trei variante, relativ distincte, pe fondul unui fascicol amplu de trăsături comune: **1.** ***stilul conversației*****, 2.** ***stilul beletristic,*** **3.** ***stilul gnomic***.

STILUL CONVERSAȚIEI se constituie şi se manifestă în / prin dialog, structură nucleară a actului de comunicare interuman, reprezentat de un schimb alternativ de enunțuri primare, autonome sau enunțuri-fragment, dezvoltând între ele relații sintactice specifice în procesul de împlinire a unui întreg semantic. Variați factori extralingvistici impun dezvoltarea a trei variante stilistice:

Stilul conversației ***familiare*** (stilul familiar, numit curent *limbaj familiar*) este cel mai eterogen; actualizează deopotrivă procedee specifice limbajului popular cu oralitate originară (varianta rurală) şi procedee caracteristice întrebuințării orale ca variantă a limbii întemeiată pe scris (varianta citadină). Spontaneitatea şi afectivitatea iau în stăpânire principiile structurării stilistice a textului în desfăşurarea dialogului.

Stilul conversației ***curente*** (stilul neutru); în ambele variante, oralitate rurală şi citadină, protagoniştii înscriu actul comunicării într-o perspectivă relativ convențională, cu păstrarea unei distanțe, variabilă în funcție de spațiul cultural, reflectată în planul structurării textului prin limitare la un fond lexical neutru, la categorii morfo-sintactice cu dezvoltări semantice preponderent denotative (persoana, cazul, modul, enunțuri interogative, asertive, imperative, cu excluderea enunțurilor exclamative absolute reprezentate de imprecații).

Stilul conversației ***oficiale*** (stilul solemn) se dezvoltă doar în interiorul oralități derivate, în care se actualizează numai categorii indispensabile actului de comunicare directă, iar această actualizare dezvoltă structuri formale, între coordonate precise ale limbii literare: pronume de reverență, substantive de adresare urmate de funcția social-politică etc. (*Domnia Voastră, Sfinția Voastră, Înalt Prea Sfințite, Domnule Prim-Ministru, Domnule Preşedinte*).

STILUL GNOMIC îşi are originea în modul de constituire a planului semantic al textelor cu funcție sapiențială şi se exprimă în modele morfo-sintactice, impuse atât de caracterul oral primar al limbajului popular, cât şi de specificul înscrierii lor în procesul concret de comunicare lingvistică. Aparţin stilului gnomic **proverbele** şi **zicătorile**, constituite într-un

ansamblu relativ închis de enunţuri finite, autonome, reprezentând ceea ce ar putea fi considerat corpusul fundamental al dimensiunii sapienţiale a culturii populare de esenţă orală.

Proverbul are un sens predicaţional fundamental, caracterizat printr-un grad maxim de generalitate şi impersonalitate. Sensul predicaţional de tip gnomic al proverbului se întemeiază pe principiul metaforic, înţeles ca transcendere a lumii fenomenale, dincolo de desfăşurarea unui proces analogic la nivelul componentelor sau la nivel global: *Buturuga mica răstoarnă carul mare.* În proverbul *Apa trece, pietrele rămân*, verbul *a trece* îşi actualizează sensul „a curge" prin relaţia de interdependenţă cu substantivul-subiect *apa*, semnificând „râu, fluviu", dar îşi absolutizează trăsătura semică „efemeritate" în opoziţie cu verbul statorniciei, „a rămâne", pe fondul unei dezvoltări semantice de esenţă metaforică: **ceea ce este esenţial rezistă oricăror accidente fenomenale**.

Esenţa gnomică a enunţului este frecvent asigurată de întemeierea planului lui semantic pe instituirea unei antiteze: *Picătura mică găureşte piatra mare, Hoţul nedovedit este negustor cinstit, Strânge bani albi pentru zile negre, Mâţa blândă zgârie rău* .

Caracterul axiomatic se manifestă prin suspendarea opoziţiilor categoriale de timp şi persoană. Prezentul atemporal este definitoriu pentru enunţul gnomic: *Aşchia nu sare departe de trunchi, Nu vede pădurea din cauza copacilor* etc., la fel şi prezentul imperativ, în structurile „de învăţătură": *Nu te-ntinde mai mult decât ţi-e plapuma! Nu lăsa pe mâine ce poţi face azi!* Orice modificare a timpului verbal transformă enunţul într-o metaforă a unei desfăşurări evenimenţiale: *Buturuga mică a răsturnat carul mare*.

Persoana a II-a caracterizează enunţurile de învăţătură, cu verbul la imperativ: *Ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face!,* dar şi la indicativ: *Ai carte, ai parte, Bine faci, bine găseşti*.

Gradul maximum de concentrare semantică expresivă îl prezintă structurile eliptice: *Vorba multă, sărăcia omului, Câte bordeie, atâtea obiceie.* Principiul mnemotehnic care guvernează cultura orală primară determină structurarea enunţului şi în funcţie de categorii prozodice: ritm, rimă interioară: *Vorba dulce mult aduce, Nu-ţi da sfatul la tot satul / Şi cuvântul la tot bolândul* etc.

STILUL BELETRISTIC

Este definitorie pentru stilul beletristic instituirea funcţiei poetice da funcţie dominantă în procesul de structurare a textului, cu suspendarea raportului semantic referenţial. Corespunzător

desfăşurării raportului semantic guvernat de funcția poetică, se pot identifica două variante ale stilului beletristic oral: *varianta sau stilul ludic; varianta sau stilul narativ*.

Stilul ludic este specific în primul rând jocurilor de copii, în care se absolutizează categoriile prozodice. În funcționarea acestor texte planul semantic nu are relevanță: *Pe dealul Mitropoliei / Şade-un măgăruş şi scrie, / A, E, I, O, U, / Măgăruşul eşti chiar tu*, ori unitățile lingvistice sunt lipsite de conținut semantic: *Pumna reta, pumna pi, / Tapi, tapi, rugi, / Pumna reta, pumna pi, / Tapi, tapi, gri!*

O variantă specifică a stilului ludic o constituie *ghicitorile*. Dezvoltând o funcție cognitivă, prin ghicitori creativitatea activează în modul cel mai profund imaginarul lingvistic pe fondul împletirii principiului metaforic cu categorii prozodice: *Ce trece prin sat şi câinii nu bat? Şervețel vărgat peste dealuri aruncat*.

Aparțin stilului ludic şi *anecdotele* (*bancurile*, în cultura orăşenească); dimensiunea lor dominantă este ironia, prin care se modalizează interpretarea lumii: caractere, situații social-politice etc.

Stilul narativ este, spre deosebire de stilul conversației, ipostaza decantată a dimensiunii afective a limbajului popular, mai mult interiorizată. Coprezența povestitorului şi a ascultătorului în aceeaşi temporalitate a comunicării impune dezvoltarea unor structuri în măsură să asigure intrarea ascultătorului împreună cu povestitorul în lumea de sensuri a basmului. Procedee specifice conversației intervin în planul personajelor, cu deosebire extins la snoave şi poveşti.

În interiorul stilului beletristic se manifestă particularități stilistico-poetice distinctive între *basm* (narațiune amplă, autonomă, complexă, corespunzătoare romanului din literatura cultă), *poveste, legendă* (corespunzătoare nuvelei), *snoavă* (corespunzătoare schiței).

Basmul se caracterizează prin suspendarea raportului cu lumea realului şi prin instituirea unui nou raport semantic în temeiul căruia ia naştere a altă lume, în care predomină perspectiva mitică. *Povestirea* şi *snoava* dezvoltă o lume semantică în care ființa umană este confruntată cu întrebări de esență morală; lumea realului (personaje, întâmplări) este supusă procesului de semnificare din perspectiva unor valori umane esențiale, definitorii pentru concepția creatorului popular. *Legendei* îi este proprie modalizarea raportului semantic *limbă – lume*, prin deschiderea unei perspective specifice, între real şi mitic, de cunoaştere a componentelor lumii (*soarele, luna, râuri, munți, păsări, flori*), cu predominarea viziunii antropomorfizante. Desfăşurarea narativă are ca figură centrală personificarea.

În interiorul culturii orale s-a dezvoltat o identitate distinctă față de stilul beletristic (narativ) în sfera poeziei: *limbajul poetic*. Cu o structură internă specifică, întemeiată pe absolutizarea funcției poetice, acesta este reprezentat de *baladă* (cele mai importante – *Miorița, Meşterul Manole*) şi de lirica populară: *doina* şi *cântecul.*

STILISTICA LIMBAJULUI SCRIS

STILURILE LIMBAJULUI SCRIS

Categoria **stilurilor funcționale** îşi dezvoltă identitatea prin caracterul orientat al mesajului verbalizat, în strânsă legătură cu natura specializată a procesului de comunicare a cunoaşterii.

Stilurile literare nu sunt o realizare recentă a scrisului modern, ele existând şi înainte de 1800. Modernizarea limbii literare a însemnat nu constituirea unor noi structuri funcționale, ci perfecționarea şi înnoirea celor deja existente, ilustrate de texte anterioare. S-a demonstrat deja că a existat o ştiință românească veche şi scrieri de tip tehnic utilizate, înainte de 1800, în diverse domenii de activitate laică.

STILUL TEHNICO-ŞTIINȚIFIC. SCHIȚĂ DE EVOLUȚIE ÎN ROMÂNA VECHE

În comparație cu scrierile beletristice, textele ştiințifice au fost mult mai puțin cercetate (în special din perspectivă diacronică), neconstituind o preocupare constantă în lingvistica românească[1]. Puțin numeroase sunt lucrările consacrate istoriei stilului ştiințific. Pe primul plan trebuie situată monografia lui N. A. Ursu[2] care, deşi se opreşte exclusiv asupra vocabularului, are meritul de a oferi o primă imagine generală asupra procesului de constituire a stilului ştiințific din perioada 1760-1860. O sinteză a acestor idei ne-o oferă autorul în *Crearea stilului ştiințific*[3]. Studiile lui Ursu sunt întregite de cercetările lui Gh. Chivu consacrate evoluției stilului ştiințific în perioadele 1532-1640 şi 1640-1780.

---

[1] Pentru sinteza studiilor, vezi I. Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare,* Bucureşti, 1982, p. 148-170.
[2] *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*, Bucureşti, EŞ, 1962.
[3] În SILRL, 1, Bucureşti, 1969, p. 128-166.

În studiile de specialitate (lingvistice, istorice, de istorie literară sau de istorie a culturii) se consideră că perioada 1780-1860 marchează începutul procesului de modernizare a limbii culturii româneşti. Aproape simultan cu puternica mişcare culturală şi politică a românilor din Transilvania – Şcoala Ardeleană- românii din Muntenia şi Moldova încep să ia contact cu cultura neogreacă, înfloritoare în academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi, dar şi cu cea a burgheziei apusene care difuzează multe din ideile înaintate ale timpului. Toate acestea duc la intensificarea activităţii desfăşurate pentru crearea culturii noastre naţionale, şi, implicit, pentru perfecţionarea instrumentului ei esenţial, limba naţională. Folosită tot mai intens în variatele domenii ale culturii moderne şi influenţată de limbile de cultură neogreacă, rusă, germană, maghiară, latină, italiană şi franceză, limba română literară se îmbogăţeşte cu foarte mulţi termeni noi şi îşi perfecţionează structura gramaticală.

În numeroasele manuscrise şi tipărituri din jurul anului 1800, se oglindesc eforturile multor intelectuali ai vremii de a crea în limba română terminologia necesară comunicării diferitelor noţiuni ştiinţifice, contribuind astfel la dezvoltarea limbii literare. J. Byck[4] şi G. Ivănescu[5] observă că unii termeni tehnico-ştiinţifici apar la noi încă din secolul al XVII-lea, în scrierile cronicarilor, în documente, calendare, dar mai ales la D. Cantemir, operele sale în limba română cuprinzând un număr mare de neologisme.

Trecerea în revistă a rezultatelor consemnate în relativ puţinele studii consacrate acestei probleme învederează constatarea că stilurile non-artistice (în special cel ştiinţific) au luat naştere abia la mijlocul secolului al XIX-lea[6]. Această opinie, devenită curentă în rândul specialiştilor, a fost supusă unei critici severe de către Gh. Chivu. În *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*[7], autorul schiţează evoluţia structurilor specifice exprimării literare româneşti, din epoca primelor manifestări scrise ale acesteia, având ferma convingere că stilurile limbii române literare vechi şi cele ale românei literare moderne sunt etape ale aceluiaşi proces, şi nu fenomene independente. Stilurile limbii române literare vechi s-au constituit, în opinia cercetătorului, prin influenţa directă şi determinantă a modelelor promovate de traducători, mai precis, prin copierea structurii originalului şi apoi prin reproducerea lui fidelă, dezvoltându-se apoi prin imitare şi prin desprinderea de tipare în cadru creaţiei originale.

---

[4] *Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea*, SCL, V, 1954, fasc. 1-2.
[5] *Terminologia filosofică românească până la anul 1830,* în CILL, I, 1956.
[6] N. A. Ursu, *Crearea stilului ştiinţific,* p. 128-129.
[7] Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 2000.

Astfel, în perioada 1532-1640, au fost copiate şi tipărite foarte puţine texte care, prin funcţie şi prin caracteristicile lingvistice dominante, se constituie în cele mai vechi scrieri de tip tehnico-ştiinţific: *Liturghierul* (Braşov, 1570) conţine indicaţii utile pentru practicarea unei profesii, *Începătura de nuiale* (din *Codicele popii Bratul*) conţine indicaţii pentru desfăşurarea unor activităţi ocazionale (precum ar fi vindecarea unor boli), *Gromovnicul*, care oferă informaţii cu privire la prevederea viitorului etc. (p. 66). Astfel de scrieri servesc unor scopuri practice şi prezintă o serie de particularităţi lingvistice comune, subordonate principiului de bază al comunicării tehnico-ştiinţifice: precizia, claritatea, obiectivitatea.

Textele redactate sau traduse în română în perioada 1640-1780 sunt mult mai numeroase şi mai diverse decât cele păstrate din etapa anterioară de evoluţie a limbii literare. În domeniul tehnico-ştiinţific, alături de scrieri de tip vechi (texte astrologice de prevestire, cosmografii, reţete) apar lucrări ce pun în evidenţă o nouă atitudine intelectuală: prognosticele (prima scriere astrologică modernă a fost tradusă sub titlul *Foletul novel*, în timpul domniei lui C. Brâncoveanul), tratate de medicină (pe lângă numeroasele traduceri ale *Aforismelor* lui Ippocrat, la mijlocul secolului al XVIII-lea au fost compilate manuscrisele *Meşteşugul doftoriei* şi *Meşteşugul doftoricesc* care aparţin unor scrieri medicale mai ample). Gh. Chivu e de părere că marele număr de texte tehnico-ştiinţifice din această perioadă nu e neapărat o continuare a situaţiei existente înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, ci reprezintă rezultatul unei dezvoltări fără precedent a diverselor domenii ale ştiinţei. Textele răspund unor nevoi intelectuale mai diverse (lucrărilor de popularizare sau de tip didactic le stau alături opere ştiinţifice autentice, unele chiar originale) şi aparţin predominant practicii ştiinţifice.

Traducerile şi adaptările nou apărute au la bază originale redactate în latină şi neogreacă, cărora li se alătură surse scrise în italiană, franceză, germană, şi chiar engleză. Stilul ştiinţific se individualizează prin numeroase trăsături specifice, cele mai multe fiind inovaţii faţă de structurile anterioare ale românei literare. Autorul subliniază ideea că, în această perioadă, stilul tehnico-ştiinţific este cel mai puţin dezvoltat, fapt evidenţiat de vocabularul sărac, de factură predominant populară, cu sinonimii numeroase şi specializare insuficientă (p. 142).

Textele erau traduceri, în majoritate, şi caracterizau o cultură laică aflată în plină dezvoltare, ilustrând lingvistica, geografia, medicina, matematica, istoria şi filosofia. Redactarea avea deja un caracter obiectiv, univoc, iar trăsăturile morfo-sintactice deveniseră distincte, prin funcţie şi valoare, de cele similare existente în scrisul juridico-administrativ.

Într-unul din studiile sale[8], I. Coteanu pleacă de la premisa că începuturile limbajului ştiinţific scris se află la noi în lucrările de istorie, în unele acte diplomatice sau în cronici, de aceea autorul include în limbajul ştiinţific felul în care sunt redactate cronicile. Argumentul adus este acela că este sau devine ştiinţă se îndată ce nu se mai rezumă la simpla înşiruire a evenimentelor, ci le pune în relaţii, încercând să le explice. În acelaşi timp, căutând să-şi întemeieze judecăţile pe date cât mai amănunţite şi mai exacte, autorii de scrieri istorice se angajează pe calea preciziei, condiţie obligatorie a oricărei activităţi ştiinţifice. Dacă istoria înseamnă nu numai a şti ce s-a întâmplat, ci şi ceea ce s-ar putea întâmpla, servind, deci, ca învăţătură şi orientare politică, fapt deseori repetat chiar de primii cronicari, ea apare ca principala ştiinţă în perioadele de început ale scrisului în limb Dacă istoria înseamnă nu numai a şti ce s-a întâmplat, ci şi ceea ce s-ar putea întâmpla, servind, deci, ca învăţătură şi orientare politică, fapt deseori repetat chiar de primii cronicari, ea apare ca principala ştiinţă în perioadele de început ale scrisului în limba română.

Nu este însă de aşteptat ca cerinţele enumerate să fie respectate în toate operele istorice şi de toţi autorii lor. Caracterul variat al informaţiilor oferite de aceste scrieri permite alunecări când spre suplinirea informaţiei, prin fantezie, ceea ce transformă părţi din ele în literatură, când spre teologie sau reflecţii religioase, ceea ce le împinge către limbajul teologic, când spre latura juridică a chestiunilor discutate, ducându-le spre limbajul juridic. De aceea, expunerile din lucrările de istorie nu sunt de la început omogene. Ele nu au o terminologie specifică, ci o iau sau o adaptează pe cea din alte stiluri ale limbii, istoria mişcându-se într-un câmp de idei foarte larg

Limbajul istoric nu se confundă cu celelalte, avându-şi locul său foarte bine delimitat în sistemul funcţional al limbii. Limbajul juridico-administrativ, foarte apropiat de cel istoric în fazele iniţiale ale acestuia, pentru că are ca obiect un anumit aspect al relaţiilor sociale, le exprimă însă static, nu în desfăşurare temporală, cum face cel istoric. Limbajul istoriei se organizează în conformitate atât cu obiectul său de studiu, cât şi cu metodele sale, care sunt ştiinţifice.

Secolul al XVIII-lea, secol de expansiune a cunoaşterii, aduce şi în spaţiul cultural românesc o preocupare insistentă pentru domeniul ştiinţelor. Direcţiilor importante ale iluminismului: istoriografia, filologia şi filozofia, li se alătură o nouă literatură, învederând

[8] *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini până la 1860)*, EA, 1981, p. 182-183.

disponibilităţi reale de comunicare cu societatea. Spre deosebire de situaţia constatată în perioada anterioară a istoriei limbii române literare, în perioada cuprinsă între 1750-1830 se observă o diversificare şi îmbogăţire considerabile a numărului de lucrări, în special tipărituri, încadrabile stilului ştiinţific. Numărul considerabil de texte ştiinţifice din această perioadă se datorează unei dezvoltări fără precedent a diverselor domenii ale ştiinţei româneşti. Ele au o evoluţie aflată sub influenţa directă a pătrunderii ideilor raţionaliste, iluministe (în primul rând în Transilvania), sau datorată perfecţionării şi diversificării unor direcţii anterioare, apărute, în Principate, iniţial sub influenţa unor scrieri neogreceşti, ulterior sub aceea a unor lucrări traduse din italiană, franceză sau germană[9]. Dacă „până în secolul al XVIII-lea nu se poate vorbi de o literatură didactică propriu-zisă"[10], ulterior, datorită reformelor educaţionale şi programului iluminist de culturalizare a maselor, aceasta ajunge să fie bine reprezentată, fiind parte componentă a procesului de secularizare a învăţământului[11]. Orientarea realist-ştiinţifică a învăţământului[12] se poate urmări nu numai la nivelul accentuării caracterului ştiinţific al manualelor[13], ci şi la cel al editării unor lucrări de popularizare a ştiinţei, dintre care unele erau destinate şi uzului şcolar. Se acordă o atenţie sporită şi lucrărilor care aparţin unor domenii ştiinţifice variate (matematica, filozofia, geografia, lingvistica, fizica etc.). S-a observat că acestea răspund unor nevoi intelectuale diverse (lucrărilor de popularizare sau de tip didactic le stau alături opere ştiinţifice autentice) şi aparţin

---

[9] Gh. Chivu, *Evoluţia stilurilor limbii române literare,* în *Contribuţii la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780*), de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, I. Gheţie, Alexandra Moraru, Emil Suciu, Floarea Vârban, Florentina Zgraon, Cluj, 2000, p. 295.

[10] Magdalena Georgescu, *Cultura lingvistică în secolul al XVIII-lea,* în *Contribuţii la studiul limbii române literare.* p. 55. Cercetătoarea mai observă că, în primele două secole de existenţă a culturii româneşti scrise, se cunosc doar două categorii de cărţi destinate formării deprinderii de a citi şi a scrie: catehismele şi textele slavone cu traducere românească intercalată, folosite în şcoli pentru învăţarea limbii slavone.

[11] O prezentare detaliată a literaturii didactice transilvănene (bucoavne, abecedare, cărţi de citire) face O. Ghibu în *Din istoria literaturii didactice româneşti,* 1915-1916, editată în, 1975, de O. Păun. Informaţii valoroase în acest sens ne furnizează şi studiile aparţinând lui N. Albu, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800,* Blaj, 1944, idem, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800-1867,* Bucureşti, 1971, Luciei Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Transilvania. 1774-1805,* Bucureşti, 1966, şi lui V. Ţârcovnicu, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc din Banat (1780-1918),* Bucureşti, 1970.

[12] Informaţii interesante privitoare la învăţământul transilvănean ne oferă şi Ileana Bozac şi P. Teodor, *Învăţământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea* şi V. Popeangă şi V. Ţârcovnicu, *Tendinţe de orientare ştiinţifică a învăţământului în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în *Din istoria pedagogiei româneşti,* vol. II, Bucureşti, 1966 (p. 142-170, respectiv 171-188).

[13] *Bucvarul,* apărut în 1771, la Viena, marchează o direcţie nouă în literatura didactică transilvăneană, prin conţinutul său: sentinţe filozofice, povestiri morale, depăşind sfera religioasă a primelor bucvare. Următoarele cărţi de citire desprinse de conţinutul religios sunt opera ministrului austriac al cultelor, Felbiger. *Ducere de mână cătră cinstă şi direptate* apare la Viena, în 1777, (reeditată în 1788 şi 1793), şi la Buda, în 1798, fiind tipărită cu text paralel german-român.

predominant practicii ştiinţifice (fără a fi însă absente lucrările teoretice, de regulă descriptive)[14]. Cartea ştiinţifică, având, în principal, caracter de popularizare, ocupă un loc central în literatura epocii. Aceasta se constituie într-un nou tip de text, specific culturilor europene apusene (geografiile, dicţionarele cu bază latină sau italiană, gramaticile, istoriile, tratatele medicale, prognosticele etc), opunându-se modelului tradiţional, specific culturii sud-est europene (cosmografii, glosare bilingve destinate învăţării slavonei, cronografe, reţete medicale sau scrieri astrologice)[15].

Stilul ştiinţific, ilustrat prin puţine texte specifice înaintea anului 1700, este, în secolul al XVIII-lea, reprezentat de scrieri numeroase, din diverse domenii ale ştiinţei (medicină, ştiinţe naturale, geografie, filozofie, matematică şi lingvistică[16]). Vom evidenţia individualitatea fiecărei discipline ştiinţifice, urmărind tradiţia şi modul de manifestare în perioada supusă cercetării[17]. În consecinţă, se va putea remarca cu mai multă uşurinţă necesitatea şi modul de constituire a terminologiilor specifice diverselor ramuri ale ştiinţei.

Formarea terminologiei medicale

Scrieri cu conţinut medical au început să apară în limba română relativ târziu, către mijlocul secolului al XVIII-lea, deşi unii termeni ştiinţifici din domeniul medicinii se întâlnesc şi mai înainte în documente, pravile, cronici, lexicoane, scrierile lui Cantemir (*anatomie, antidot, apotecar, boală hronică, ipohondriac, pilulă, por, reţetă, temperament* etc.) Primul text medical românesc mai important este manuscrisul *Alegerile lui Ippocrat*, apărut în Muntenia, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Terminologia medicală este bogată mai ales în calcuri lingvistice (*arsură, curgere de sânge, frântură, semnele boalelor* etc.). Alt text, *Meşteşugul doftoriii*, traducere din greacă făcută de un muntean pe la 1760-1770, conţine numeroase neologisme de origine greacă (*alifie, antidoton, apoplixie, astmă, epilepsie* etc.).

Primul medic român, I. Molnar-Piuariu, nu are lucrări de medicină în limba română; scrierile sale cuprind totuşi unii termeni medicali de origine germană (*acrime*-acid, *apotecar, colică, doctor, fălceri, flegmatic* etc.). Prima broşură medicală tipărită în limba română apare la

---

[14] Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* p. 125.

[15] *Idem*, *Evoluţia stilurilor limbii literare*, p. 295.

[16] Textele istorice nu pot fi, deocamdată, încadrate stilului ştiinţific, cel puţin din punctul de vedere al terminologiei. Terminologia istorică a perioadei este extrem de săracă în termeni de specialitate propriu-zişi, prezentând, totuşi, o clasă lexicală bine reprezentată (dar nespecifică) referitoare la viaţa social-politică şi militară sau la numele unor popoare.

[17] Menţionăm, ca *terminus ad quo,* anul 1750, iar ca *terminus ad quem,* anul 1830.

Sibiu şi Cluj în 1803, *Învățătură adecvată pre scurt a vindeca boala sfranțului*, traducere din maghiară făcută de I. Molnar. Având un caracter de popularizare, au fost evitate neologismele, recurgându-se la calcuri şi perifraze: *carnea cea de mijloc*- perineu, *înfocare*-inflamație, *modrul traiului*-dietă etc.

În 1804 apare la Sibiu o altă broşură *Cuvânt pre scurt despre ultuirea vărsatului de vacă.* Scrierile medicale în limba română se înmulțesc pe măsură ce înaintăm spre mijlocul secolului al XIX-lea, cea mai importantă contribuție la dezvoltarea literaturii şi a terminologiei medicale româneşti aducând-o Pavel Vasici, prin publicarea la Braşov în 1844 şi 1845 a celor două volume din *Macriviotica sau măiestria de a lungi viața*, traducere din germană. El acordă un loc foarte important neologismelor pe care le explică în paranteze prin termenii populari sinonimi, sau aproape sinonimi: *abstinență* (*ajunare), afecte* (*patimi*)*, apatie* (*neplăcere*)*, astral* (*stelos*)*, cadavru,* (*hoit* etc). Până în 1859, când apare primul nostru periodic cu adevărat medical *Medicul român*, limba română literară se îmbogățeşte cu terminologia ştiințifică medicală.

Formarea terminologiei ştiințelor naturale

Prima scriere în care găsim un început de terminologie botanică, zoologică şi geologică e manuscrisul *Gramatica fizicii*, traducere din italiană făcută de A. Hotiniul în 1790. Aici găsim termeni ştiințifici cu aspect formal italian: *aortă, asfalto, dromaderio, emvrion, membrană, peritoneo* etc. O altă scriere este *Istoria naturei sau a firei* prelucrată de Şincai după Hellmuth între 1806-1810. Din aceeaşi perioadă datează şi un vocabular cu termeni aparținând ştiințelor naturale alcătuit de Şincai- După Hellmuth şi Sigerus- în patru limbi: latină, română, maghiară şi germană, intitulat *Vocabularium pertinens ad tria Regnae Naturae*. Acesta conține multe neologisme de proveniență latină, italiană, germană, maghiară - *amfibii, alge, alcalin, lavă, insecte, plântă, coleoptere, pori, spongios* etc.

În 1837, la Iaşi, apare *Istoria naturală*, prelucrată de Iacob Cihac după diferite tratate germane, primul manual de ştiințe naturale tipărit în limba română. Terminologia ştiințifică e de proveniență latină, germană, şi mai puțin greacă. Al doilea text de ştiințe naturale tipărit în limba română este *Manualul de istorie naturală* al lui T. Stamati, Iaşi, 1841. În 1854 apare *Istoria naturală* a lui Iuliu Barasch, o traducere din franceză. Scrierile sale cuprind aproape întreaga terminologie de specialitate folosită în manualele moderne de curs mediu.

Formarea terminologiei fizico-chimice

Începuturile terminologiei fizico-chimice pot fi legate de prezența câtorva termeni din scrierile lui Cantemir (*atom, energhie, fizic, metafizic, teorie* etc.). Textul cel mai important de la sfârşitul secolului al XVIII-lea este manuscrisul *Gramatica fizicii*, care tratează unele probleme de fizică şi în care apar câteva noțiuni elementare din acest domeniu. Terminologia de specialitate constă aproape numai din calcuri lingvistice, iar neologismele propriu-zise sunt mai puține şi au un aspect pronunțat italienesc sau neogrecesc (*cilindru, diametro, electricita, magnet* etc.).

A doua scriere românească este manuscrisul *Învățătură firească spre surparea superştiției norodului*, traducere din germană făcută de Şincai în jurul anului 1800. Textul învederează numeroase calcuri (*arătare* - fenomen, *cercare* - experiență, *curgător* - fluid, *desime* - densitate etc.) şi neologisme de origine latină (*caniculă, macula, termometru*).

Terminologia fizico-chimică se îmbogățeşte simțitor după 1830, o dată cu pătrunderea masivă a neologismelor în limba română prin intermediul şcolii şi al presei. Dacă pe la 1860, limba română dispunea de terminologia elementară din domeniul ştiințelor fizico-chimice, acest fapt se datorează în cea mai mare parte activității didactice şi publicistice desfăşurate de T. Stamati în Moldova şi Alexie Marin în Muntenia.

Formarea terminologiei geografice

Începuturile terminologiei geografice se găsesc în operele lui D. Cantemir; scrierile sale conțin câțiva termeni ştiințifici, mulți dintre aceştia păstrând încă aspectul formal din limba de origine: *austru, catarracte, comitis, eclipsis, sferă, tropic* etc. Primele texte de geografie datează de la începutul secolului al XVIII-lea şi au apărut datorită unor necesități de ordin didactic, cele mai multe fiind traduceri din greacă şi rusă: *Cosmografia, adică izvodirea lumii,* 1774 (dintre puținii termeni neologici amintim: *arhipelag, golf, colonie, cosmografie, gheografie, ochian, peninsură etc*), *Gheografie noauă care cearcă de obşte toată fața a sferii idroghiu*, 1780, prezintă o terminologie de specialitate aproape în întregime de origine greacă, păstrând chiar şi aspectul formal şi accentul grecesc: *astronom, antarcticós, idrografie, imisferion, mapamond, paralel, planite, zodiac, zonă* etc.

Un text foarte important ca document lingvistic e manuscrisul *Gramatica fizicii*, tradus din italiană în jurul anului 1790. Câteva capitole tratează probleme de geografie şi cosmografie. Terminologia de specialitate învederează influența neogreacă şi italiană: *astronomicesc, climă,*

planeti, tropic, vulcan, sudd, ochian, golf, hartă. Cartea lui Amfilohie Hotiniul *De obşte gheografie* (Iaşi, 1795) aduce o contribuție însemnată la dezvoltarea şi răspândirea terminologiei geografice în preajma anului 1800. El nu rezolvă, decât în parte, dar într-o măsură mai mare decât contemporanii săi moldoveni, problemele adaptării la sistemul limbii române a cuvintelor tehnice. Alături de termeni precum *atlas, eclipsă, grad, meridian* etc., Amfilohie Hotiniul accentuează ca în limba rusă sau latină cuvinte ca *astrònomie, cozmográfie, gheográfie, topográfie* etc., dar păstrează şi forma italiană a unor termeni precum *apéndolo, ovest, emisfero* etc.

Un mare număr de termeni geografici, cu pronunțat caracter neogrecesc, întâlnim în *Învățături de multe științe* (Sibiu, 1811). Un alt moment important în dezvoltarea literaturii şi terminologiei geografice româneşti îl constituie *Gheografia sau scrierea pământului* (Buda, vol. I-1814, vol. II- 1815), primul manual de geografie de mari proporții tipărit în româneşte.

O fază nouă în evoluția terminologiei geografice româneşti începe după 1830, când, o dată cu dezvoltarea învățământului se perfecționează şi terminologia folosită de înaintaşi, îmbogățindu-se totodată cu termeni noi. Astfel, în 1834 apare la Iaşi *Elementele gheografiei…*, partea I a lui V. Fabian, la Bucureşti, în 1835 *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă* a lui Iosif Genilie, respectiv *Prințipuri de geografie,* 1841, şi *Icoana pământului* a lui Ioan Rus, 1842, Blaj, în trei volume. Acesta recomandă pentru îmbogățirea limbii cu neologisme derivarea, compunerea şi repunerea în circulație a unor cuvinte arhaice, precum şi împrumuturi din limbi străine (în primul rând din latină sau limbile romanice). Putem spune că, în jurul anului 1860, limba română dispunea de terminologia elementară proprie geografiei.

Formarea terminologiei matematice

Prima scriere românească de matematică *Ducere de mână cătră aritmetică,* Viena, 1777, se resimte de influența germanei şi latinei. A doua scriere românească de matematică, *Îndreptare cătră aritmetică,* de Şincai, reprezintă un relativ progres sub raportul terminologiei de specialitate: alături de termeni străini, de proveniență germană şi latină, el foloseşte cuvinte create prin calcuri, dintre care unele vor rămâne definitiv în limbă (*dividend, multiplicație, multiplicator, împărțire, deîmpărțit, deînmulțit* etc.). Un alt text de matematic apărut în Transilvania la sfârşitul secolului al XVIII-lea este *Ducere de mână sau povățuire cătră aritmetică*, Sibiu, 1789, traducere de Dimitrie Eustatievici Braşoveanul.

Terminologia matematică românească din manualele apărute în Transilvania în jurul anului 1800 este relativ unitară, deoarece acestea sunt traduceri din limba germană, făcute de intelectuali familiarizaţi şi cu limba latină. Multe dintre neologismele şi calcurile propuse atunci, au fost unanim acceptate şi au rămas până astăzi în limba literară. Împreună cu celelalte scrieri apărute în Muntenia şi Moldova, pe la 1860 limba română dispunea de o terminologie matematică relativ bogată, alcătuită în majoritatea ei prin împrumuturi din franceză.

Formarea terminologiei lingvistice

Interesul pentru problemele de limbă se manifestă prin dorința de a descoperi originea limbii române, apărând încă din evul mediu. Secolul al XVI-lea consemnează apariția primelor păreri cu privire la limba literară.[18]. Primii termeni gramaticali în limba română se întâlnesc în fragmentul de gramatică slavonă tradus de Daniil Panoneanul, în jurul anului 1650, intitulat *Tâlcuirea sau arătarea gramaticii sloveneşti.* Procesul elaborării primelor gramatici româneşti învederează preocupări susținute de formare a terminologiei gramaticale în limba română, începând cu gramaticile lui Eustatievici (1757), Macarie (1772), I. Văcărescu (1787), cu gramatica românească şi rusească a lui A. Hotiniul (1789)[19] şi terminând cu gramaticile cărturarilor grupați în Şcoala Ardeleană: *Elementa linguae* scrisă de S. Micu şi Gh. Şincai (1780), *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* (1812) şi *Temeiurile gramaticii româneşti* (1815-1820), gramaticile manuscrise ale lui I. Budai-Deleanu, *Deutsche-walaschische Sprachlehre* (1788) a lui Molnar-Piuariu, *Gramatică românească,* (1797) a lui R. Tempea, *Observații de limba rumânească* (1799) (lucrare de lexicologie) a lui P. Iorgovici şi *Gramatică românească pentru îndreptarea tinerilor* (1822) a lui C. Diaconovici-Loga.

---

[18] Pentru istoria textelor gramaticale în limba română, a se vedea Romulus Ionaşcu, *Gramatici români. Tractat istoric despre evoluția studiului gramaticii limbei române de la 1757 până astăzi*, Bucureşti, 1914; D. Popovici, *Primele manifestări de teorie literară în cultura română,* în *Studii literare*, II, 1943; I. Iordan, *Limba română contemporană,* (cap. *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*), Bucureşti, 1956; I. Gheție, *Preocupări lingvistice în cultura românească veche (până la 1780*), în *Istoria ştiințelor în România. Lingvistica,* Bucureşti, 1975; Magdalena Georgescu, *Cultura lingvistică în secolul la XVIII-lea*. Informații valoroase şi la Gh. Chivu, *Stilul textelor lingvistice,* în LR, XXX, 1981, nr. 1, p. 45-60; *idem, Primele gramatici româneşti şi schimbarea modelelor culturale în vechiul nostru scris literar*, în „Studii şi cercetări filologice", seria „Limba şi literatura română", Piteşti, 2002, nr. 1.

[19] V. N.A. Ursu, *Gramatica lui Amfilohie Hotiniul (**Lecțione,** Iaşi, 1789),* în LR, XLIV, nr. 9-12, p. 573-580.

Formarea terminologiei agronomice

Prima carte cu caracter agronomic este *Economia stupilor* a lui Ioan Molnar, apărută la Viena, în 1785. Terminologia apicolă este cea din Transilvania, dar întâlnim şi câțiva termeni împrumutați: *economie, practic, materie, organ* etc.- împrumutați din latină, germană, franceză. După 1800, în Transilvania se publică un mare număr de manuale şi broşuri de popularizare a unor cunoştințe agronomice mai avansate. Pentru Transilvania, numai în tipografia de la Buda se publică vreo zece broşuri sau cărți mai cuprinzătoare: *Învățătură pentru sămănarea inului pentru Bohemia, Moravia şi Silezia*, 1804, *Povățuire cătră economia de câmp*, 1806, *Carte de mână pentru bine-orânduita economie*, 1806.

Între 1812-1813, tipografia din Buda îmbogățeşte literatura agronomică românească cu o serie de traduceri din germană făcute de P. Maior: *Învățătură pentru prăsirea pomilor, Pentru facerea zahărului din mustureață de jugastru, Învățătură de a face sirup şi zahăr.* După formele şi sensurile pe care le au unele neologisme din aceste scrieri, se vede că Maior urmărea cultivarea românei literare prin împrumuturi din latină, şi italiană: *colină, nutremânt, agru, cilindru, cristal, elastic* etc.

Cel dintâi tratat elementar de viticultură în limba română este *Învățătură despre agonisirea viței de vie şi despre măiestria de a face vin* (Buda, 1813), care conține traduceri sau calcuri după termeni latini sau italieni, eventual germani. Tot în tipografia de la Buda se publică în 1823 diverse broşuri şi manuale de sericicultură. Terminologia ştiințifică din tipăriturile româneşti cu conținut agronomic de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea este săracă- se evitau neologismele pentru că se adresau populației rurale şi pentru că lipseau mulți termeni proprii culturii şi civilizației moderne. Termenii ştiințifici folosiți în scrierile din această perioadă sunt de proveniență latină, italiană, germană, şi mai puțin maghiară.

Discuțiile teoretice asupra limbajului ştiințific nu au constituit o preocupare constantă în lingvistica românească. E. Toma observa că nu există încă un studiu monografic, cu caracter teoretic, privind acest limbaj, după cum lipseşte şi o cercetare completă a evoluției sale în română[20]. Vom întreprinde, în cele ce urmează, o scurtă cercetare a încercărilor de teoretizare a stilului ştiințific, surprinzând atât perioada veche, cât şi pe cea contemporană.

Epoca veche- secolul al XIX-lea

[20] *Limbajul ştiințific românesc la începutul epocii moderne (secolele XVIII - XIX),* Bucureşti, 2003, p. 11.

Încă dintr-o perioadă mai veche au existat încercări sporadice de teoretizare a limbajului ştiinţific. D. Cantemir şi Stolnicul Constantin Cantacuzino sunt primii creatori ai unei terminologii ştiinţifice, în scrierile lor putându-se repera începuturile, timide, ale variantei ştiinţifice din limba română. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, şi mai ales în primele decenii ale celui următor, limbajul ştiinţific se conturează mai precis, dobândeşte un statut mai precis. Acest lucru se datorează traducerilor masive de scrieri cu caracter ştiinţific, dar şi elaborării de lucrări originale, aparţinând unor domenii diverse. Pentru a putea comunica în limba română un număr foarte mare de noi noţiuni, traducătorii şi autorii de atunci au trebuit să învingă o greutate foarte mare: crearea terminologiei ştiinţifice specifică domeniului căruia aparţinea textul respectiv. Pentru a realiza acest lucru, ei au recurs la introducerea în limba română a unor cuvinte din diferite limbi străine şi la crearea unor cuvinte noi prin calcul lingvistic. În această perioadă, scrierile prin care se dezvoltă stilul ştiinţific sunt manualele şcolare şi diverse cărţi de popularizare a ştiinţei, acţiunea de mare amploare şi din ce în ce mai susţinută aparţinând reprezentanţilor Şcolii Ardelene.

În concepţia reprezentanţilor Şcolii Ardelene, procesul de modernizare a românei literare presupunea nu numai introducerea unor cuvinte noi, în acord cu progresele ştiinţei şi culturii, ci şi excluderea unor termeni socotiţi a nu corespunde noului moment istoric, precum şi exigenţelor unei limbi literare moderne.

Ideea dezvoltării limbii literare în ritmul progresului ştiinţific apare în *Istoria besericei românilor* (Buda, 1813), a lui P. Maior, unde se enunţă necesitatea punerii de acord a limbii române cu stadiul cel mai nou al ştiinţei moderne, a transformării ei într-un important factor cultural, precum şi recomandarea de a o îmbogăţi cu elemente din celelalte limbi romanice. În *Economia stupilor* (Viena, 1785), I. Molnar subliniază dificultăţile de care s-a lovit în redactarea lucrării şi se plânge de lipsa şi scăderea în limba română a unor termeni necesari pentru a desemna anumite noţiuni, recurgând la împrumuturi din alte limbi.

Dificultăţile de a opera cu o limbă incapabilă să exprime noile realităţi lexicale îşi fac simţit ecoul în majoritatea scrierilor epocii. Ştiinţa şi tehnica luaseră un avânt deosebit, iar aceste schimbări pun pentru scriitori problema necesităţii de a crea mijloace de exprimare a noilor noţiuni apărute. Mărturii asemănătoare apar şi după 1830, mulţi autori făcând cunoscute greutăţile unor traduceri sau exprimări în română, unde nu există termeni deja formaţi.

Cercetând un mare număr de texte din perioada 1532-1780, Gh. Chivu[21] individualizează câteva trăsături specifice textelor tehnico-ştiinţifice la nivelele limbii. Astfel, cele mai vechi texte scrise în limba română până la 1640 au s serie destul de cuprinzătoare de trăsături morfologice şi sintactice similare acelora specifice stilului juridico-administrativ. La nivel morfologic se remarcă utilizarea cvasigenerală a formelor de persoana a III-a sau a II-a (cu valoare de generalitate) ale conjunctivului prezent sau ale indicativului viitor, respectiv utilizarea numelor proprii ce desemnează autori sau lucrări la care se face trimitere pentru susținerea sau exemplificarea prin citate a unor idei. În cadrul propozițiilor se impune atenției frecvența mare a subiectelor nedeterminate sau incluse, în contextele în care claritatea comunicării nu este prejudiciată. Fraza are o structură simplă, iar lexicul prezintă în unele texte tendința de specializare, putându-se astfel delimita o bogată terminologie religioasă, medicală şi una, mai puțin dezvoltată, specifică astrologiei.

Textele tehnico-ştiinţifice aparţinând perioadei 1640-1780 dezvoltă, la rândul lor, trăsături specifice. Astfel, la nivel morfologic, particularitățile dovedesc, prin număr şi specializare, generalizarea redactării de tip obiectiv, impersonal. La nivelul sintaxei structura lineară a frazei şi caracterul stereotip al unora dintre formulările existente în textele ştiinţifice fac ca subiectul nedeterminat şi predicatul verbal eliptic să fie foarte frecvente. Fraza scrierilor ştiinţifice are o structură simplă, realizată în primul rând prin coordonare. Propozițiile principale sunt, de regulă, enunțiative. Interogativele didactice sau retorice, puțin frecvente în ansamblu, sunt caracteristice în special lucrărilor destinate instrucției şcolare. Dintre subordonate, temporalele şi condiționalele sunt mai des utilizate. O serie de structuri sintactice vor fi păstrate, cu transformările cerute de evoluția ulterioară a limbii literare, până astăzi, precum definiția, explicația, regula, exemplificarea şi clasificarea. Specifice scrierilor lingvistice şi matematice, aflate încă la nivelul unor manuale, sunt exercițiile, respectiv problemele. Textele istorice şi filosofice uzează de citate şi comentarii, iar lucrările consacrate medicinii sau gastronomiei, de rețete. Comune tuturor izvoarelor avute în vedere, dar eliminate ulterior, sunt structurile terminologice explicative, create cu scopul de a clarifica sensul unor cuvinte neologice sau pe cel al unor structuri lexicale necunoscute.

Organizarea sintactică dovedeşte introducerea rigorii în scrierile ştiinţifice. Această rigoare este evidențiată în primul rând prin organizarea materiei în *cărți, părți,* capitole şi paragrafe, prin

---

[21] *Op. cit.*

alcătuirea de indici, prin subsolul destinat comentariilor şi trimiterilor. Caracteristice pentru lucrările ştiinţifice sunt abrevierile şi unele semne grafice speciale, dar şi semnul de paragraf, inovaţie preluată din modele occidentale ca auxiliar formal al organizării interne a textului. Textele ştiinţifice redactate în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea se caracterizează, dincolo de câteva specializări semnificative în plan morfo-sintactic, prin numeroase elemente de noutate. Evidente în cadrul vocabularului, aceste inovaţii pot fi întâlnite, ca semne ale formalizării şi esenţializării discursului ştiinţific, în organizarea materiei.

Vocabularul era destul de sărac, predominant de factură populară, de o specializare insuficientă. Textele, de regulă manuscrise, erau în cea mai mare parte traduceri. Scrierile originale (apărute prin prelucrare sau compilaţie) aveau, în ansamblu, o prezenţă semnificativă. Cu toate acestea, redactarea avea deja un caracter obiectiv, impersonal şi univoc, iar trăsăturile morfo-sintactice deveniseră distincte, prin valoare şi funcţie, de cele similare existente în scrisul juridico-administrativ.

În secolul al XIX-lea surprindem primele încercări de a sesiza specificitatea limbajului ştiinţific şi de a distinge diversele variante stilistice din română. I. Heliade-Rădulescu încearcă o delimitare a limbajului poetic de cel ştiinţific: „poezia îşi are limba ei ca şi toate celelalte ştiinţe şi meşteşuguri”[22], întreprinzând şi o clasificare a limbajelor, după profesie şi după talentul scriitorului, deosebind: „stil filozofic, stil istoric, stil retoric, stil poetic”[23].

I. Gheţie[24] este de părere că expansiunea extraordinară pe care o cunoaşte în perioada 1780-1836 literatura laică (ştiinţifică, juridico-administrativă şi beletristică) nu a rămas fără urmări asupra evoluţiei stilurilor literare româneşti. Faptul este vizibil, înainte de toate, în stilul ştiinţific. Dacă în perioada anterioară s-au putut consemna rudimente ale unui stil ştiinţific, vând un caracter vizibil de cultură generală, de data aceasta putem vorbi de tendinţa de constituire a unor terminologii speciale în diverse ramuri ale ştiinţelor. Procesul a fost urmărit îndeaproape de N. A. Ursu, acest proces depăşind graniţele perioadei mai-sus menţionate, pentru a cunoaşte o realizare deplină în anii 1850-1870. Este adevărat că până în anii 1830-1840 această terminologie cunoaşte destule imprecizii, că, sub aspect formal, termenii înregistrează variaţii, că se apelează frecvent la calcuri sau chiar la cuvinte luate din terminologia tehnică populară. Cu toate acestea, vocabularul ştiinţific, aşa cum apare în anii 1870-1836, se opune lexicului popular, şi, într-un mod special,

[22] *Regulile sau grammatica poeziii*, 1831, III-IV.
[23] *Literatura. Lecţia I. Pentru stil,* în *Curierul Românesc*, VI, 1834, nr. 73, 290-292) (apud E. Toma, *op. cit.,* p. 18.
[24] ISLRL, p. 142.

terminologiei ştiinţifice populare, chiar dacă, uneori, se mai apelează la ea, din teama de a nu inova excesiv. Traduse foarte adesea din limbi străine, textele ştiinţifice acceptă construcţii şi procedee sintactice particulare, puţin numeroase la început, dar care vor ieşi mai pregnant în evidenţă, după 1836, odată cu modernizarea structurilor sintactice ale românei literare.

STILUL TEHNICO-ŞTIINŢIFIC ÎN ROMÂNA CONTEMPORANĂ

Expresie a întrebuinţării limbii în domeniul cunoaşterii ştiinţifice a lumii, stilul ştiinţific se constituie într-un termen extremă al registrului stilistic al limbajului scris, opus stilului beletristic, celălalt termen extremă, expresie a întrebuinţării limbii în domeniul cunoaşterii artistice a lumii[25]. Stilul ştiinţific se concretizează într-o pluralitate de variante stilistice, fiecare variantă reprezentând elementele de limbă şi stil ale unei discipline ştiinţifice şi subordonându-se limbajului ştiinţific general, invariant, alcătuit atât din elemente constante, cât şi variabile. De aceea, ţinându-se cont de faptul că există tot atâtea limbaje ştiinţifice câte ştiinţe există, a mai fost numit şi limbaj sectorial sau special (termenul este folosit pentru limbajele italiene corespunzătoare, cf. Beccaria sau Berruto), efortul fiind acela de a surprinde trăsăturile generale din varietatea sectoarelor.

Funcţia primordială a limbajului care se manifestă în stilul ştiinţific este cea care transmite note despre lumea obiectelor: judecăţi, demonstraţii, şi anume funcţia denotativă. Stilizarea tinde ea însăşi spre zero, fapt care i-a determinat pe specialişti să prefere termenul de „limbaj ştiinţific”. E. Toma oferă următoarea definiţie stilului ştiinţific: „acel aspect al limbii literare comune, folosit cu regularitate în domeniile ştiinţei şi tehnicii, caracterizat printr-un nucleu de trăsături specifice, marcate stilistic, prin combinaţii irepetabile ale fenomenelor, dar şi prin fenomene repetabile, comune atât cu limba literară standard, cât şi cu alte limbaje”[26].

Din perspectiva interpretării date de T. Vianu faptului de limbă, predominarea dimensiunii sociale a semnului lingvistic se concretizează în impunerea nucleului comunicării noţionale, stabile, care tinde spre unitate, şi reducerea zonei reflexive, individuale şi variabile, care tinde spre zero. Din punctul de vedere al relaţiei nucleu noţional semnificat- semnificaţie, semnul

[25] D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane,* Bucureşti, 1986, p. 103

[26] *Op. cit.,* p. 14.

lingvistic este tranzitiv, iar semnificația este transparentă. Semnificantul lasă să transpară întocmai semnificația pe care o transmite de la un pol la altul al comunicării.

Stilul ştiinţific este angajat prin trăsăturile sale într-o opoziţie fundamentală cu cel beletristic. Solomon Marcus, delimitând riguros limbajul poetic de cel ştiinţific, pe care îl consideră „gradul zero al limbajului", stabileşte iniţial 25 de tipuri de opoziţii[27]:

1. raţional / afectiv;
2. densitate logică / densitate de sugestie;
3. sinonimie infinită / sinonimie absentă;
4. omonimie absentă (închidere) / omonimie infinită (deschidere); textul ştiinţific este independent de cel care îl recepţionează, în timp ce textul poetic prezintă o deschidere semantică în funcţie de cel care îl recepteează.
5. artificial / natural;
6. general / singular;
7. traductibil / netraductibil (nici o manifestare poetică nu permite două expresii distincte);
8. prezenţa / absenţa figurilor de stil;
9. fixitate în spaţiu, constanţă în timp / variabilitate în timp şi spaţiu;
10. numărabil / nenumărabil;
11. transparent / opac (limbajul matematic este vehiculul unei semnificaţii; expresia poetică este însă impregnată de semnificaţie, oprindu-ne atenţia);
12. tranzitiv / reflexiv (particularitate subliniată de T. Vianu: expresia ştiinţifică lasă să treacă semnificaţia, ea comunică; expresia poetică are tendinţa de a exprima prea mult „ca să poată comunica ceva", ea se comunică);
13. independenţă / dependenţă de expresie;
14. independenţă / dependenţă de structura muzicală;
15. paradigmatic / sintagmatic (planul expresiei fiind dominat de axa sintagmatică, iar planul conţinutului de axa paradigmatică, limbajul poetic este dominat de axa sintagmatică. Expresia poetică aderă organic la semnificaţiile ei, formând cu ele un tot indiscernabil, în timp ce expresia ştiinţifică este doar un mijlocitor al semnificaţiei ştiinţifice);

[27] *Poetica matematică,* Bucureşti, EA, 1970.

16. concordanță / neconcordanță între distanța paradigmatică şi cea sintagmatică (în limbajul poetic există tendința măririi distanței sintagmatice a unor elemente paradigmatice apropiate sau a micşorării distanței sintagmatice a unor elemente paradigmatic depărtate);
17. contexte scurte / contexte lungi;
18. logic / alogic (limbajul poetic este în afara opoziției adevăr-fals);
19. denotație / conotație;
20. rutină / creație;
21. stereotipii generale / stereotipii personale;
22. explicabil / inefabil;
23. luciditate / vrajă;
24. previzibil / imprevizibil;
25. modificatori şi funcționalitate (modificatorii- shifters- au o funcție cheie în limbajul poetic; ei măresc deschiderea şi alimentează ambiguitatea textului, adăugându-i conotații, în timp ce în limbajul ştiințific, modificatorii au întotdeauna funcție denotativă).

D. Irimia[28] identifică câteva caracteristici ale semnului lingvistic în stilul ştiințific:

a) *sinonimia infinită*; teoretic, unui semnificat i se poate asocia orice semnificant care îşi poate asuma rolul de a transporta întocmai semnificația. Posibilitatea de alegere a sinonimelor depinde de planul paradigmatic al limbii, dar şi de competența sau performanța lingvistică a emițătorului. Există posibilitatea de a selecta semnificantul din orice alt sistem lingvistic sau din limbi şi limbaje artificiale, de aceea, semnul lingvistic ştiințific este traductibil fără rest;

b) *semnificație obiectivă şi universală*; traductibilitatea absolută a semnului lingvistic nu derivă numai din neparticiparea semnificantului la constituirea semnificației, ci şi din caracterul obiectiv şi universal al conceptului înscris în planul semnificatului şi care interzice semnificantului să participe la procesul de semnificare;

c) *semnificație închisă*; natura comunicării ştiințifice, precum şi caracterul obiectiv şi universal al semnificației impun receptarea întocmai a textului ştiințific. Decodificarea lui exactă înseamnă reconstituirea semnificației în toate datele introduse de emițător la codificare şi fără adăogarea altora noi;

d) *constanța semnificației*; caracterul obiectiv şi universal al semnificației, precum şi caracterul ei închis asigură semnificației constanță în timp şi spațiu. Semnul lingvistic, relativ

[28] *Op. cit.*, p. 107.

independent de context, dezvoltă aceeaşi semnificaţie indiferent de timpul, locul şi condiţiile în care se desfăşoară comunicarea.

Sub aspectul informaţiei, textul ştiinţific se caracterizează printr-un grad maxim de densitate, de aceea lungimea textului corespunde volumului mesajului. Elaborarea textului este orientată de două caracteristici fundamentale ale comunicării ştiinţifice: 1) desfăşurarea pe bază de raţionamente şi 2) situarea în interiorul opoziţiei *adevărat- fals*. Desfăşurarea pe bază de raţionamente impune enunţului principiile structurării logice: de la cunoscut la necunoscut, de la general la particular. Desfăşurarea cunoaşterii ştiinţifice în interiorul opoziţiei adevărat- fals determină specificul raportului emiterea şi receptarea textului lingvistic. Condiţii de timp şi spaţiu, considerate sub aspect cultural, care stau într-o strânsă legătură cu progresul necontenit al cunoaşterii ştiinţifice sau cu concepţia despre lume a receptorului îl pot determina pe acesta să se situeze în poziţii diferite faţă de semnificaţie sau să situeze semnificaţia pe poziţii diferite între extremele adevăr- fals.

Stilul ştiinţific depăşeşte sistemul limbii naţionale prin îmbinarea unor semne lingvistice aparţinând unor limbi diferite (de exemplu, în domeniul cercetării medicale şi în cel al ştiinţelor naturii, codul metalingvistic determină introducerea în text a unui mare număr de termeni din latină) şi prin îmbinarea semnelor lingvistice cu semne aparţinând unor limbaje artificiale (în domeniile matematicii, fizicii, chimiei etc. semnele naturale se asociază cu simboluri matematice, fizice, chimice etc. şi cu semne grafice sau desene).

Vom evidenţia, în cele ce urmează, organizarea semnelor lingvistice în dezvoltarea nivelelor limbii.

Nivelul fonetic.

În diferite perioade, stilul ştiinţific a constituit un factor activ de promovare şi consolidare a sistemului fonetic al limbii literare. Structura fonetică a textelor ştiinţifice, concretizată în frecvenţa unor foneme şi în constituirea unor grupuri de foneme, descrie o zonă specifică stilului ştiinţific în raport cu limba literară comună. Prezenţa termenilor care au în structura lor morfematică (pseudo)prefixe de origine greacă precum *hema- hemo-, helio-, hidro-* etc. determină marea frecvenţă a laringalei *h* şi, implicit, a structurilor fonetice cu *h* iniţial: *hematie, hemoglobină, hemoragie, hemopatie, hidrocefalie* etc. Grupul consonantic *ps* îşi întăreşte poziţia iniţială (concretizată în familiile cuvintelor *psalm* şi *psaltire*): *psihic, psihanaliză, psihoterapie, psihiatrie* etc. Grupul *ft*, dispărut din poziţia iniţială prin trecerea în fondul pasiv al limbii a

termenilor construiți cu *ftori*: *ftorilogofăt*, este reintrodus prin alți termeni precum: acid *ftalic, ftaleină* etc. Câştigă poziție inițială grupul *pt* prin *pterodacti, pterigotă* etc. În textele ştiințifice care recurg la termeni din alte limbi întâlnim foneme şi structuri fonetice specifice acestora: grupul *qu*, hiatul *œ*: *columba œanas* („porumbel de scorbură"), *ea*: *paradisea apoda* („pasărea paradisului"), consoane geminate: *salmo trutta fario* („păstrăv").

Nivelul morfologic

La acest nivel există o suprapunere perfectă între stilul ştiințific şi limba literară comună, particularitățile stilului ştiințific constând în frecvența actualizării unor opoziții categoriale din cadrul sistemului. Organizarea morfologică a vocabularului textelor ştiințifice se caracterizează printr-o mai mare frecvență a substantivelor şi pronumelor nepersonale, impusă de funcția referențială a comunicării. Dintre pronumele personale, o frecvență mai ridicată cunoaşte pronumele reflexiv, cu valoare impersonală. Caracterul continuativ şi de confruntare de idei al procesului de cunoaştere ştiințifică determină o frecvență ridicată a substantivelor proprii. Dacă în limba literară comună substantivul propriu poate dezvolta mai multe funcții: descriptivă, apreciativă, simbolică etc., în textul ştiințific funcția sa semantică primordială este cea de identificare[29]. Specificul cunoaşterii ştiințifice impune frecvența substantivelor abstracte, mai ales în textele ştiințifice filosofice. Absența funcției expresive se concretizează, la nivel lingvistic, în absența interjecțiilor sau a derivaților interjecționali. Acestea intervin, poate accidental, în varianta didactică, în comunicarea pe cale orală.

În ceea ce priveşte flexiunea nominală şi pronominală, cu excepția nominativului, definitorie este frecvența redusă a cazurilor „personale": dativul, acuzativul precedat de prepoziția *pe* (marca persoanei) şi vocativul (acesta din urmă fiind întrebuințat numai în varianta didactică a stilului ştiințific şi numai când comunicarea se realizează oral). Genitivul cunoaşte o frecvență destul de ridicată în texte de o amploare mai mare, dar nu se poate constitui totuşi în marcă stilistică. În flexiunea după număr şi persoană a pronumelor personale predomină persoana a III-a. Persoana a II-a este ca şi absentă, iar persoana I, folosită cu preponderență la plural, este o marcă a pluralului autorității ştiințifice sau a modestiei. Frecvența ridicată a adjectivelor generice sau categoriale se concretizează în creşterea numerică a adjectivelor care refuză comparația („lentilă convergentă", „lumină monocromatică", „fețe plane şi paralele" etc.) şi în predominarea gradului pozitiv şi frecvența foarte scăzută a superlativului absolut (consecință atât a creşterii

[29] Vezi D. Irimia, p. 117.

numărului adjectivelor ce refuză comparația, cât şi a slabei frecvențe a adjectivelor calificative sau apreciative).

În ceea ce priveşte flexiunea verbală, se poate constitui într-o trăsătură definitorie a stilului ştiințific frecvența foarte redusă a imperativului (întâlnit doar în varianta didactică) şi frecvența determinantă a indicativului şi infinitivului. Categoria gramaticală a timpului este dominată de frecvența foarte mare a prezentului, care dezvoltă diverse valori specifice, în funcție de conținutul semantic al enunțului. Astfel, întâlnim un prezent *atemporal*, ca instrument al definirii diferitelor concepte, în enunțuri de esență teoretică: „Epitetul *este* acea parte de vorbire sau de frază care *determină* în lucrurile sau acțiunile exprimate printr-un substantiv sau verb, însuşirile lor estetice, adică acelea care *pun în lumină* felul în care le *vede* sau le *simte* scriitorul şi care *au* un răsunet în fantezia şi sensibilitatea cititorului”[30]. Întâlnim şi un prezent *pantemporal* (ca instrument al comentării fenomenelor supuse investigației: „Psihicul *rezultă* din relație”), *dinamic* (instrument al descrierii actualizatoare a unor evenimente istorice, social-culturale, individual-umane, mai ales în enunțuri din domeniile istoriei şi al ştiinței literaturii) şi *descriptiv* (ca instrument al reliefării ideilor esențiale dintr-un text de exegeză, a unei opere literare sau ştiințifice).

Varianta stilistică a textelor de istorie şi istorie literară, domenii de cercetare situate în perspectivă diacronică, se caracterizează printr-o mai mare frecvență a timpurilor din sfera trecutului, echilibrând distribuția timpurilor şi diminuând caracterul relevant al prezentului.

Flexiunea verbală este dominată de persoana a III-a, singular mai ales, expresie a nedeterminării. I se alătură persoana I plural, care, ca şi la pronume, se constituie în semn al autorității sau modestiei omului de ştiință.

Nivelul sintactic

Organizarea textului şi structura enunțurilor sintactice care îl alcătuiesc se caracterizează atât prin particularități ale stilului ştiințific în ansamblu, cât şi prin trăsături specifice câte unei singure variante interne. D. Irimia este de părere că, în ansamblu, stilului ştiințific îi sunt specifice: a) dezvoltarea unor raporturi de complementaritate, în interiorul enunțului sau cu enunțuri *in absentia*; b) absența enunțurilor sintetice; c) dezvoltarea unor structuri redundante specifice; d)

---

[30] T. Vianu, *Studii de stilistică,* Bucureşti, 1968, 145-146.

dezvoltarea structurilor enumerative; e) o dinamică specifică între tendința de expansiune a grupurilor nominal şi verbal şi tendința de concentrare a expresiei[31].

Exigențele cunoaşterii ştiințifice impun împletirea în permanență a unui plan prim al comunicării, prin care autorul îşi formulează ideile sale despre obiectul supus investigației, cu un plan secund, prin care se introduc date dintr-un enunț anterior. Planul secund poate concretiza sau dezvolta afirmațiile din planul prim. Absența enunțurilor sintetice, neanalizabile, exprimate prin adverbe sau interjecții este o consecință a desfăşurării nedialogate a comunicării ştiințifice.

Frecvența ridicată a structurilor redundante este determinată de specificul investigației ştiințifice. Aceste structuri redundante contrazic doar aparent principiul densității semantice maxime, definitoriu pentru stilul ştiințific. Se dezvoltă, în primul rând, o redundanță imanentă fenomenului definirii conceptelor; definiția reală a conceptelor explicitează redundant definiția nominală implicită. Exemplu: „Există însă şi propoziții *care nu pot fi analizate* din punctul de vedere al organizării lor sintactice, deoarece nu se pot recunoaşte funcțiunea sintactică a părților componente; ele sunt propoziții cu o structură *neanalizabilă*”. Mai întâlnim o redundanță analitică; o exprimare concisă este reluată prin intermediul unui raport sintactic (apozițional, de coordonare disjunctivă sau concluzivă), într-o dezvoltare analitică. Alteori, redundanța derivă din exprimarea simultană a ideii prin semne lingvistice aparținând unor limbi diferite.

Enunțul se organizează în structuri enumerative, prin intermediul unei relații de apoziție, cel mai adesea de dezvoltare analitică de mici dimensiuni (în interiorul propoziției) sau de mare extindere (propoziții şi fraze). Împletirea permanentă a perspectivelor analitică şi sintetică în cercetarea ştiințifică impun gruparea obiectului supus investigației în clase omogene de factori primi, constitutivi, cauzativi, condiționali, temporali, de finalitate etc.[32].

Stilul ştiințific se defineşte printr-un conflict permanent între aspirația de cuprindere totalizatoare, din punctul de vedere al cunoaşterii, şi aspirația spre concentrare maximă a exprimării. Cel mai adesea, forța de expansiune este atât de puternică, încât sparge limitele propoziției ca unitate sintactică mononucleară (cu o singură structură nucleară subiect-predicat), prin dezvoltarea atributelor ca atributive. De aici, marea frecvență a raportului atributiv. Procesul de concentrare a semnificației unui text se realizează prin marea frecvență a construcțiilor

[31] *Op. cit.,* p. 123.
[32] *Ibidem,* p. 126.

absolute gerunziale care, în textele istorice sau de ştiinţă literară, sunt înlocuite frecvent de circumstanţiale cauzale sau temporale.

Nivelul lexical

D. Irimia[33] observă cinci trăsături fundamentale prin care, la nivel lexical, stilul ştiinţific se distinge de limba literară comună sau de celelalte stiluri.

1. *univocitate semantică*. Termenii lexicali sunt întrebuinţaţi cu sensul lor fundamental, denotativ; sensul nu datorează nimic contextului şi nu se lasă modificat de context.
2. *marea mobilitate a vocabularului*. Fiind în strânsă legătură cu dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, cu progresul, procesul de cunoaştere ştiinţifică este însoţit întotdeauna de introducerea de noi termeni, împrumutaţi sau creaţi pe terenul limbii române.
3. *concentrare maximă a vocabularului*: un număr restrâns de cuvinte dezvoltă frecvenţe foarte ridicate.
4. *specificitatea constituirii de noi termeni*. Derivarea cu sufixe augmentative sau diminutivale este ca şi absentă, fiind foarte numeroşi termenii constituiţi prin pseudoprefixe: *microcosmos, diametru, hemiceluloză* etc.
5. *structura specifică a vocabularului*. Funcţia de comunicare se întemeiază pe codul lingvistic comun, care se concretizează în întrebuinţarea unor categorii de termeni prezenţi în sfera limbii literare comune. Consecinţa principală este absenţa aproape totală a termenilor regionali, populari, familiari, arhaici, argotici etc. Tendinţa spre universalitate a ştiinţei impun dezvoltarea unui cod metalingvistic comun care se realizează în limba română prin prezenţa numeroasă a neologismelor şi a termenilor străini, în special latineşti.

Fiind o modalitate specifică de actualizare a sistemului limbii naţionale, stilul ştiinţific implică, în structura vocabularului, distingerea unui fond principal şi a masei vocabularului, caracterizate prin aceleaşi trăsături din alcătuirea lexicală a limbii literare comune şi prin trăsături distinctive. Zona de suprapunere cu fondul principal lexical al limbii comune şi fondul principal lexical al stilului ştiinţific este foarte redusă (la elemente verbale şi joncţionale- prepoziţii, conjuncţii, adverbe). Zona de specificitate este descrisă de *terminologia ştiinţifică*. Terminologia ştiinţifică, diferită de la o variantă stilistică la alta, este constituită din:

[33] *Op. cit.,* p. 135.

- termeni vechi româneşti, eventual adaptaţi semantic la stilul ştiinţific: *adunare, cât, mărime, mulţime, scădere, unghi* etc.;
- termeni (re)constituiţi pe terenul limbii române: *a încifra, deîmpărţit, împărţitor, dreptunghic* etc.;
- neologisme, care au ponderea cea mai însemnată în toate variantele stilului ştiinţific: *lingvistică, semem, accent, miriapod, aerob, simbioză, genă, fuziune nucleară* etc.; Majoritatea neologismelor au o circulaţie internaţională, diferenţierile de la o limbă la alta fiind de natură fonetică sau morfologică, în funcţie de înscrierea lor în sistemul fonetic şi morfologic al limbii naţionale.
- termeni străini; predomină termenii latineşti, de circulaţie internaţională, în varianta stilistică a ştiinţelor naturii şi în medicină. Cea mai mare parte se întrebuinţează împreună cu sinonimul lor, de obicei popular: *hippocampus hippocampus* („căluţ de mare"), *mucor mucedo* („mucegaiul alb"), *dictamus fraxinella* („frăsinel") etc. Alţi termeni se întrebuinţează singuri, neavând un corespondent românesc: *serpentarius serpentarius* (specie de pasăre exotică), *antenarius scaber* (specie de peşte exotic) etc.

Masa vocabularului stilului ştiinţific se distinge de cea a limbii comune prin:

- frecvenţa redusă a elementelor populare, regionale, familiare, argotice etc. Elementele populare intervin doar în traducerea termenilor străini sau, mai rar, neologici;
- frecvenţa ridicată a neologismelor; o mare parte a acestora sunt termeni tehnici: *radioscopie, kinescop, microvolt, oxosinteză* etc.

În ansamblul vocabularului stilului ştiinţific, marea frecvenţă a termenilor tehnici accentuează univocitatea semantică a cuvântului, determinată de evitarea oricărei ambiguităţi, şi echilibrează caracterul predominant al termenilor abstracţi din alcătuirea fondului principal lexical.

Stilul ştiinţific se situează în interiorul procesului de cunoaştere şi comunicare ştiinţifică; textul lingvistic îşi întemeiază planul semantic pe un referent extralingvistic preexistent. Dimensiunea stilistică a textului se caracterizează prin reducerea maximă a modalizării efective a planului semantic al unităţilor denominative şi a desfăşurării predicaţiei. Structura textului se caracterizează prin impunerea nucleului comunicării, în termenii lui Vianu, faţă de zona expresivităţii individuale, care tinde spre zero. Universalitatea şi obiectivitatea cunoaşterii ştiinţifice impun dezvoltarea unui raport de complementaritate în structura textului ştiinţific între

actualizarea sistemului limbii şi actualizarea altor sisteme de semne- simboluri matematice, fizice, chimice etc.

E. Toma observă că există şi numeroşi termeni ştiinţifici nespecifici, proveniţi fie din limba comună, fie din alte limbaje. Pe de o parte, intrând în limbajul ştiinţific, cuvintele din limba comună, ca şi cele din limbajele non-ştiinţifice sunt supuse unui evident proces de *tehnicizare*, dobândind conotaţii ştiinţifice. Pe de altă parte, pe măsură ce ies din cadrul specializat al variantelor tehnico-ştiinţifice şi intră în limbajul ştiinţific general, termenii îşi lărgesc posibilităţile de întrebuinţare, dar, în schimb, tind să îşi piardă autonomia tehnică, să se *detehnicizeze*. Acest fenomen se întâmplă în momentul pătrunderii termenilor tehnico-ştiinţifici în limba comună. Autoarea concluzionează că acest caracter nespecific al lexicului din limbajul ştiinţific general, invariant, a fost mai puţin pus în evidenţă în cercetările de până acum[34].

Privit sub raport lexical, limbajul ştiinţific contemporan prezintă două particularităţi aparent contradictorii, pe care le dezvoltă, progresiv, încă din secolul trecut: pe de o parte, este o structură închisă, folosită în anumite sfere de activitate umană; pe de altă parte, este o structură deschisă, atât spre limba comună, cât şi spre celelalte limbaje speciale, reflectând tendinţa de ştergere a limitelor funcţionale ale limbajelor specializate.

STILUL JURIDICO-ADMINISTRATIV (PÂNĂ LA 1860)

Introducere. Fără a neglija particularităţile morfologice, sintactice şi, în anumite cazuri, chiar fonetice în crearea unui stil funcţional, vom acorda, în acest articol, o atenţie deosebită aspectului lexical al stilului juridico-administrativ din perioada menţionată în titlu. De altfel, în evoluţia stilului juridico-administrativ, cel mai afectat este vocabularul, fapt explicabil prin legătura directă a acestuia cu viaţa materială şi spirituală a vorbitorilor limbii respective.

O serie de termeni juridici sunt atestaţi încă din secolul al XVII-lea în scrierile cronicarilor, în documente, în calendare, dar mai ales în scrierile lui Dimitrie Cantemir. Cu toate

[34] *Op. cit.,* p. 15.

acestea, vom descrie şi analiza stilul juridico-administrativ de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi până pe la 1860, perioadă în care terminologia juridică este implicată într-un proces de creare, îmbogăţire şi perfecţionare.

Lingviştii care au analizat evoluţia stilului administrativ susţin că particularitatea cea mai importantă o constituie coexistenţa **termenilor vechi** cu **împrumuturile neologice**.

Din prima categorie fac parte termeni provenind din straturi lexicale diferite ca vechime şi origine: **termenii juridici moşteniţi din latină** (*a judeca, a jura, lege, martor*), **împrumuturile vechi din slavă (***dijmă, jalbă, pravilă***), maghiară (***bir, pârcălab, vamă***), greacă** (*folos „*profit”*, prisos* „surplus de venit”). Cei mai mulţi termeni vechi reprezintă, însă, **cuvinte preluate din limba comună** (*a adeveri* „a atesta, a certifica”, *a aduna* „a întruni*”*, *a apăra* „a pleda”*, a arăta* „a arăta cu probe”, *a asculta* „a audia”, *a aşeza* „a hotărî, a decreta”, *aşezământ* „hotărâre, lege”, *a aşterne* „a prezenta un fapt, un document, o dispoziţie”, *a căuta* „a delibera”, *a cerca* „a dovedi”, *a cere* „a pretinde, a reclama, a revendica”, *a certa* „a pedepsi”, *a chema* „a convoca”*, a se chivernisi* „a administra”, *curgere* „cursul judecăţii”, *dreptate* „adevăr, temei, dreptate, cauză dreaptă, drept legal”, *a face arătare* „a dovedi”, *a grăi* „a scrie într-un punct de lege”, *a ispiti* „a cerceta”, *a împăciui* „a concilia”, *a se închide* „a include”, *îndireptate* „modificare”, *închietură* „concluzie”, *încredinţare* „adeverinţă”, *a îndrepta* „a modifica”, *a se întinde (despre o lege)* „a acţiona”, *judeţ* „judecată*,* judecătorie”, *a se legiui* „a se judeca”, *mijlocitor* „intermediar”, *nelegiuire* „crimă”*, ocă* „cauză, motiv”, *poruncă* „lege, decret”, *a păzi (pravilele)* „a nu încălca legea”, *a pârî* „a reclama”, *a prepune* „a bănui, a suspecta”, *preştiinţă* „premeditare”, *a se scula* „a revendica”, *sfârşit* „scop”, *silă* „abuz”, *soroc* „termen”, *a se stinge* „a expira”, *a strica* „a anula”, *a tălcui* „a traduce*,* a interpreta”)**,** care au căpătat accepţiuni specializate o dată cu dezvoltarea societăţii şi, implicit, a activităţilor în domeniul vieţii publice. Multe din aceste elementele se mai întâlnesc în vorbirea populară care este, în general, mai conservatoare. O parte din aceşti termeni vor constitui dublete sau sinonime, apărând deseori ca elemente explicative în glosarele de neologisme.

Fenomenul cel mai important în lexicul documentelor administrative de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea rămâne pătrunderea masivă a **împrumuturilor neologice**.

Prof. Gheorghe Ivănescu scria în „***Istoria Limbii Române***”: „*limba aceasta (1780-1830 n.n.) nu dispunea de multe neologisme de origine occidentală sau modelate după limbile*

romanice occidentale, ea avea un caracter grecesc, rusesc şi turcesc în Principate, german şi latino-maghiar peste munți… Poporul român şi-a făcut întâi o limbă literară modernă, apelând, în ceea ce priveşte lexicul, la limbile de cultură înconjurătoare.”

2. Aspectele lexicale ale stilului juridico-administrativ în Muntenia şi Moldova. Foarte mulți termeni juridici de origine **turcă** (*aiar* „verificare”, *agă* „ofițer din armata otomană”, *arzmahzar* „cerere adresată porții”, *berat* „diplomă de investitură dată de Poartă la numirea în funcție a domnului sau a unui înalt demnitar”, *capuchehaie* „reprezentant al domnului la Poartă”, *ferman* „ordin emis de sultan pentru numirea consulilor sau agenților consulatului”, *hatişerif* „ordin către domn semnat de sultan”, *hainlîc* „răzvrătire”, *buiurdismă* „dispoziție”, *devlet* „Poarta otomană”, *huzmet* „funcție”, *irat* „venit”, *isnaf* „breaslă”, *lipcan* „curier diplomatic”, *madea* „problemă”, *paialîc* „titlu onorific dat boierilor din Țările Române”, *peşcheş* „cadou”, *raia* „teritoriu ocupat şi administrat direct de autoritățile militare turceşti”, *salahor* „muncitor necalificat”, *sinet* „act”, *surghiunluc* „deportare”, *tacrir* „proces-verbal”, *taxidar* „persoană care strângea dările”, *taht* „subprefectură”, *tescherea* „permis de călătorie, paşaport”, *telal* „negustor ambulant”, *teslim* „predare”, *zelum* „nedreptate”) şi **neogreacă** (*amelie* „neglijenză”, *anaforă* „decizie judecătorească”, *a canoni* „a pedepsi”, *catahrisis* „abuz”, *catastasis* „situație”, *dichiomă* „pretenție, revendicare”, *embereclisi* „a anexa”, *evghenie* „noblețe”, *hrisov* „act prin care se recunoştea un drept sau un privilegiu”, *ideat* „specialist”, *paradosi „*a preda”, *periusie* „avere”, *perilipsis* „dare de seamă”, *praxis* „experiență”, *pronomion* „privilegiu”, *simfonie* „acord”, *theorisi* „a cerceta”) au intrat în textele administrative româneşti, în special, în cele moldoveneşti şi munteneşti, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea şi chiar în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Dacă elementele turceşti denumesc funcții oficiale, obiecte concrete, biruri, elementele greceşti aproape la fel de numeroase sunt folosite mai ales pentru a exprima idei abstracte, nume de acțiuni. Este de remarcat faptul că multe neologisme greceşti circulau într-o formă neadaptată în textele din această perioadă.

Termenii turceşti şi greceşti încep să piardă teren odată cu încetarea domniilor fanariote (1818), fiind înlocuiți cu cei de origine **rusă** (*cilen* „membru”, *cinovnic* „funcționar”, *delă* „afacere”, *comandir* „comandant”, *gubernie* „guvern”, *otnoşenie* „atitudine”, *cislă* „cifră”, *cupeț „*negustor”, *cvitanție* „recipisă”, *danie* „donație”, *dejurstva* „de serviciu”, *diac* „scriitor de cancelarie”, *doclad* „dare de seamă”, *iscălitură* „semnătură”, *ispravă* „reuşită”, *izvod* „registru de cheltuieli”, *întovărăşire* „împrietenire”, *jalbă* „plângere”, *otcup* „bun sau venit al statului dat în

arendă”, *parucic* „locotenent”, *pitac* „decret de ridicare la rang boieresc”, *plocon* „cadou”, *podorojnă* „dispoziție”, *polcovnic* „colonel”, *pomojnic* „ajutor de subprefect”, *povod* „motiv”, *pravilă* „lege”, *predlojenie* „propunere”, *predmet* „obiect”, *staroste* „şef”, *stolnacealnic* „şef de masă într-o cancelarie”) care au circulat, în special, în epoca ***Regulamentului organic*** (1831-1848). Dat fiind specificul împrumuturilor de origine rusă (în mare parte denumind noțiuni din domeniul administrație, poliție, armată), tendința de eliminare a turcismelor şi grecismelor se manifestă mai puternic în stilul administrativ decât în alte stiluri ale limbii literare. Gh. Bulgăr afirmă că „*Circulația neologismelor depindea şi de destinația pe care trebuia să o aibă actul oficial. Dacă Divanul discuta cu şeful armatei ruse, neologismul era inevitabil. Dacă porunca se adresa către autoritățile din interior, se foloseau mai ales termeni populari sau turceşti, neogreceşti, mai rar ruseşti. Este interesant de constatat că după 1812, când trupele ruseşti pleacă din țară, documentele administrative cuprind mai puține neologisme apusene.*”. Influența rusă este considerată pozitivă pentru că modernizează lexicul administrativ prin eliminarea terminologiei greco-turce şi transmiterea neologismelor latino-germanice.

Fenomenul cel mai vizibil în lexicul limbii literare, inclusiv în stilul administrativ, de la începutul secolului al XIX-lea, afirmă Gheorghe Bulgăr, este pătrunderea masivă şi rapidă a **neologismelor latino-romanice** şi, în mai mică măsură, **germanice** (*atestat* „certificat, adeverință, dovadă”, *duplicat* „copie”, *a protocoli* „a înscrie în registru, a înregistra”, *registratură, arestant* „deținut”, *polițai* „şeful poliției dintr-un oraş”, *benefit* „beneficiu”, *bilanț*, *ştraf* „amendă în bani”). Deşi delimitarea **împrumuturilor latino-romanice** pe limbi (**latină clasică**, **franceză**, **italiană)** este destul de dificilă, vom încerca, în cele ce urmează, o identificare a acestora. **Termenii împrumutați din latina** clasică se referă, în general, la relațiile de proprietate. Unii din ei au pătruns sub formă neadaptată (*adventicia* „zestre care provine din altă sursă decât din averea tatălui”, *arbitrium* „arbitraj”, *communio* „indiviziune în cadrul unei proprietăți sau al unui drept”, *laudum* „hotărârea arbitrilor”, *legatum* „donație prin testament”, *precarium* „permisiune de a folosi temporar un lucru sau un drept”, *prințipium* „principiu”, *profecticia* „zestrea dată de tată sau de un străin”, *solarium* „taxă plătită, pentru dreptul de cultivare a unui teren, proprietarului acestuia”, *vindicatio* „reclamarea dreptului de proprietate asupra unui bun”) De asemenea, rămân neadaptate câteva construcții latineşti (*ab intestato* „fără desemnarea moştenitorului”, *imputatio iuria* „imputarea dreptului”, *in solidum* „în comun”, *jus virtuale* „drept virtual asupra unui lucru”, *mortis causa* „din motive de deces”, *res fungibiles*

„lucruri cheltuitoare”). Majoritatea termenilor de origine latină au reuşit, însă, să fie adaptați (*extract, plenipotent, pretendator, a publica, punct, servitute, sumă, termen, titlu, tractat, vistier*).

Termenii împrumutați din italiană aparțin, în special, domeniului financiar (*cambie, casier*, *cualita* „calitate”*, daraveră, drit, falit, fatură, firmă* „semnătură”*, guardie, nulità, piață, poliță, priorità, proprietà, semplice, sudit, tarifă*).

Termenii împrumutați din franceză, direct sau prin filieră rusă, cuprind diverse domenii (*amploiat, ancraj, anecs, avanpost, bagatel, bilă (de vot), cod, conduită, contractant, curent (adj.), curier, departament, deviz, a dispoza, domen, dosar, edicta, grefă, grefier, indemnizație, nobleță, ordonanță, pensionar, a recomanda, santinelă, seanță, superarbitru, supleant, şef*).

Gh. Bulgăr afirmă că la începutul secolului al XIX-lea, tratatele şi corespondența internațională se redactau în limbile franceză şi italiană. Cu toate acestea, limbajul juridic conținea numeroase elemente eterogene. Neologismele apusene sunt permanent combinate cu elementele populare şi regionale, textul tinzând în acest fel să capete (specific stilului administrativ) maximum de claritate pentru toți membrii societății. De atunci şi până astăzi, volumul termenilor juridici de origine latino-romanică a crescut în mod impresionant, imprimând un aspect modern stilului administrativ.

3. Aspectele lexicale ale stilului juridico-administrative în Transilvania şi Banat. Ca urmare a realităților sociale diferite, a traducerilor, a surselor diferite de influență, terminologia administrativă din Transilvania şi Banat prezintă o serie de caracteristici proprii, care o diferențiază, în multe privințe, de terminologia administrativă din Moldova şi Muntenia a aceleiaşi perioade. Romulus Todoran şi Ecaterina Țăranu, elaborând studii pe baza textelor transilvănene, susțin că, în timp ce termenii turceşti şi greceşti sunt prezenți în Moldova şi Țara Românească, în Ardeal apar o serie de neologisme latine, germane şi mai puțin maghiare, ca rezultat al plurilingvismului Imperiului Austro-Ungar. Datorită traducerilor dispozițiilor de lege din latină, limba oficială a acestui imperiu multinațional, împrumuturile latineşti au stat la baza creării terminologiei juridico-administrative din Transilvania. Această idee este argumentată de Romulus Todoran astfel: „*În condițiile feudalismului din Transilvania, limba latină se bucura de un mare prestigiu. Ca şi în apusul Europei, aici (şi în întreaga Ungarie) ea era limba instituțiilor orânduirii feudale, inclusiv a justiției. Lucrările juridice, cărțile de legi, decretele etc. erau scrise în limba latină. Terminologia juridică era, în mod firesc, latinească. Când se pune problema în*

Transilvania, de a se forma o terminologie românească odată cu dezvoltarea burgheziei româneşti, se înţelege de la sine că cei ce îşi iau sarcina de a o crea (Samuil Micu şi V. Aaron) apelează în primul rând la limba latină, limba cărţilor traduse sau utilizate de ei ca surse de documentare". Este de remarcat faptul că, dacă o parte din elementele neologice latineşti au rămas în fondul pasiv al limbii sau au devenit termeni cu circulaţie regională, o altă parte din cuvintele latineşti s-au păstrat până astăzi. Fenomenul se explică şi prin faptul că legislaţia lui Napoleon I, bazată pe Dreptul Roman, a fost adoptată mai târziu în toată Europa. Iată câteva exemple de **termeni latineşti** care şi-au păstrat sensul în stilul juridico-administrativ actual cu aceeaşi formă: *comisie, condiţie, economie, declaraţie, execuţie, informaţie, inspecţie, intimat, investigaţie, intenţie, proces, protecţie, recurs, regulă, relaţie, arest, candidat, notar, prefect, decret, deliberat, dispoziţie, lege, normă, paragraf, sarcină, extract, preambul, protocol, comisar, ministru, prefectură, poliţie, populaţie*. O categorie şi mai largă de termeni sunt valabili şi astăzi, fixându-se, însă sub altă formă: *assistenţie, apartinenţie, acuraţie, autentificaţie, asiguraţie, aprobaţie, absenţie, a aplicălui, a bonificălui, competenţie, a comunicălui, cvalificaţie, compenzaţie, a declărălui, a dictălui, direptar, execuţionalicesc, a exemenelui, equivalent, a formălui, interpretaţie, a leghitimălui, melioraţie, multiplicaţie, proţădură, politicesc, prinţipum, a publicălui, , sentenţie, subşcripţie, articuluş, decretum, tractatus, tituluş, a autenticălui, atestatum, lighitimaţie, orighinal, deputatus, inşpector, individum, status*. Influenţa latină în Transilvania este o constantă, comparativ cu influenţele multiple exercitate în stilul administrativ din Moldova şi Muntenia. De aceea, multe elemente latino-romanice care vor pătrunde în Principate, în urma contactului cu civilizaţia apuseană, existau deja în actele oficiale ale Transilvaniei, constituind un factor de permanenţă şi continuitate.

Textele administrative din Transilvania au fost influenţate destul de puternic şi de limba germană. Ecaterina Ţăranu observă că „*Multe foi volante erau traduse din limba germană şi publicate adeseori paralel cu textul german, mai ales după data la care împăratul Iosif al II-lea a decretat limba germană ca limbă oficială a Imperiului Austriac.*". **Termenii** împrumutaţi direct **din germană** nu sunt prea numeroşi (*clasănştaer* „dare", *craizmat* „autoritate financiară", *creiţar* „monedă", *feldmareşal* „grad militar", *graf, grafină* „titlu nobiliar", *răţăpisă* „dovadă"). Mai numeroşi sunt termenii latineşti care au putut intra prin filieră germană (*acţie – lat.* action*, germ.* Aczie; *arest – lat.* arresta*, germ.* Arrest; *argumentum – lat.* argumentum*, germ.* Argumentum; *conşcripţie – lat.* conscriptio*, germ.* Konscription; *intenţie – lat.* intentio*, germ.* Intention;

investigație – lat. investigatio*, germ.* Investigation; *proțes – lat.* processus*, germ.* Prozes; *recurs – lat.* recursus*, germ.* Rekurs; *soțietet – lat.* societas*, germ.* Sozietät).

Textele juridice erau influențate în Transilvania şi de limba maghiară care le transmitea, în special, neologisme de origine latină şi germană. **Termenii maghiari** care se întâlnesc foarte frecvent în stilul administrativ sunt *chibzuire, haznă, mirui, nemeş, răvaş, varmeghie* etc. O serie de termeni juridici de origine latină au pătruns în limba română prin filieră maghiară (*apelălui – lat.* apello*, magh.* apellal*, canțelarie – lat.* cancellaria*, magh.* Kancellária*, confiscălui – lat.* confiscare*, magh.* konfiscal*, convenție – lat.* conventio*, magh.* konvenció). Există elementele la care putem presupune un triplu etimon latin, german, maghiar (*candidat – lat.* candidatus*, germ.* Kandidat*, magh.* Kandidatus*, comisie – lat.* comisio*, germ.* Komission*, magh.* Kommissio*, compenzație – lat.* compensatio*, germ.* Kompensation*, magh.* Kompenzació*, privilegium – lat.* privilegium*, germ.* Privilegium*, magh.* Privilegium*, protocol – lat.* protocollum*, germ.* Protokoll*, magh.* Protokoll*, revizie – lat.* revisio*, germ.* Revision*, magh.* revizio).

O primă observație care se impune când privim comparativ stilul juridico-administrativ din Muntenia, Moldova şi Transilvania este că în această din urmă provincie, datorită menținerii relațiilor socio-economice cu administrația Imperiului Habsburgic, terminologia va fi înnoită abia pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, conferind textelor administrative transilvănene un caracter oarecum învechit.

4. Câteva aspecte sintactice ale stilului juridico-administrativ. Studiind o serie de documente emise în perioada 1800-1820, Gh. Bulgăr susține că textele juridice aveau un aspect pitoresc cu fraze lungi, greoaie şi o mulțime de subordonări, în special din cauza formulelor de protocol interminabile impuse de Poartă care exprimau funcții, biruri (*A sa Mărire, Înălția Sa, Mărirea Noastră***,** urmate de un şir de substantive apozitive).
Structura complicată şi de multe ori nefirească a frazelor conferă limbii scrise a documentelor un aspect mai puțin accesibil cititorului modern. Ecaterina Țăranu constată că „*Din dorința de a nu neglija nici un amănunt privitor la punerea în practică a poruncii sau indicației respective, de a nu scăpa din vedere nici o clauză sau justificare redactorul recurge la fraze complicate, aglomerate, uneori chiar obscure, cu o topică deosebită de cea a limbii vorbite, multe dintre ele lipsite de elementul esențial al comunicării curente: concentrarea.*”. Concentrarea, atribut atât de necesar stilului administrativ, este încă un deziderat. După părerea noastră, lungimea uneori exagerată a frazelor nu înseamnă, de cele mai multe ori, aglomerări de subordonate în jurul unei

principale, ci se datorează, mai ales, lungimii excesive a propoziţiilor. De aceea, simplificarea şi precizarea frazei se realizează în textele juridice moderne prin reducerea enumerărilor („*oricare din nedibăcie, din nesocotinţă, din nebăgare de seamă, din neîngrijire sau din nepăzirea regulamentelor va săvârşi omor fără voie[...]*” Codul Penal 1882:84) şi a inversiunilor din cadrul grupului nominal („*a sa vieţuire*”, „*a sa conduită*” Codul Penal 1882:10).

Principala tendinţă în evoluţia sintaxei stilului juridic-administrativ este simplificarea şi specializarea structurilor sintactice şi a elementelor de relaţie pentru a asigura o exprimare coerentă, logică şi clară, care să evite echivocul sau interpretările subiective ale legii. Sunt înlăturate treptat construcţiile nefireşti, după modele străine, rezultat al influenţei izvoarelor de drept folosite pentru alcătuirea primelor coduri româneşti moderne. Adriana Stoichiţoiu-Ichim susţine că „*textele de legi din Ardeal şi Bucovina s-au modernizat mai lent, menţinându-se încă, până la formarea statului unitar român, frazele lungi, cu multe determinări, construite sub influenţa textului german după care se făcea traducerea.*”. Ecaterina Ţăranu susţine că fraza lungă şi complicată era datorată influenţei limbii latine şi din cauza traducerii perifrastice a termenilor neologici. Ar fi exagerat să considerăm, fie şi numai pentru stilul juridico-administrativ, că toate particularităţile sintaxei acestei epoci sunt rodul unor influenţe de afară. Cei care s-au ocupat de caracteristicile limbii secolului al XVIII-lea au constatat că ea era încă dependentă de normele limbii vechi şi populare.

Lipsa de concentrare în exprimare şi construcţiile sintactice greoaie se păstrează vreme îndelungată. Din acest motiv, unii cercetători au considerat că la jumătatea secolului al XIX-lea stilul juridico-administrativ se afla „*într-un stadiu mai puţin evoluat decât al altor varietăţi funcţionale ale limbii române*.” Ecaterina Ţăranu precizează însă că limba documentelor administrative constituie, în mod evident, un progres, dacă este raportată la textele administrative anterioare.

Considerăm demnă de semnalat practica, la care s-a renunţat, în bună măsură, de antepunere a atributului, factor pe care în stilul administrativ de astăzi îl întâlnim doar accidental. Continuă însă să fie frecvente, în cadrul subordonatelor, propoziţiile explicative şi, în special, atributive. Potrivit cercetătoarei Mioarei Avram, apar elemente conjuncţionale noi: *înainte ca să, deoarece, din cauză că, din pricină că, ca şi cum, cu condiţia ca, chiar când, chiar dacă, chiar de*.

Ion Gheție consideră că la modernizarea sintaxei literare române au contribuit doi factori: influența vorbirii curente, în special populare, şi structura sintactică a limbilor romanice, în special franceza. Prin urmare, considerăm că sintaxa stilului juridico-administrativ, de asemenea, datorează francezei rigoarea şi echilibrul, însă ea a câştigat în simplitate şi supleţe în urma contactului strâns şi permanent pe care l-a menținut cu limba vorbită. În aceeaşi ordine de idei, ar fi exagerat să considerăm, fie şi numai pentru stilul juridico-administrativ, că toate particularitățile sintaxei acestei epoci sunt rodul unor influențe de afară. Cei care s-au ocupat de caracteristicile limbii secolului al XVIII-lea au constatat că ea era încă dependentă de normele limbii vechi şi populare.

5. Câteva aspecte morfologice ale stilului juridico-administrativ. O dată cu termenii străini pătrund în limba română şi o serie de elemente de derivare sau compunere. Sufixele şi prefixele care apar în acest domeniu sunt, în general, cele curente în limba comună, puține dintre sufixele şi prefixele pătrunse odată cu împrumuturile neologice devin productive la acea dată.
Substantivele dețin, sub raport numeric, preponderența în stilul administrativ, fapt normal, dacă ținem cont de caracteristicile acestuia. O particularitate specifică limbii epocii o constituie numărul mare de împrumuturi romanice cu sufixului *-ție*. Romulus Todoran, realizând un studiu bazat pe două lucrări juridice în manuscris, afirmă că este foarte probabil că unele neologisme latine cu sufixele *-ie , -ție, -enție, -anție* atestate între anii 1802-1805 au pătruns în limba română din Transilvania şi Banat nu prin filieră rusă (cum este cazul în Muntenia şi Moldova), ci prin cea maghiară (*administrație, comisie, competenție, țircumstanție, finanție, instanție, rezidenție, condiție, contribuție, combinație, convenție, declarație, direcție, dispoziție, fracție, informație, investigație, operație, poziție, rezoluție*). Prin urmare, neologismele cu sufixul *-ție* au o **etimologie multiplă** – din latină în Transilvania şi din franceză prin filieră rusă în Muntenia şi Moldova. Având în vedere diversitatea împrumuturilor pătrunse concomitent sau succesiv în stilul juridico-administrativ în perioada cercetată, **etimologia multiplă** este un aspect deosebit de important în studierea neologismelor. Alexandru Graur [1963:18], creatorul acestui concept, subliniază faptul că etimologia multiplă reprezintă o realitate lingvistică şi nu o soluție comodă de analiză.

Se observă o preferință accentuată pentru pluralul neutru în *-uri* (*capitaluri, mezaturi, amendamenturi, acturi, atestaturi, consulaturi, departamenturi, documenturi, interesuri, paragrafuri, puncturi, prințipaturi, regulamenturi*).

N.A. Ursu susține că, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, terminologia era foarte bogată în calcuri lingvistice, care constituiau o necesitate din cauza nivelului cultural scăzut şi al sărăciei vocabularului. Ele aveau drept scop popularizarea cunoştințelor. Lingvistul ieşean afirmă că intelectualii au încercat să imite limbile străine (neogreaca, rusa, germana, maghiara) fără să ştie sau să țină seama de faptul că româna nu oferă aceleaşi posibilități de formare a cuvintelor. Calcurile lingvistice, frecvente în acea perioadă, vor fi înlocuite treptat prin neologismele corespunzătoare. Adriana Stoichițoiu-Ichim susține că, în textele juridice din primele decenii al secolului XX, existau, de asemenea, foarte multe calcuri, care nu se mai datorează insuficientei dezvoltări a limbii, ci sunt expresia unor atitudini puriste ca o reacție împotriva excesului de neologisme de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Utilizarea formațiilor româneşti urmărea să răspundă cerințelor de a asigura înțelegerea normelor juridice de către populația lipsită de cunoştințe de specialitate. Legiuitorul român din 1864, în graba lui pentru introducerea codului penal francez, a lăsat în rândul pedepselor şi unele denumiri care erau neînțelese românilor, cum ar fi aceea *recluziune*. Ori de câte ori era pronunțată de judecători această pedeapsă, acuzații se întrebau ce înseamnă aceasta. De aceea, s-a căutat să se repare această greşeală, înlocuind denumirea de recluziune prin aceea de *temniță grea* (în Codul Penal 1936:40-41), denumire consacrată în vechile legi şi care putea fi uşor de înțeles de oamenii de rând.

Aproape toți cei care s-au ocupat de încadrarea **verbelor** neologice în limba română de la sfârşitul secolului al XIX-lea au remarcat că în această perioadă **conjugarea a IV-a era mai bogată şi mai productivă** decât conjugarea I care devine prioritară după 1830-1840. În aceeaşi etapă, în Muntenia şi Moldova, datorită influenței neogreceşti, nu numai verbele provenite din această limbă, dar şi o mare parte din cele latino-romanice şi de alte origini, s-au încadrat la conjugarea în *-i* cu ajutorul sufixului grecesc *-isi* (cu variantele sale *-alisi, -arisi, -erisi, -irisi, -asi, -osi, -psi*): din greacă (*canonisi, iconomisi, paragrafisi*), din rusă (*predstavlisi*), din franceză (*corespondarisi*, *publicarisi, expederisi, declarisi, anularisi, reclamarisi*). Paralel în Transilvania şi Banat, influența limbilor maghiară şi germană a dus la încadrarea verbelor neologice provenite din alte limbi, în special din latină, la conjugarea a IV-a cu sufixul *-ălui* (cu variantele *–elui* şi *-irui*): *aplicălui, comunicălui, declărălui, exponălui, formălui, informălui, introducălui, leghitimălui, multiplicălui, publicălui, prezentălui, prenotălui, reghestrălui, reprezentălui, rezolvălui, tăxălui, trăctălui, visitălui* etc.

În perioada în discuție, modurile care-şi dispută întâietatea sunt conjunctivul şi condiționalul. Frecvența conjunctivului, ca mod al poruncii, este semnalată şi de Gh. Bulgăr. Observând că frecvența modurilor conjunctiv şi condițional este mult mai mare în secolul al XVIII-lea, se poate trage concluzia că stilul administrativ era mult mai puțin impersonal decât astăzi.

Adjectivul nu este partea de vorbire cea mai caracteristică a stilului administrativ, care îl foloseşte numai acolo unde se impune o determinare. Latina medie îşi formase deja un sistem, derivând determinativele adjectivale cu ajutorul sufixului *-alis* din substantive denumind termeni administrativi. Aceste adjective sunt încadrate în limba română, aproape în exclusivitate prin sufixul slav *-icesc* (*execuționalicesc, finanțialicesc, maghistratualicesc, proporționalicesc, patentualicesc*), productiv până în 1830 când este înlocuit cu sufixul *-ic*. În unele sintagme, determinanții au un caracter obligatoriu, ei fiind, de fapt, purtătorii sensului, elementele de particularizare semantică: *poruncă stăpânească, dețimă regalicească, moşii stăpâneşti şi țărăneşti, moşii birnice, anul milităresc, comisia de curte țăntrală, rezoluție privileghiată, iscălitură notarialicească, urbalicească regulație*. Remarcăm în această listă că ordinea substantiv-adjectiv este prioritară, antepunerile fiind un procentaj destul de scăzut.

Un fenomen frecvent în textele din această perioadă este larga utilizare a prefixului mai vechi *ne-* în crearea antonimelor: substantive, adjective şi adverbe (*nepază, nemilostivire, neascultare, negrijă, neființă, neslobod, neprevăzut, nesmintit, neagonisit, netrebuit, necasnic, nemişcător, neîndată*). Observăm că toate aceste derivate au la bază cuvinte din fondul comun al limbii, nici un derivat nu pleacă de la un neologism. În evoluția ulterioară a limbii, unele din aceste formații au fost înlocuite cu neologisme cu prefixul *in-*, de tipul: *inutil, invalid, imobil, inegal*. Acest prefix are un caracter extrem de selectiv, el nu se găseşte ataşat decât la teme neologice, în special adjectivale.

6. Concluzii. Stilul juridico-administrativ din perioada corespunzătoare jumătății a doua a secolului al XVIII-lea şi primei jumătăți a secolului al XIX-lea, numită aproape unanim **perioada de tranziție de la epoca veche la cea modernă**, se află într-un proces de creare, înnoire şi constituire. Pentru țările române, această epocă este eterogenă atât din punctul de vedere al mutațiilor economico-social-politice, cât şi din punctul de vedere al evoluției cultural-lingvistice. Observăm două tendințe: păstrarea nealterată a tradiției formelor consacrate şi adaptarea imediată la necesitățile momentului.

Majoritatea elementelor constitutive ale terminologiei juridice româneşti reprezintă împrumuturile neologice, în timp ce termenii populari sau creați pe teren românesc sunt mai puțini la număr. Împrumuturile din limbile străine s-au realizat pe mai multe căi şi diferă de la o perioadă la alta sau de la o regiune la alta.

Manuela Saramandu distinge două subperioade a căror graniță o formează aproximativ deceniul 1830-1840. Cele două subperioade se deosebesc între ele atât în ceea ce priveşte valoare diferitor influențe externe, cât şi în ceea ce priveşte modul de adaptare a acestor împrumuturi la sistemul limbii. Astfel, în prima subperioadă, terminologia juridică se află, în Muntenia şi Moldova, sub influența turcă, greacă şi rusă, iar în Transilvania şi Banat sub influența latină, germană şi maghiară. **Împrumuturile turceşti** au fost mai puțin importante, pentru că exprimau obiecte concrete, biruri, funcții care nu mai sunt actuale. Deşi **împrumuturile greceşti** au fost destul de importante, marcând o primă etapă în modernizarea românei actuale, ele au fost, ulterior, aproape total eliminate din terminologia juridico-administrativă, fiind înlocuite de neologismele latino-romanice Numai un număr foarte mic de turcisme şi grecisme s-au menținut în terminologia juridică. **Împrumuturile ruseşti** au cunoscut o răspândire considerabilă în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, numărul termenilor împrumutați din rusă a fost neînsemnat, aproape toți termenii aparținând domeniilor administrativ şi militar. Mai important a fost rolul limbii ruse ca filieră pentru unele neologisme latino-romanice. **Împrumuturile germane şi maghiare** au fost puține şi nesemnificative pentru terminologia juridică actuală. Alături de aceste împrumuturi, încep să apară neologismele latino-romanice. Adaptarea fonetică şi morfologică a acestor împrumuturi se face, în general, în conformitate cu normele vechii române literare. După 1830, principala sursă a modernizării lexicului o constituie **împrumuturile neologice latino-romanice**, care mai întâi concurează şi apoi elimină treptat vechile împrumuturi. Ele au o importanță deosebită din punctul de vedere al structurii, al varietății şi al frecvenței. De atunci şi până astăzi, volumul termenilor juridici de origine latino-romanică a crescut în mod impresionant, imprimând un aspect modern, predominant romanic stilului juridico-administrativ.

Prin urmare, în perioada studiată, terminologia juridică cunoaşte un proces evolutiv de la faza unor structuri învechite, rudimentare, greoaie, fluctuante, la faza unor structuri moderne, stabile, esențial latino-romanice.

Alte observații

Stilul administrativ (sau cancelaristic oficial / oficial documentar / oficial) este folosit în domeniul relațiilor oficiale dintre cetățeni şi instituțiile statului, în actele oficiale, în documentele diplomatice ale cancelariilor domneşti din trecut şi în dispozițiile sau reglementările instituțiilor de stat. Acesta se caracterizează prin: frecventa folosire a unui lexic special, situat, pe plan general, la periferie din punctul de vedere al frecvenței (*licitație, adjudecare*); o frecvență ridicată a formelor verbale de viitor; o frecvență scăzută a conjuncției; o frecvență deosebit de mare a exprimării impersonale (*se va proceda, se va ține* etc.); preferința pentru fraza lungă, stufoasă; utilizarea unor formule stereotipe (*în conformitate cu, potrivit articolului*).

Stilul administrativ se constituie în secolul al XVII-lea. Primele texte juridice sunt pravilele, care au înlocuit *obiceiul nescris al pământului*. Dreptul scris s-a constituit pe baza dreptului bizantin. Primele care apar sunt pravilele cu caracter bisericesc: *Pravila de la Govora* (1640), care are ca izvor un text grecesc. *Îndreptarea legii* apare la Târgovişte, în 1652; sursa este tot grecească, însă textul, îmbinând dreptul bisericesc cu cel laic, face trecerea spre textele juridice laice. Există trei etape în dezvoltarea stilului administrativ: constituirea (sec. 17-18), modernizarea (sec. 19, prin apariția primelor elemente stabile, care se vor menține) şi stadiul actual (sec. 20, caracterizat de pătrunderea masivă a neologismelor de circulație internațională).

Spre deosebire de celelalte stiluri, stilul administrativ este strâns legat de condițiile vieții publice specifice structurii organizatorice a unui stat dintr-o anumită fază de evoluție istorică. Întrucât formele de organizare ale autorității statale nu rămân aceleaşi în decursul evoluției sociale, este firesc ca şi denumirile caracteristice vieții unui stat să fie supuse transformărilor. *Dijmă* şi *bir,* de exemplu, sunt denumiri ale unor realități sociale şi politice din trecut, față de termenul *impozit*, curent astăzi. Tot astfel, *zapis*, față de *document*, *gloabă* față de *amendă, jalbă* față de *petițiune, petiție* de la sfârşitul secolului al XIX-lea, față de *cerere* astăzi etc. Stilul administrativ, deşi operează cu formule tradiționale, fixe, este, în privința terminologiei, mobil şi deschis inovațiilor determinate de prefacerile survenite în organizarea vieții interne a unui stat.

Deoarece, în trecut, țările române au avut de suferit influența politică a Porții otomane, apoi, din secolul 18, influența grecească prin domnii fanarioți, se înțelege că terminologia administrativă va purta o lungă perioadă de timp pecetea acestor raporturi. În Transilvania, pe de

altă parte, textele administrative păstrează urmele terminologiei oficiale latino-germane şi maghiare.

Aşadar, în cadrul stilului administrativ, sunt reperabile mai multe straturi: primul strat este cel slavon, la care se adaugă cel turcesc (dominant până la 1821, dispare după 1850), apoi cel grecesc (până la 1830), un strat rusesc (în perioada Regulamentului organic, care se manifestă între 1830-1848) şi, în sfârşit, unul neoromanic, după 1830.

Funcțiile limbii care se manifestă în stilul administrativ sunt cea referențială şi cea conativă. Există şi o particularitate: limba este aici un instrument activ de transformare a realității (când se dă o sentință, aceasta devine realitate).

În ceea ce priveşte dinamica semnului lingvistic, acesta oscilează între tranzitiv şi reflexiv. Semnificantul nu participă la semnificație, dar se impune. Semnificația este obiectivă şi închisă (are un caracter istoric într-un cadru politic, social şi istoric dat).

Raportul dintre text şi mesaj se caracterizează prin anonimatul emițătorului şi prin faptul că distribuția informației se realizează pe un spațiu sintagmatic foarte amplu (volumul mesajului se suprapune peste dezvoltarea textului).

Nivelurile limbii: La nivel fonetic, se remarcă frecvența abrevierilor: *art. – articol, al. – alineat, lit. – literă* etc. La nivel morfologic, se observă frecvența ridicată a substantivelor şi a pronumelor nepersonale; în domeniul numelor, opoziția masculin-feminin este neutralizată: *inculpat, membru*. La nivel sintactic, se dezvoltă o serie de mărci specifice: dezvoltarea unor structuri ample cu fraze lungi, arborescente, care alternează cu structurile minimale; depersonalizarea enunțurilor sintactice; frecvența raportului atributiv contras în structuri nominale sau în participii verbale, cela mai adesea pasive. La nivel lexical, termenii se caracterizează prin univocitate semantică; există o diferențiere între aceştia (*decizie* nu e sinonim cu *hotărâre*, *învinuit* nu e sinonim cu *inculpat*). Vocabularul manifestă o relativă stabilitate. În ceea ce priveşte structura acestuia, se observă coexistența unor elemente neologice (*jurisdicție, circumstanță, curatelă, donator, recidivă* etc.) şi populare (*obştesc, potrivnic* etc.), a unor termeni specifici (*pricină, împricinat, culpă, inculpat, litigiu* etc.), termeni supratextuali (*alineat, paragraf, literă, articol*) şi unități perifrastice (*a se face cunoscut, a exercita calea de atac, a proceda la ascultarea martorilor* etc.).

STILUL BELETRISTIC

Pentru denumirea acestuia, s-au mai folosit termenii: *stil artistic, limba literaturii beletristice / artistice, limbaj poetic, limba poetică românească, limba română artistică* .

Etape de dezvoltare: 1. secolul XVIII (1705 – *Istoria ieroglifică*) – secolul XIX (1816 - *Ţiganiada*); 2. perioada paşoptistă, care aduce cultivarea gustului pentru literatură. Acum se modelează limbajul poetic românesc după modelul oferit de cultura franceză, se constituie structurile narative şi apare interesul pentru limba populară şi pentru valorizarea acesteia în limbajul poetic. 3. etapa clasicizării expresiei, prin opera lui Mihai Eminescu, prin dezvoltarea dramei (Caragiale) şi a limbajului artistic popular (Creangă). 4. limba artistică după 1900 înregistrează diversificarea stilurilor individuale. Se înregistrează direcția estetizantă ce stilizează lima română (Sadoveanu, M. Caragiale, Ion Vinea) şi cea de autenticitate (Rebreanu, C. Petrescu).

Funcțiile limbii care se manifestă în stilul beletristic sunt cea poetică şi cea expresivă. În ceea ce priveşte dinamica stilului, avem corelația organică dintre semnificat şi semnificant, expresivitatea estetică realizându-se printr-o dublă motivare. Sinonimia este 0, iar polisemia, maximă (limbajul poetic este ambiguu, fiecare cititor poate să valorizeze sensuri diferite). De aici derivă alte două caracteristici: caracterul deschis al semnificației (între subiectiv şi obiectiv) şi instabilitatea semnificației în timp şi spațiu (conceptul de *operă deschisă*).

Semnul lingvistic devine artistic numai prin înscrierea sa într-un text poetic. Mesajul se înscrie în sistemul limbii, dar, în ceea ce priveşte sensul, se situează în diferite niveluri ale culturii umane (mituri, simboluri), depăşind astfel limba textului finit.

În ceea ce priveşte raportul dintre stilul beletristic şi limba literară, nu se suprapune mereu acesteia (eterogenitate maximă, se instituie un conflict între norma limbii literare şi cea a scriitorului).

Nivelurile limbii.

La nivel fonetic, limbajul beletristic se suprapune limbii literare. La nivel morfologic, acesta are un caracter deschis; există o frecvență ridicată a cazurilor personale la substantiv, iar

timpurile verbale dezvoltă multiple valori stilistice. Nivelul sintactic înregistrează caracterul deschis al structurilor şi împletirea planului scriitorului cu cel al personajelor (perspectiva diferită, unilaterala – a autorului, şi dramatică – a personajelor: stil direct, indirect, indirect liber etc.). Topica este importantă, dezvoltând semnificații artistice. Nivelul lexical se caracterizează prin deschiderea către toate nivelurile lexicale (diacronic şi sincronic) şi prin ştergerea granițelor semantice.

INTERFERENȚE: STILISTICA ŞI ALTE ŞTIINȚE ALE LIMBAJULUI

STILISTICĂ ŞI RETORICĂ

Dacă plecăm de la cea mai elementară definiție a stilului, ca modalitate originală, orală sau scrisă, de comunicare a gândirii, în sensul larg al cuvântului, atunci rădăcinile acestei ramuri filologice trebuie căutate în Antichitate, în retorică. Aceasta făcea parte, alături de gramatică şi dialectică (arta de a discuta în contradictoriu, cu scopul ajungerii la adevăr), dintre *ştiințele liberale* (artes liberales), alcătuind împreună baza învățământului umanistic. Spre deosebire de gramatică, cuprinzând, după Quintilian, două părți: „ştiința de a vorbi” (*loquendi scientia*) şi „explicarea operelor poetice” (*poetarum enarratio*), retorica este o *ars bene dicendi* („arta de a vorbi bine”), dar şi o ştiință: *bene dicendi scientia*. Aceasta cuprindea, sub forma unor prescripții detaliate şi riguroase, „tehnica” elaborării unui discurs având drept scop convingerea, *persuasio*. Teoria retoricii, elaborată de către greci, a fost dezvoltată, la romani, de Cicero, în două dialoguri celebre: *Orator* şi *De oratore*, iar un secol mai târziu a fost predată sub forma unui curs şi publicată de Quintilian, *Arta oratoriei.* Părțile constitutive ale discursului erau *inventio*, care se referă la regulile descoperirii ideilor / argumentelor, *dispositio*, care stabilea regulile dispunerii, ale ordinii lor, şi *elocutio*, cuprinzând regulile privitoare la utilizarea mijloacelor de expresie, limba şi figurile.

Cu timpul, retorica şi-a restrâns domeniul la *elocutio*, adică la o teorie a tropilor, a stilului figurat. Emancipându-se de sub tutela originară a *tehnicii* elaborării discursului pentru câştigarea unui alt domeniu, retorica îşi fixează de-a lungul secolelor un alt domeniu, transferând principiile artei cuvântului rostit pe terenul artei cuvântului scris, ca studiu al procedeelor de limbă specifice literaturii.

După o lungă absență, în care însuşi termenul *retorică* era suspectat de artificialitate şi poză, vechea ştiință, retrasă în manualele didactice, unde continua să-i învețe pe tineri „arta de a vorbi şi de a compune”, a cunoscut un reviriment datorită grupului de cercetători de la Liege, care au publicat, pe lângă *Retorica generală*, şi *Retorica poeziei* (1977). Punând la contribuție cuceririle lingvisticii moderne, cele două volume reprezintă lucrări de referință indispensabile pentru înțelegerea statutului real, vechi şi actual, totodată, deținut de una dintre cele mai prestigioase ştiințe ale Antichității.

Reabilitarea retoricii vine şi dinspre filozofie. Ea se reafirmă ca teorie a argumentaţiei, avându-şi suportul în logică, adică în sfera denotaţiei, cuprinzând semnificaţiile, noţiunile, judecăţile şi raţionamentele; ea depăşeşte însă această sferă, întrucât operează în zona infra-logică a atitudinilor pragmatice şi afective, cristalizate în conotaţia semnificaţiei. Fondatorul acestei orientări, numite şi *neoretorică*, este belgianul Ch. Perelman, autorul lucrării *Tratat de argumentaţie* (Paris, 1958). De văzut şi V. Florecu, *Retorica şi neoretorica*, 1973.

Cauza acestei recrudescenţe trebuie căutată în interesul crescând arătat de noile direcţii ale cercetării: lingvistica pragmatică, teoria comunicării, semiotica, faţă de descrierea şi evaluarea caracterului persuasiv al textelor. Rezultă că retorica devine o ştiinţă a literarităţii şi eficacităţii textului. Faţă de retorica antică, înţeleasă ca artă (**techne**) călăuzită de un corp de reguli a căror funcţie principală era să producă texte, potrivit regulilor artei, intenţia primară a neoretoricii, ca studiu al literarităţii, este îndreptată nu spre producerea textelor, ci spre analiza lor. Renunţând la caracterul prescriptiv şi taxinomic în favoarea interesului pentru cercetarea sistematică a dimensiunii interne a limbajului poetic ca uz, în ipostaza lui de text, în care receptorul deţine primatul absolut, retorica actuală ocupă un spaţiu de investigaţie în care teoria argumentării şi poetica se întâlnesc într-o sinteză nouă, adaptată spiritului, gândirii şi literaturii moderne.

Moştenitoare de drept a retoricii antice, stilistica este ştiinţa artei cuvântului, căreia retorica îi datorează nu numai interesul pentru latura expresivă a comunicării, nu numai o sumă de clasificări şi un inventar terminologic, ci şi resurecţia ei ca disciplină de sine stătătoare.

STILISTICĂ ŞI POETICĂ

În *Teoria literaturii. Poetica* (1927), Boris Tomaşevsky a alocat stilisticii un obiect restrâns: procedeele individualizării vorbirii, ceea ce face ca stilistica să fie o introducere necesară în poetică. Observaţia poeticianului rus s-a confirmat: poetica evită noţiunea de *stil*, atât de generală, şi potrivnică proiectului structuralist de inventariere obiectivă a procedeelor literarităţii (prin care ele aparţin artei şi funcţionării estetice a limbajului).

Poetica, ca disciplină autonomă, ia naştere odată cu *Poetica* lui Aristotel, care îşi propunea să „trateze arta poetică în sine, despre speciile sale, despre modul în care trebuie compuse povestirile dacă vrem ca poezia să fie reuşită, ca şi despre numărul şi natura părţilor care o constituie" – are în vedere în mod explicit constituirea unei teorii generale a artei poetice.

Stilistica şi poetica sunt inconfundabile: prima studiază stilul, ca mod de individualizare a expresiei; a doua – structurile supraindividuale, premisă a unei tipologii textuale; prima e intuitivă, deci subiectivă, cea de-a doua este obiectivă şi descriptivă. Stilistica e fenomenologie, poetica aspiră la rangul de teorie, având o dublă sarcină: să identifice specificitatea faptului literar printre celelalte practici discursive şi să descopere specificitatea artei verbale în raport cu celelalte activități artistice. Obiectul poeticii nu mai este opera individuală, ci ansamblul de procedee care definesc literaritatea: construcțiile narative, faptele de stil, structurile ritmice şi metrice, dialectica genurilor, structurile tematice, geneza operei etc.

Poetica modernă şi-a formulat mai clar obiectivele şi şi-a precizat metodele, beneficiind de fundamentul stilisticii lingvistice. Granița dintre cele două discipline este, la unii autori, mai puțin tranşantă: „Încorporând structura lingvistică a operei, stilistica a fost nevoită să redevină poetică...sigur este că, înviorată prin stilistica lingvistică, poetica actuală şi-a formulat mai clar obiectivele şi şi-a precizat metodele" (Coteanu, p. 7-8).

STILISTICĂ ŞI SEMIOTICĂ

Semiotica: studiul semnelor şi al proceselor interpretative. Devine o disciplină cu adevărat independentă odată cu opera filozofului american C. S. Pierce, pentru care ea devine contextul de referință pentru orice alt studiu: „N-am putut niciodată să studiez ceva, orice ar fi fost acel ceva – matematică, morală, metafizică, gravitație, termodinamică, optică, chimie, anatomie comparată, astronomie, psihologie, fonetică, economie, istoria științelor, whist, relația bărbat-femeie, vinuri, metrologia – altfel decât ca un studiu de semiotică".

Într-o operă literară, sentimentele, obiectele, situațiile sunt *semne*; ele posedă structuri şi moduri de funcționare comune limbajului articulat. Semiologia, după Saussure, repune literatura în cadrul artelor şi al codurilor. Ca sistem semiologic particular, literatura este un cod grefat, prin *ecart,* pe limbajul articulat.

Începând cu Hjelmslev, codul literar este considerat *un sistem de semne conotativ*. Stilistica interferează cu semiotica în privința funcției comunicative a textului-semn. Stilistica receptării, care atribuia cititorului prima cunoaştere intuitivă as operei, a avut în vedere dimensiunea semiotică, extensivă şi dinamică. Funcția stilistică este dată de *diferența dintre mesajul emis şi cel receptat*. Diferența comunicativă este explicabilă prin faptul că emițătorul şi receptorul aduc în actul de comunicare atât premise comune, cât şi diferite (ex., Shaekspeare sau cronicarii români citiți în secolul 21).

Dacă pentru semioticieni textul este *un supersemn nemotivat*, arbitrarul său manifestându-se în faptul că societatea i-a atribuit, de-a lungul timpului, semnificanți, semnificați şi referenți diferiți, pentru stilisticieni el este un *semn motivat*: „în poezie există întotdeauna o legătură motivată între semnificant şi semnificat" (Damaso Alonso). Pentru Alonso, stilistica viitorului va trebui să examineze două perspective:

- forma externă: relația semnificant-semnificat (dinspre primul către al doilea) face obiectul celor mai multe studii de stilistică;
- forma internă: relația semnificat-semnificant (dinspre primul către al doilea), adică modul în care afectivitatea, gândirea şi voința creatore se polarizează către o modelare.

În modelele semiotice, dimensiunea literară nu se identifică cu literaritatea, ca în poetica structurală. În spatele fenomenului *text literar*, trebuie să căutăm ceea ce este comun tuturor textelor: **textualitatea**. Ea face obiectul unei *ştiințe integratoare a textului*, care valorifică cele trei dimensiuni ale textului: **semantică**: relația text – referent; **sintactică**: relația semn – semn; **pragmatică**: relația text –interpret.

Faptul că semnul capătă în semioză posibilitatea revalorificării constituie un argument în favoarea raporturilor necesare dintre semioză şi stilistică. Avantajul perceperii literaturii ca fapt semiologic îl reprezintă renaşterea simțului pentru *totalitate*: semnul literar trebuie să se supună comparației cu alte semne. Pericolul acestui procedeu constă în simplificarea excesivă a specificității literaturii şi în nominalism: minuțiozitatea terminologică exagerată sau înlocuirea numelor vechi cu altele noi, fără a aduce şi o extindere a cunoaşterii.

STILISTICĂ ŞI ESTETICĂ

Stilistica limbii şi estetica limbii sunt compartimente interferente ale ariei de cercetare a textului literar. Amândurora le este comună întrebuințarea individuală a limbii, privită de stilistică sub aspectul ei de organizare, structural înrudită, iar de estetică sub aspectul de funcție generatoare de emoție, de reacție în sensibilitatea cititorului, care redimensionează şi amplifică sensurile manifeste sau subiacente ale textului. Dar în timp ce stilistica cuprinde întregul domeniu al faptelor de expresie ce pot intra în țesătura lingvistică a operei, estetica se restrânge la acele elemente ce stau în raport direct cu viziunea artistică proprie operei sau autorului, pe care o definesc şi o pun în lumină. Stilistica îşi revendică dreptul de a cerceta realizări lingvistice variate, determinate de un context situațional, psihologic, sociocultural, istoric; estetica este

interesată de capacitatea cuvântului de a se converti în valoare artistică. Informația stilistică îşi are originea în explorarea variantelor limbii, potrivit specificului lor diferențiat, prezent în textul literar; informația estetică îşi trage sevele din adâncimile cuvântului, căruia îi conferă valoare metaforică şi simbolică.

Funcția stilistică a limbii este receptată de cititor ca element constitutiv al operei, generatoare de reacție afectivă prin care se exprimă atitudinea estetică a cititorului. Literatura este artă prin limbaj, de unde şi importanța materialului lingvistic, iar această problemă este de ordin pur estetic: gramatica limbii se constituie într-o stilistică a operei sau a scriitorului, adică într-un alt nivel al comunicării, îndatorate expresivității şi motivate estetic.

Simpla clasificare a unor mijloace lexicale sau gramaticale ne-ar menține la nivelul retoricii; a le descrie şi a le defini funcția intră în raza de cercetare a stilisticii; a le aprecia valoarea prin efectele produse de utilizarea generatoare de impresii şi reacții în sensibilizarea cititorului ține de domeniul esteticii.

CATEGORIILE ŞI PROBLEMELE STILISTICII

1. *Câteva dihotomii lingvistice*

Tranzitiv şi reflexiv. Denotaţie şi conotaţie

Ca ştiinţă a stilului, stilistica se concentrează asupra procedeelor de *individualizare* a vorbirii. Faptele de stil sunt, în opinia lui Vianu, „acele fapte de limbă care adaugă comunicării unei ştiri expresia reacţiunii individuale a autorului comunicării faţă de ştirea comunicată" (*Cercetarea stilului*, în *Opere 4*, 1975, p. 60). De exemplu, când M. Sadoveanu scrie „Clopotele începură a bate dulce şi trist de la bisericile târgului", determinările adverbiale *dulce* şi *trist* constituie un fapt stilistic, pentru că exprimă reacţia scriitorului la faptul comunicat.

Faptele de limbă conservă un *nucleu al comunicării*, obiect al istoriei limbii, şi o zonă înconjurătoare, a *expresiei individuale*, obiect al stilisticii. Ni se atrage atenţia că particularităţile de expresie nu sunt simple fapte de constatare, ci fapte de apreciere, valori, şi că, în tradiţia lui Spitzer, faptele de limbă trebuie nu numai înţelese, ci şi simţite.

Aceste preliminarii la *Cercetarea stilului* (1955) reiterează celebrul studiu din 1941, *Dubla intenţie a limbajului şi problema stilului*. Vianu constată că limbajul omenesc este însufleţit de două intenţii, solidare şi diferite, aflate în raport de inversă proporţionalitate: „Cine vorbeşte *comunică* şi *se comunică*. O face pentru alţii şi o face pentru el. În limbaj se eliberează o stare sufletească individuală şi se organizează un raport social. Considerat în dubla sa intenţie, se poate spune că faptul lingvistic este în aceeaşi vreme *reflexiv* şi *tranzitiv*" (*Opere 4*, p. 30).

Exemplificând extremele, Vianu demonstrează că:

a) printre faptele lingvistice, numai ecuaţiile matematice şi legile ştiinţifice sunt acelea în care *tranzitivitatea* domină în chip absolut. Reflexivitatea legilor şi formulelor ştiinţifice este nulă; de ex., când spun „Suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte" construiesc un fapt de limbă accesibil oricărei inteligenţe omeneşti; în această aserţiune relativă la raporturile dintre lucruri nu transpare niciun reflex din intimitatea psihică a v orbitorului.

b) în cazul unui vers din Eminescu „Apele plâng, clar izvorând în fântâne", tranzitivitatea este mărginită, în timp ce reflexivitatea este infinită; căci nu ştirea despre felul în care izvorăsc apele interesează în acest vers, ci acel înţeles emotiv şi muzical al lucrurilor, precipitat în intimitatea subiectivă a poetului.

Opera literară se situează pe linia de demarcație a celor două intenții: ea reprezintă fapte lingvistice reflexive grefate pe şi purtate de valul expresiilor tranzitive ale limbii. Tranzitivitatea şi reflexivitatea din metalimbajul lui Vianu se regăsesc în lingvistică sub denumirile hjelmsleviene *denotație* şi *conotație* (la I. Iordan, *sens intelectual* şi *sens afectiv*).

Denotația este valoarea referențială a semnului, bazată pe raportul dintre semn şi obiect; **conotația**, ca valoare adăugată, facultativă, se bazează pe raportul dintre semn şi una / unele însuşiri ale obiectului. *Semnul lingvistic îşi denotează intensiunea şi îşi conotează extensiunea*. De exemplu, *vulpe* denotează un animal sălbatic conotează *şiretenia*, la fel cum albina denotează insecta meliferă şi conotează hărnicia.

În semantica structurală, sememul / lexemul se descompun în: 1. *seme denotative*, care, cu oa vastă acceptabilitate socială, determină stabil şi obligatoriu semnificația semnului; denotația reprezintă ceea ce este comun în valoarea unui cuvânt pentru ansamblul de vorbitori ai unei limbi; 2. *seme conotative* sau *virtueme*, care determină semnul în mod inidvidual şi instabil.

În operația sintagmatică de constituire a mesajelor, combinarea semnelor comportă o serie de negări, când ale denotației, când ale conotației; tendința contextului spre monosemantism constituie norma, iar ambiguitatea, produa al conotării, o normă specială, dacă nu o considerăm drept abatere.

Dihotomiile lui Saussure

Limbă şi vorbire. Pentru structuralişti, limba este un sistem alcătuit din funcții şi relații. Limba, ca sistem social (*langue*) se opune vorbirii (parole) individuale. În gramatica generativ-transformațională, cuplul *limbă – vorbire* se suprapune perechii *competență – performanță*, respectiv: *facultatea limbajului* – capacitatea generală de a folosi limba vs. actualizarea acestei potențialități în discurs. Ca ştiință a vorbirii, stilistica este fenomenologie, domeniul ei constituindu-l performanța lingvistică.

Saussure a analizat limba ca sistem prin metafora jocului de şah: aşa cum valoarea pieselor depinde de valoarea lor pe eşichier, tot astfel valoarea fiecărei unități lingvistice depinde de (o)poziția față de ceilalți termeni. Fiecare mutare pune în mişcare o singură piesă, dar poate influența şi alte piese neangrenate momentan în joc. Metafora saussuriană ar trebui să devină principiu de bază al analizei stilistice, datorită faptului că limbajul artistic este mai puternic şi mai abil structurat decât cel de comunicare.

Valoarea / semnificația unui cuvânt este în funcție de poziția lui în sistem; consecința naturii sistematice a limbii este faptul că apariția sau dispariția unui element antrenează modificarea sistemului. Rezultă că valoarea trebuie determinată funcțional şi diferențial.

Arbitrar şi motivat. Asocierea semnificantului cu semnificatul este nemotivată, de aceea semnul lingvistic are un caracter arbitrar. După constituirea semnului, relația semnificant – semnificat devine obligatorie şi stabilă. Vizat în el însuşi, *semnul poetic devine motivat şi opac*.

Sintagmatic şi paradigmatic. Sintagmaticul se referă la axa combinării unităților lingvistice, în linearitatea discursului (fată + frumoasă). Paradigmaticul se referă la relațiile de substituire în acelaşi punct al lanțului vorbirii (de ex., *frumoasă* poate fi substituit cu *bună, inteligentă, elegantă* etc.). R. Jakobson a utilizat cele două tipuri de relații lingvistice pentru a defini funcția poetică a limbajului şi figurile lui fundamentale, **metafora** - *combinare analogică, pe axa sintagmatică* şi **metonimia** – *substituție, pe axa paradigmatică*.

Sincronie şi diacronie. Analiza sincronică, descriptivă a limbajului se preocupă de starea sistemului la un moment dat; cea diacronică – de evoluția, de istoria sa.

Distincțiile fundamentale pe care Saussure le-a făcut între limbă şi vorbire, între sincronie şi diacronie au fost supuse de Coşeriu unei revizuiri postructuraliste, vizând *realismul lingvistic*, în perspectiva filozofică a unei lingvistici integrale. Fără a nega valoarea metodologică a distincțiilor lui Saussure, savantul român va răsturna perspectiva şi va pleca de la vorbire, nu de la limba ca sistem; introduce conceptul de **normă** – *limba ca instituție socială*. A stabilit trei tipuri de diferențe lingvistice: **dialect, nivel** şi **stil de limbă**, adică diferențe *sintopice, sinstratice* şi *sinfazice*, corespunzând disciplinelor: *dialectologie* – care studiază varietatea în spațiu, *sociolingvistică* – care studiază diferențierea între păturile sociale şi culturale şi *stilistica limbii* care studiază diferențele diafazice, îndeosebi în vocabular.

Formă şi substanță. L. Hjelmslev a reluat distincția saussuriană *formă / substanță*, dezvoltând-o în cadrul glosematicii. Lingvistul postulează un model tetradic al semnului lingvistic, în care se includ: 1. indirect: *substanța conținutului* (realitatea nestructurată prin limbaj) şi *substanța expresiei* (masa sonoră amorfă); 2. direct: *forma conținutului* (semnificatul saussurian) şi *forma expresiei* (semnificantul).

CATEGORIILE STILISTICII

Întrucât faptul de stil este grefat pe limbajul de comunicare, este firesc să se constate un **izomorfism** între *categoriile lingvisticii* şi cele ale *stilisticii.* La Vianu, acestea sunt: fonetica, lexicul, morfologia, sintaxa părților de cuvânt, topica, sintaxa frazei, ordinea contextului. La Boris Tomaşevski, problemele stilisticii sunt rezumate în trei secțiuni: lexicul poetic, sintaxa poetică şi eufonia. El recomandă începerea studiului cu lexicul poetic, înțeles ca selecție şi ca deviere, de unde includerea aici a figurilor de stil. Dimpotrivă, Vianu consideră că trebuie studiate mai întâi faptele de stilistică fonetică.

Fundamentarea stilisticii, a celei teoretice şi a celei aplicate, presupune legătura obligatorie cu lingvistica. În genere, stilisticienii practică două tipuri de descriere: *sintagmatică* (pe linia orizontală a mesajului) şi *paradigmatică* (structura codului, prin raportare selectivă).

Stilistica fonetică.

Simbolismul fonetic, adică valoarea expresivă a sunetelor limbii, trebuie studiat în legătură cu conținutul comunicării. Cazul cel mai simplu de asociație fonică este *imitația sonoră*: onomatopeele, cuvinte şi sintagme precum *vântul vuia, zăngănit, şoaptă, foşnet* conțin o corespondență între fonetismul expresiei lingvistice şi natura sonoră a fenomenului evocat. M. Grammont acordă fiecărui fonem denotații specifice: vocalele grave sunt sumbre, triste, nazalele evocă lentoarea, moliciunea, langoarea. Sunetele înalte sunt asociate cu ceva slab şi feminin, iar cele joase cu ceva aspru, puternic, bărbătesc, sonantele cu dispreţul etc. La simbolişti, sunetele sunt asociate, în mod arbitra şi subiectiv, culorilor (de ex., culorile deschise cu sunetele înalte: albul cu *i*), fenomen numit *audiție colorată*.

Grafismul.

Tectonica sau *punerea în pagină* (G. I. Tohăneanu, *Punerea în pagină*, în *Dincolo de cuvânt,* Bucureşti, 1976, p. 76-87), consecință a aspectului scris al literaturii, corectează şi compensează unele infirmități ale limbii scrise.

Reprezentarea grafică joacă în poezie un rol important sub aspectul ritmului divizării, care poate fi regular sau iregular. În proză, diviziunea vorbirii în paragrafe, spații albe, schimbarea caracterelor au, ca şi în poezie, un rol compozițional. Scriitorii care analizează minuțios evenimentele prezentate înmulțesc alineatele, segmentează des spațiul criptic; alții, care exprimă sintetic continuitatea în durată a realității reprezentate grupează frazele în alineate lungi, pagina fiind compactă, cu puține blancuri.

Întrebuințarea majusculelor pentru sunetul inițial al unui substantiv îi conferă valoare simbolică sau alegorică; indistincția majuscule / minuscule este o modă poetică (numele proprii scrise cu minusculă); egalitarismul alfabetic dă paginii echilibru, omogenitate, dar şi monotonie.

De asemenea, studiul punctuației intră în preocuparea stilisticii: întrebuințarea excesivă sau economică a acestora (la zaharia Stancu stilul nominal este dat de separarea substantivelor prin punct); suspensia, modalizarea *interogativ* sau *exclamativ* sunt specifice discursurilor dominate de funcția afectivă.

Stilistica lexicală are ca obiect cuvântul sub două aspecte:

Selectarea cuvintelor provenite din medii lingvistice diferite, cu efect de evocare a acelui mediu, pentru realizarea culorii locale, pentru datarea, localizarea sau caracterizarea personajelor. Lexicologia le prezintă ca *barbarisme* (galicisme, anglicisme, germanisme etc.), *dialectisme, arhaisme, neologisme* etc.

Sinonimia poetică, favorizată de bogăția nivelului lexical, stă la baza variației stilistice. Reversul variației lexicale îl constituie *stilizarea*; uniformitatea lexicală este determinată de convergența stilistică şi izotopică. Tratată comic sau ironic, stilizarea intră în sfera *parodiei*. Contextualizarea stereotipă a cuvintelor produce *clişeizarea*, şablonul lexico-sintactic fiind opus creativității specifice limbajului poetic.

Formarea cuvintelor poate să aibă relevanță stilistică; de ex., epitetul ornant şi compus este considerat un stilem al lui Homer: *cea cu brațe albe, cel iute de picior, roz-albe* etc.

Statistica lexicală relevă importanța frecvenței în aprecierea stilistică; cuvinte-cheie sau dominante: *adânc, vechi, etern* la Eminescu, *melancolie, nemărginire, tristețe* din fondul liric al prozei sadoveniene, *lumină, întuneric, foc, jar, ardere, cenuşă* la Blaga etc. Prezintă interes şi clasele morfologice preferate, determinând stilul nominal, verbal, ornat sau sobru.

Semantica poetică, generatoare de ambiguitate. Există scriitori obsedați de proprietatea stilului, alții, dimpotrivă, de figuralitatea lui. T. Vianu desemnează cele două atitudini prin termenii *stil propriu* şi *impropriu*. Stilul propriu, de o impecabilă logică, este clar, precis; stilul impropriu este figurat. Modificările de sens lexical produc tropii, conotarea semantică a cuvântului şi, deci, literaritatea limbajului artistic.

Expresivitatea fonetică

Expresivitatea de tip fonetic este cea realizată prin selecţia şi combinarea elementelor minimale ale limbajului, sunetul şi silaba. Ca fenomen poetic, ea este strâns legată de vers. Ceea ce nu înseamnă că acest tip de expresivitatea se bazează numai pe versificaţie, că este generată doar de fenomenele prozodice. Ea există şi în textul neversificat, sprijinindu-se pe sonoritatea intrinsecă a cuvintelor, dar sporită prin selecţia şi combinarea lor în vederea obţinerii unor efecte muzicale menite să reveleze anumite sensuri. Folosite în scop artistic, sunetele vorbirii devin fundamentul unei estetici fonice a textului. În poezie, expresivitatea fonetică înseamnă şi apel la resursele simbolismului fonetic, ca şi armonia sonoră generată de o anumită înlănţuire a cuvintelor.

Simbolismul fonetic constă în valoarea de simbol a sunetelor, în capacitatea lor de a dobândi o semnificaţie intrinsecă, în posibilitatea de a se stabili o corespondenţă directă între sensul cuvintelor şi sunetele care le compun.

Macedonski: „Clar azur şi soare de-aur este inima mea toată”: seninătatea sufletului, prin repetarea vocalei celei mai luminoase, mai deschise, întărită de prezenţa unor simboluri propriu-zise: *azur, soare,* precum şi de epitetul *clar* şi epitetul metaforic *de-aur*, în care aceeaşi vocală apare *sub ictus*.

M. Grammont enumeră virtualităţile expresiv-simbolice ale consoanelor, ilustrându-le cu versuri din poeţi francezi. Astfel, *p, b, t, d, c, g* „sunt apte a sacada stilul prin acumularea lor”, a comunica o mişcare seacă şi sacadată, ele putând contribui la exprimarea diferitelor sentimente ca ironia aspră şi sarcastică, gâfâitul furiei sau ezitarea, agitaţia interioară; nazalele *m, n* dau impresia de blândeţe, de moliciune, de langoare, *l* exprimă lichiditatea şi alunecarea etc. Exemple la Eminescu: „Prin vârfuri *l*ungi de brad / A*l*unece *l*una” (*Când voi fi pământ*); „*Zdr*obiţi o*r*ânduiala cea *cr*udă şi ne*dr*eaptă” (*Împărat şi proletar*),

Dacă simbolismul fonetic vizează mai direct zona profundă a sensului poetic, alte componente ale expresivităţii fonice îşi limitează manifestările şi efectele la realizarea unei armonii imitative, la conturarea ori sugerarea atmosferei. Procedeul cel mai des folosit constă în asocierea unor cuvinte a căror structură fonetică permite realizarea unor sonorităţi reproducătoare. **Armoniile imitative** se combină uneori cu simbolismul fonetic. Eminescu: „Vino-n codrul la izvorul / care tremură pe rund” (*Dorinţa*): al doilea vers conţine valori simbolice ale lui *r* sugerând curgerea, senzaţie întărită de cuvântul izvorul, prin semantică, mai ales, realizând, în acelaşi timp, şi o discretă redare a zgomotului, a muzicii alunecării apei pe prund: *tremură* este expresiv în mai multe

feluri: sugerează scurgerea, dar ca tremurare mai întâi; imaginea vizual-motorie a mişcării prin mici salturi este asociată unei stări sufleteşti transferate de la poetul cu inima vibrând de emoția întâlnirii ipotetice către izvorul astfel animat, personificat.

Coşbuc: „Prin vulturi vântul viu vuia” (*Nunta zamfirei*) – sugerează vâjâitul vântului. În *Scrisoarea a III-a*, şuierul săgeților şi căderea lor cu sunet sec au găsit, în repetarea la început de cuvânt a consoanelor *v* şi *p* o formă de exprimare pe care o înregistrăm auditiv: „Vâjâind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie”; **Alecsandri**: „Trece-un cârd de corbi iernatici / Prin văzduh croncănitori”.

Alte elemente prozodice – *măsura, ritmul, rima* pot dezvolta expresivitate fonetică. Rima contribuie la realizarea armoniei poetice, fiind, ca element de repetiție, un element muzical. G. Călinescu observa că la Eminescu rima îndeplineşte rolul de accent al ideii. Nu atât silaba, cât cuvântul din rimă frapează la Eminescu şi anume prin raritatea lui, adică prin distanța, ca arie de întrebuințare în limbajul comun, ce separă termenii de rimă: *înalte - încalte, caier - aer, ornic-vornic, oaspe – Istaspe*, *sine-mi – inemi, vesel – lese-l*.

Ibrăileanu observa că în poezia lui Eminescu, cea erotică şi elegii, se pot distinge două tipuri de ritm: unul trohaic, în versurile străbătute de optimism, şi unul iambic, în poeziile a căror atmosferă dominantă e de melancolie, de tristețe.

Anumite subiecte cer anume tipuri de vers, de ritm. Poezia de intimitate, cântecul sunt compatibile cu un ritm curgător: mişcare continuă, accente relativ slabe, pauze uniforme, vers scurt, strofe mici. Pentru a exprima cugetarea şi patosul sunt necesare versuri lungi, accente mai puternic marcate, deci un ritm torențial.

Analiza expresivității poetice se aplică elementelor existente în text; ele nu trebuie căutate cu orice preț (există opere care nu relevă mare lucru în acest plan) şi cu atât mai puțin inventate. A pune pe seama unui text virtuți fono-stilistice pe care nu le conține înseamnă a realiza o analiză ipotetică şi a ajunge la interpretări fără suport. În acelaşi timp, ignorarea acestei dimensiuni sărăceşte textul, îi limitează interpretarea.

Expresivitatea morfo-sintactică

Expresivitatea realizată pe baza elementelor din sfera morfologiei şi a sintaxei ar putea fi numită gramaticală. La o privire superficială, resursele par a fi mai degrabă sărace, pentru că, în plan morfologic mai ales limba este destul de strict codificată. De altfel, cercetătorii domeniului sunt în genere de acord că posibilitățile expresive cele mai numeroase le oferă sintaxa şi nu morfologia. Dar şi aici abaterile de la normă generează expresivitate: gramatica poetică nu este o altă de gramatică, ci un alt fel de gramatică.

Expresivitatea gramaticală se constituie şi funcționează în contextul poemului, în sensul că semantica poetică a unui element din sfera morfologiei sau a sintaxei se defineşte prin locul pe care-l ocupă în context şi prin funcțiile particulare pe care le îndeplineşte aici. Categoriile gramaticale prin care se constituie expresivitatea morfo-sintactică sunt unități direct purtătoare de sens. Aceasta face ca nivelul morfo-sintactic al limbajului să contribuie mai substanțial la constituirea semnificației decât cel fonetic, având o importanță comparabilă cu cea a lexicului, a figurilor şi a imaginilor.

Dintre părțile de vorbire, substantivul şi verbul au o contribuție esențială la realizarea expresivității poetice. Ele constituie elemente indispensabile comunicării, mai întâi pentru că sunt singurele părți de vorbire care trimit în mod curent prin ele însele la un referent şi, în al doilea rând, pentru că reprezintă nucleul de bază în alcătuirea unor formațiuni fundamentale: grupul nominal, respectiv cel verbal; adjectivul, pronumele, adverbul pot fi şi ele astfel de nuclee, dar rămân constituenți de gradul al II-lea.

Stilul dominat de **substantiv** este, observă W. Kayser, un „stil nominal". Frecvența unor substantive care numesc realități din sfera materială conferă imaginii poetice o plasticitate mai pregnantă; cele care indică stări interioare alcătuiesc substanța lirismului sentimental-confesiv, după cum gândurile, ideile ori plăsmuirile imaginației conturate prin substantive caracterizează în mai mare măsură poezia de tip reflexiv sau vizionar. Faptul că substantivul este articulat sau nu sporeşte ambiguitatea, indeterminarea şi, drept urmare, puterea lui de sugestie. Câmpul semantic al unui cuvânt este direct proporțional cu gradul de indeterminare. Polivalența semantică este şi un efect al indeterminării semantice dintr-un context dat. Cuvântul-simbol este cel mai semnificativ din acest punct de vedere, la această calitate contribuind mai mulți factori: potențialul conotativ existent, dar şi cel creat în şi prin context, indeterminarea semantică sugerată de forma nearticulată a substantivului, eventuala repetare, plasarea lui în poziții privilegiate etc.

Poetica verbului se constituie în strânsă legătură cu cea a numelui. În opinia lui I. Coteanu, semantismul poetic al verbului este cel mai interesant, dar întotdeauna şi cel mai delicat. Aceasta pentru că prin verb se atribuie numelui anumite trăiri ori acţiuni din care decurg anumite calităţi şi funcţii. Atribuirea este, în plan poetic, o operaţiune cu un câmp de manifestare atât de larg, încât acoperă o parte extrem de însemnată a procesului de constituire a poeziei ca artă. Desigur, atribuirea nu se realizează numai prin verb; adjectivul şi adverbul îşi au rolul lor în acest sens. Dar prin verb se pot conferi unui obiect calităţi inedite, ca în cazul personificării, de exemplu. Mai poetică decât prezenţa este, uneori, absenţa verbului din textul poetic; nu orice absenţă este echivalentă cu elipsa, de multe ori ea constituind un mod de a sugera prin implicare tacită, subînţeleasă (metafora, de pildă). Dintre omisiuni, cea a verbului-predicat produce efectele obscurizante cele mai puternice, uneori derutante, cerând analistului un efort de reconstituire care-l obligă la o strânsă explorare a textului ca întreg, lăsând, în acelaşi timp, câmp larg de manifestare a subiectivităţii receptoare.

Modurile şi timpurile verbale au rolul de a conferi trăirii poetice un caracter mai precis (indicativul), de a o situa în sfera posibilului ori a dorinţei (subjonctivul, condiţionalul), de a proiecta acţiunea în prezent, trecut sau viitor (cu nuanţe specifice fiecăruia din modurile verbale şi timpurile aferente), de a o limita în timp (perfectul compus, mai mult ca perfectul), ori de a o înfăţişa în desfăşurare (imperfectul). Într-un poem, modurile şi timpurile se pot succeda ori pot să alterneze, sugerând trecerea de la o stare la alta, de la un mod al trăirii la altul. În *Floare albastră*, de exemplu, Eminescu foloseşte în primele trei strofe trecutul pentru a indica o mai veche abstragere a personajului liric din imediatul temporal şi spaţial; în partea a doua, împlinirea idilei la care cheamă iubita este proiectată, prin verb, în viitor, pentru ca, în final, trecutul verbului să evoce a fericire apusă: „Şi te-ai dus, dulce minune / Şi-a murit iubirea noastră”, în timp ce prezentul consfinţeşte reintrarea în nefericire, sugerând eternitatea, permanentizarea ei: „Totuşi este trist în lume”. De pe tărâmul cugetării abstracte şi reci, la o fericire efemeră (mai mult promisă decât reală), a cărei stingere face şi mai grea tristeţea – acesta este traseul existenţei geniului, marcat în special prin succesiunea timpurilor verbale diferite.

În poezie, utilizarea **pronumelui** are efecte dintre cele mai diverse şi mai semnificative. În lirică, *eu* este semnul unei implicări subiective accentuate. Chiar când prin *eu* se înţelege nu doar persoana autorului, şi alte *eu*-uri solidare cu acesta, asumarea a ceea ce se pune pe seama lui sugerează sentimentul participării, al trăirii individuale. Când creatorul foloseşte un *tu* prin care se

înțelege în primul rând pe el însuşi, faptul constituie un început de obiectivare a lirismului, nu însă şi o diminuare a dramatismului implicării. În *Glossă*, Eminescu adresează îndemnuri la impasibilitate, la indiferență superioară, amară şi dezgustată unui *tu* cu oarecare sens generalizator: „Ce e rău şi ce e bine / Tu te-ntreabă şi socoate; ...De te-ndeamnă, de te cheamă, / Tu rămâi la toate rece”. Obiectivarea lirismului atinge gradul cel mai înalt când în text apar pronume la persoana a III-a. În asemenea situații, poemul dobândeşte un mai pronunțat caracter epic, chiar dacă în „personajele” lui recunoaştem ipostaze ale *eu*-lui, iar în istoria narată – una în care acest *eu* poate fi implicat. Pronumele de persoana a III-a, prin indeterminarea lor mai pronunțată, nu exclus aşadar implicarea eului, dar acesta trebuie stabilită printr-o interpretare ce obligă la conexiuni, la luarea în considerare a unor contexte ce pornesc de la poem şi merg până la ciclul din care el face parte ori până la ansamblul liricii poetului. Substituirea substantivului prin pronume este un prim pas spre ambiguizare, având efecte variabile în funcție de context. Aceste efecte sunt mai puternice în cazul pronumelor nehotărâte, multe dintre ele semnificând comunul, banalul, indistinctul: *unul, altul, mulți, oricine, oricare, fiecare, vreunul*, ori, prin formele lor negative, indicând absența: *niciunul, nimeni*.

Categoria determinanților, **adjectivul** şi **adverbul**, are, în planul expresivității poetice, un rol mult mai însemnat decât s-ar putea deduce din statutul lor morfologi şi sintactic. Calificând un substantiv sau acțiunea unui verb ori intrând în alcătuirea predicatului nominal, determinanții constituie elementul cel mai important al atribuirii. Faptul că adjectivul şi adverbul sunt de multe ori convertibile unul în altul, prin schimbarea valorii gramaticale, favorizează ambiguitatea. Despre expresivitatea poetică a adjectivului şi a adverbului se poate vorbi şi în cazul abundenței lor în text, mai ales când seria de calificative include în ea termeni contradictorii, sugerând reacții de natură diferită: „Suferință, tu, dureros de dulce...” (Eminescu). Mulțimea determinărilor adjectivale şi adverbiale poate conferi expresiei poetice bogăție şi diversitate poetic-informațională ori dinamism: „Bagdadul! Cer galben şi roz ce palpită, / Argint de izvoare, şi zare-aurită / Şi dulce e viața în rozul Bagdad” (Macedonski). Forța expresivă creşte, devenind cu adevărat poetică, atunci când adjectivele şi adverbele dobândesc însuşirile epitetului, adăugând cuvintelor determinate calități mai puțin perceptibile ori chiar inexistente pentru simțul comun.

Din punctul de vedere al **sintaxei poetice** interesează mai puțin părțile de propoziție ca atare, cât mai ales grupurile ce se constituie în jurul unor categorii morfologice – substantivul şi

verbul – care dezvoltă enunțul îmbogățindu-l, nuanțându-i sensul, făcându-l mai complex şi, adesea, mai obscur. În ceea ce priveşte propozițiile, expresivitatea lor merge crescând, de la tonalitatea enunțiativă, exclamativă, imperativă sau interogativă în funcție de care se instituie accentele fundamentale; acestea sunt determinate şi de calitatea afirmativă sau negativă a enunțului. Caracterul retoric (de discurs oratoric) al limbajului poetic (şi numai al lui) este dat, în măsură decisivă, de exclamații şi interogații. Un poem în care abundă enunțuri exclamative şi interogative comunică emoție şi incertitudine, nelinişte şi tensiune, dând textului un caracter dramatic.

Sintaxei poetice nu-i sunt proprii enunțurile simple, ci cele ample, arborescente. I. Coteanu observă că sintaxa textului este alcătuită prin legarea constituenților lui semantici: nucleul referențial şi circumstanțele. Cel dintâi acționează „ca un câmp semantic, ca un punct către care converg şi din care provin referenții , iar circumstanțele plasează nucleu referențial „într-o lume dată sau într-una imaginară (după caz) în text", precizându-i „locul, timpul, persoana, acțiunea, situația etc." (*Stilistica funcțională a limbii române*, p. 117). Prima şi cea mai importantă regulă a textului îl defineşte drept „combinarea unui nucleu de referințe cu circumstanțele alese pentru valorificarea lui" (*ibidem*). Nucleele referențiale cele mai importante şi cu un grad mai înalt de autonomie din punct de vedere semantic şi sintactic se constituie din substantiv şi verb, în jurul cărora se formează grupul nominal şi cel verbal. Grupul nominal conturează mai ales semantica textului, cel verbal indică îndeosebi circumstanțele. În textul poetic, fiecare grup se particularizează prin natura constituenților, prin cantitatea lor şi prin topică.

Unu mare număr de *figuri de sintaxă* se formează prin abateri de la topică. Foarte frecventă este antepunerea sau postpunerea determinantului dintr-un grup nominal sau verbal, efectul fiind accentuarea calității pe care o exprimă. Dislocarea sintactică (interpunerea între elementele unui grup a componenților altuia sau chiar a unei propoziții) poate dezvolta efecte stilistice. Modul în care se realizează în text conexiunile sintactice este o sursă de efecte stilistice. Prezența elementelor de legătură asigură un grad sporit de coerență şi inteligibilitate. Absența lor generează ambiguitate, creând impresia de discurs continuu ce poate merge până la delir verbal.

În studiul expresivității realizate la nivelurile morfologic şi sintactic al limbajului, calea de „preferat" a analizei, recomandată de I. Coteanu, e cea de la subiectul-agent către predicatele lui, întrucât acesta este parcursul firesc al enunțului. Implicând sectoare fundamentale ale limbii,

nivelul morfo-sintactic se cere analizat şi interpretat în strânsă corelație cu cele ale lexicului, figurilor şi imaginilor.

Expresivitatea lexicală

Existența lexicologiei ca domeniu distinct al studiului limbii impune analiza limbajului poetic şi sub acest aspect. Analiza expresivității poetice la nivel lexical impune raportarea permanentă la un context cu deschidere graduală (de la textul în discuție la ansamblul operei scriitorului şi al genului literar, cel puțin în epocă) şi corelarea interpretării acestui nivel cu celelalte. Expresivitatea poetică se sprijină în măsură esențială pe conotațiile cuvintelor, realizate la toate nivelurile limbajului. Schimbarea de sens se realizează în special prin figuri, maximum de potențare semantică obținându-se în cazul transformării cuvântului în simbol. Într-un text, un cuvânt poate îndeplini o funcție deosebită, devenind cheia în jurul căreia se organizează câmpurile semantice (conotațiile) celorlalte cuvinte. În identificarea unei asemenea funcții, P. Guiraud menționează câteva criterii: recurența unor cuvinte-temă, folosirea cu sens figurat, repetarea cuvântului etc. (relevanța acestui din urmă procedeu este scăzută uneori, cuvinte importante din punct de vedere stilistic putând apărea doar o singură data. În unele poeme ale lui Bacovia, de ex., cuvinte-temă ca *plumb, ploaie* se impun prin frecvența lor în texte; dar la starea de tensiune resimțită de poet trimite, de pildă, cuvântul *nervi*, ce apare doar în titluri: *Nervi de primăvară, Nervi de toamnă*).

Repetarea anumitor cuvinte este un procedeu de realizare a expresivității. Pe această cale se indică anumite stări obsesive, se pun în evidență motivele poetice ori se obțin efecte muzicale. Funcția semnificatoare mai largă a unor cuvinte se relevă nu atât prin reluarea lor într-un anumit text, cât prin frecvența lor la nivelul întregii opere a scriitorului. La Eminescu, cuvinte-cheie precum *adânc, etern* etc. trimit la o lume larg desfăşurată în spațiu şi timp, sondată în profunzime. La Blaga, cuvinte-cheie ca: *lumină, întuneric, foc, jar, ardere* conțin *substanța semantică* a unui număr însemnat de texte. La simbolişti revin cuvinte ce denumesc instrumente muzicale, culori, flori, parfumuri, în timp ce la sămănătorişti mai des folosit este vocabularul din sfera rurală. Lexicul este aşadar un indiciu al lumii către care este aplecat poetul cu predilecție, definindu-i universul, particularizându-l de la o operă la alta, dar constituind şi un criteriu al situării textului în anumite genuri poetice, direcții tematice, curente literare. Se poate vorbi de

alegerea deliberată a vocabularului, implicând intenția de a realiza autenticitatea în planul atmosferei generale şi al trăirilor intime.

Semantica lexicului, ca şi a celorlalte componente ale limbajului poetic, trimite mai direct spre profunzimile de fond ale poeziei. Particularitățile determinate de aria mai îngustă sau mai largă a circulației cuvintelor, de limitele temporale şi spațiale ale acesteia conferă vocabularului virtuți evocatoare, oferind în acelaşi timp elemente de referință pentru definirea personalității scriitorului, a concepției sale despre lume, inclusiv despre selecția operată de acesta în materialul lexical pentru a-şi construi universul şi arta.

DEFINIREA STILULUI

Stylus „baghetă subțire cu care se zgâriau literele în ceară”. Metonimia metaforică a fost impusă de Horatius, care a vrut să sugereze că perfecționarea conştientă a expresiei implică şlefuirea, întoarcerea stiletului-condei pentru a şterge şi a rescrie mai bine.

Termen fundamental al ştiințelor umaniste, stilul însumează o rețea de definiții şi contradefiniții, peste 200, ca şi *adevărul* sau *frumosul*. Istoria l-a regândit mereu, uneori prin reformulare, alteori până la capăt, cu o constanță obsesivă. Numeroasele definiții par contradictorii, pentru că *stilul* este înțeles şi definit în mod diferit în trei planuri: în teoria generală a artei / în semiotică (toate domeniile în care apare o organizare stilistică: artele plastice, arhitectura, muzica, dansul, filmul etc.); în teoria generală a limbii (stilul unei limbi, al unui grup de limbi, al ştiințelor exacte care, contrar prejudecății, au o dimensiune stilistică imanentă), în domeniul beletristicii (stil al unui scriitor, al unei opere, a genurilor, temelor literare, curentelor literare).

Valențe lingvistice ale stilului

Într-o definiție lingvistică generală numim stil acele *trăsături particulare ale uni discurs / text care îl individualizează şi îi conferă autonomie în contextul unor discursuri / texte asemănătoare*. Se deduce din această definiție că stilul este rezultatul unei practici individualizante asupra limbajului natural, un element care particularizează atât discursul poetic, cât şi pe cel în proză.

Stilul individualizează orice enunț lingvistic, fiind o marcă a vorbirii. Definițiile specializate ale stilului, în număr de 7 în sistematizarea lui Coteanu, gravitează spre cei trei factori de bază ai comunicării, adică spre: emițător, obiect al poieticii: stilul ca alegere; stilul ca alegere şi combinare a faptelor de limbă; stilul ca adaos la nucleul comunicării; stilul ca expresie a unui mod de gândire; spre mesaj, obiect al poeticii: stilul ca deviere; stilul ca funcție poetică a limbajului; spre receptor, obiect la teoriei receptării / lecturii: stilul ca efect al structurării mesajului.

Definiții ale stilului axate pe emițător

Stilul ca alegere a faptelor de limbă

Ch. Bally a încercat să despartă stilul de stilistică; un discipol al său, M. Cressot, a interpretat stilul acestuia ca rezultat al unei alegeri şi ca activitate creatoare (când face o alegere în materialul furnizat de limbă, individul e influențat de sensibilitatea lingvistică a grupului său, a epocii sale). J. Marouzeau condiționează stilul ca alegere de pluralitatea posibilităților pe are limba le oferă la un moment dat: „a defini stilul înseamnă a recunoaşte atitudinea persoanei care vorbeşte sau scrie față de resursele limbii utilizate". Stilul este o problemă de sinonimie şi de preferințe; el priveşte trăsăturile variabile ale codului.

Stilul ca alegere şi combinare

Această definiție este o explicitare şi o corectare a precedentei, pentru că selecția singură nu creează enunțuri. Pentru R. Jakobson, *selecția* şi *combinarea* sunt factorii de bază ai comunicării: „Procesul vorbirii este compus din doi factori, selecția şi combinarea. Dacă vreau să spun *tata s-a îmbolnăvit*, aleg, pe de o parte, fie conştient, fie inconştient, una din denumirile similare pentru tata: *oteț, batiuşka, roditeli*, apoi unul dintre verbele posibile pentru *s-a îmbolnăvit*: *a căzut bolnav, a căzut la pat*. Odată cu selecția apare în mod obligatoriu combinarea: substantivul *tata* se combină cu *s-a îmbolnăvit*. Selecția este bazată pe asemănare şi contrast, în speță pe gradul maxim de asemănare, adică pe identificare. Îmbinarea este construită pe baza asocierii după contiguitate, vecinătate".

Stilul ca adaos la nucleul comunicării

Ch. Bally a teoretizat ideea că stilul este conținutul emoțional şi afectiv adăugat spontan conținutului logic al comunicării. T. Vianu definea lingvistic stilul într-un mod asemănător: „Faptul stilistic se manifestă printr-o serie de note care însoțesc comunicarea ştirii şi care pot lipsi, fără ca această comunicare să sufere". Impresia că faptul de stil este un fapt de limbă cu un

conținut emoțional suplimentar derivă din reinterpretarea teoriei retorice a ornării, în care podoabele verbale erau tratate ca ceva distinct de expunerea logică. Genetic, procesul a fost mai degrabă invers: dintr-o exprimare afectivă s-a detaşat o formă gramaticală abstractă.

Stilul ca expresie a unui mod de gândire

Ce excepția celei funcționale, stilistica îşi merită calificativul „psihologizantă”, deoarece actul stilistic este explicat etiologic, prin afectivitatea sau prin spiritul subiectului vorbitor. La nivel de discurs, modul de gândire se manifestă prin frecvențe specifice. Se disting două mari categorii: 1. frecvențele de încadrare a mesajului într-un limbaj (poetic ori non-poetic) şi 2. frecvențele de încadrare a mesajului într-unul din stilurile literare (romantic, realist, naturalist, simbolist etc.), în cazul în care s-a optat pentru stilul poetic. Aceste arhetipuri stilistice reprezintă utopii ale omului clasic, romantic, baroc etc., deci tipuri psihologice proiectate stilistic în alegeri şi în structurări specifice. Oricu, relația limbă-gândire trebuie privită ca biunivocă, circulară. O poziție determinist-psihologizantă a susținut H. Morier, pentru care stilul este „o manieră de a fi, o problemă de caracter, iar selecția dezvăluie tainele personalității”. La Morier, stilul se fărâmițează în variantele lui psihologice, peste 70, cuprinse în 8 clase principale: stil delicat, echilibrat, hibrid, subtil etc.

Definiții ale stilului axate pe mesaj

Stilul ca abatere / deviere

În *Poetica*, Aristotel separa discursul comun de discursul insolit, construit cu elemente diferite şi opus celui dintâi. În această lungă tradiție inițiată de Aristotel, abaterea a fost implicată în toate definițiile stilului, deoarece atât alegerea, elaborarea, cât şi efectul se bazează pe surpriza deviației.

Pentru L. Spitzer, stilul se confundă cu abaterea; orice fapt de stil constituie o deviație individuală de la norma limbii. Pornind de la abaterea revelatorie, Spitzer coboară, din abatere în abatere, spre etimonul spiritual al operei, spre centrul ei solar care luminează retroactiv totul, revelând sensul profund.

Ch. Bruneau le-a reproşat neostilisticienilor (Spitzer, Alonso, Hatzfeld) subiectivismul (rolul fundamental al intuiției) şi neîncrederea în posibilitatea unei stilistici ştiințifice.

În termenii lingvisticii funcționale, problema a fost reformulată de către J. Mukařovský în raportul *La langue poétique* prezentat la al 5-lea Congres Internațional al lingviştilor de la Bruxelles, 1939. Poeticianul ceh vorbea despre „deformările normei lingvistice pe care limba

poetică le face foarte des ca să-şi atingă scopul de a concentra atenția cititorului asupra semnului lingvistic, care sunt simțite şi considerate ca deformări ale normei limbii literare”. Nu orice abateri constituie fapte de stil, ci, contrar celor susținute de Bally, doar cele intenționate: „violarea normei limbajului standard, violarea lui sistematică, face posibilă utilizarea poetică a limbii”.

Stilistica lui P. Guiraud, fundamentată pe principii calitative şi cantitative, inventariează, în cadrul abaterilor, „cuvintele-cheie” care dau dominanta stilistică lexicală şi de viziune poetică şi care ex-centrează „etimonul spiritual” spitzerian. El atrage atenția însă că fără o viziune sistematică, inventarele conduc la concluzii nefondate.

Pentru statisticieni, stilul este o succesiune de devieri conştiente de la normă, o sumă de proprietăți statistice. Măsurarea devierii prin ansamblul de frecvențe calculate matematic este binevenită, cu condiția de a rămâne un preambul. *Stilul are caracter de ansamblu şi este o funcție a nivelurilor comunicante şi a contextelor respective*.

Mesajul se abate de la normă în două moduri independente: *eliminarea anumitor restricții*; *introducerea unor noi restricții*. În primul caz, este vorba de secvențe negramaticale; pentru al doilea caz, rima este exemplul cel mai clar; deosebit de primul caz, rima nu este negramaticală, dar când o trăsătură facultativă devine obligatorie, ea este relevantă pen tru stil.

Teoria stilului ca abatere şi-a pierdut din interes datorită absenței unei definiții obiective a normei. Fiind o sumă de proprietăți care se descoperă numai în mesaj, stilul interesează mai puțin ca deviere, abatere sau deformare a normei şi mai mult ca o sumă de proprietăți ale mesajului, cu precizarea că mesajul nu este stilul, ci concretizarea acestuia.

Stilul ca expresie a funcției poetice

În teoriile structuraliste, începând cu raportul lui Mukařovský din 1939, se admite că „funcția pe care o îndeplineşte limba poetică este funcția estetică”, ceea ce înseamnă că aenția este concentrată asupra semnului lingvistic, semn care devine în felul acesta scopul însuşi al manifestării lingvistice.

După 20 de ani, R. Jakobson, membru marcant al formalismului rus şi al Cercului de la Praga, reia teza mai sus menționată, postulând o funcție poetică a limbii. Dominantă în arta verbală, ea reprezintă „atitudinea față de mesaj în sine, centrarea asupra mesajului ca atare”. Jakobson descrie şi tehnicile lingvistice de focalizare a codului, deci de creare a *literarității*; funcția poetică este dedusă din cele două operații fundamentale ale comunicării lingvistice:

„Selecția se realizează pe baza unor principii de echivalență, asemănare sau deosebire, sinonimie sau antonimie, pe când combinarea – construirea secvenței – se bazează pe contiguitate. Funcția poetică proiectează principiul echivalenței de pe axa selecției pe axa combinării”. Să exemplificăm: pentru a crea metafora simbolică *noaptea ochilor*, Eminescu a selectat din paradigmă lexemele *noapte* şi *ochi*. Pe axa sintagmatică, ele nu vor fi proiectate ca distincte, cum se întâmplă în comunicarea uzuală, ci ca echivalente. Echivalența este produsă de intersectarea câtorva seme comune: + negru, + mister, + fascinație etc.

Prin desfacerea legăturilor dintre semn şi referent, limbajul poetic devine opac: funcția referențială nu anihilează informația, ci o face ambiguă. Ambiguitatea, spune Jakobson, este o însuşire intrinsecă a oricărui mesaj centrat pe propriul conținut, pe scurt, este un „corolar al poeziei”. Echivalența determină redundanța, un alt corolar al limbajului poetic. După funcție estetică (Mukařovský), funcție peotică (Jakobson), a fost propus şi termenul de funcție stilistică (Riffaterre), deoarece efectele expresive configurează un stil.

Limite ale acestei teorii: autotelismul excesiv conferit mesajului; reduce stilul la un act conştient şi intențional; teoria jakobsoniană pare mai mult o poetică structurală decât o teorie a stilului. Acesta a fixat ca obiect al poeticii nu literatura ca fapt brut, ci literaritatea, definită ca „ceea ce face dintr-un mesaj verbal o operă de artă”. Echivalența şi redundanța, principii de organizare a discursului, presupun însă apariția unui pattern stilistic individual. Textul îşi creează propriul cod / stil, iar elementele echivalente nu sunt neapărat abateri de la normă (vezi stilul cenuşiu, nemarcat). În acest caz, pertinența deviației în definirea stilului scade atât de mult, încât se poate afirma că redundanța constituie stilul.

Definirea stilului prin receptor

Stilul ca efect al structurării mesajului

Apropiată de teoria lui Jakobson, stilistica lui Riffaterre, cu evoluție spre poetica şi semiotica textului literar, aduce în prim-plan receptorul, ca destinatar al mesajului poetic. Stilul este elaborat atent de către emițătorul mesajului, în scopul de a transmite destinatarului o anumită semnificație şi de a-l manipula. În acest scop, el introduce în text elemente de surpriză (marcate) care insolitează mesajul şi se impun cititorului pe fundalul elementelor previzibile (nemarcate): „stilul ar fi o serie de opoziții ai căror poli ar fi contextul şi un element contrastant, adică un element cu slabă previzibilitate în cadrul contextului”. Teoria lui R. apare ca o complicare a concepției după care stilul este alegere şi abatere, dar nu față de normă, ci față de contextul în

care se inserează formele imprevizibile. Structura bipolară care guvernează codificarea apare în decodare ca fapt de stil pe care destinatarul / receptorul nu-l poate evita. Contextul stilistic este dominat de convergență – o acumulare de trăsături acționând împreună. Principalul reproş care se aduce teoriei stilului ca efect este că reduce faptul de stil la un element intențional şi conştient, marginalizând relevanța inconştientului. Este ceea ce sesizează R. Bartehes: stilul nu este nici alegere deliberată, nici elaborare lucidă, ci „un limbaj autarhic (care se sustrage tuturor convențiilor) care coboară în mitologia personală şi secretă a autorului, în acea hipofizică a vorbirii unde cuvintele şi lucrurile formează pentru prima dată pereche, unde se instalează o dată pentru totdeauna marile teme verbale ale existenței sale. Oricât de rafinat ar fi, stilul are întotdeauna ceva brut: el este o formă fără destinație, produsul unei porniri şi nu al unei intenții...se ridică din profunzimile mitice ale scriitorului şi se desfăşoară în afara responsabilității sale" (*Gradul zero al scriiturii*, p. 19-20).

Barthes a făcut din *scriitură* un concept fundamental şi original al cercetării în critica literară modernă.

Conceptul este afiliat de unii stilisticieni stilisticii; pentru P. Guiraud, „scriitura este ultimul avatar al noțiunii de stil şi limita unei evoluții care-şi are izvorul în faimosul aforism *stilul este omul*". Datorită manierizării sale, stilul a căzut în desuetudine şi pentru că stilul angajează întreaga existență a scriitorului, vom prefera să-l numim scriitură (Barthes).

STILISTICA ROMÂNEASCĂ

Începuturile. Stilul întrevăzut prin stilistică / retorică

În sens larg, originile stilisticii româneşti se confundă cu interesul filozofic al cărturarilor din epoca veche pentru crearea unui instrument de comunicare scrisă, deci cu problema literarizării şi a standardizării limbii populare. În sensul restrâns al implicării în practica literară, stilistica se suprapune dimensiunii retorice a culturii române. Limita dintre gramatică şi retorică fiind labilă, explicarea poeților intra, în Evul Mediu, îndeosebi în competența gramaticii – ştiința care îşi anexase de timpuriu (sec. 4) studiul figurilor de stil.

În cadrul acestei stilistici începătoare, **retorica amvonului** (*Didahiile* lui Ivireanul) practică, în sensul oratoriei antice, o artă a persuasiunii prin discursul ornant, subordonat funcției etice a limbajului religios.

Conştiinţa *lucrării limbii* la M. Costin, D. Cantemir, I. Budai-Deleanu stă la baza unei stilistici de tip retoric, dar şi a începutului de individualizare a expresiei.

Traversând poetica, preocupările de versificaţie şi de prozodie (*Psaltirea* lui Dosoftei, *Viaţa lumii* şi *Predoslovia* lui M. Costin) sunt manifestări incipiente ale atenţiei pentru stilul beletristic. Partea a IV-a a *Gramaticii rumâneşti* a lui D. Eustatievici Braşoveanul (1757), intitulată *Pentru prozodie*, constituie primul tratat românesc de versificaţie, completat curând cu elemente din gramatica lui Macarie, din *Elementa linguae* şi din gramatica lui I. Văcărescu (1787).

În 1798 apare la Buda lucrarea lui I. Piuariu-Molnar: *Retorică, adică învăţătura şi întocmirea frumoaselor cuvântări*, primul tratat tipărit de retorică din cultura românească[35]. *Regulile sau gramatica poeziei, traduse în româneşte de I. Eliad*, 1831, este o traducere a unui curs francez; acest prim manual de teoria literaturii din spaţiul cultural românesc interesează prin meditaţia originală a lui Heliade asupra limbajului poetic: „Poezia îşi are limba ei, ca şi celelalte ştiinţe şi meşteşuguri şi ca să o înţelegi trebuie să o înveţi" (pf.).

În secolul al XIX-lea sunt în uzul didactic manuale de retorică, de poetică: Dimitrie Gusti, *Retorică pentru tinerimea studioasă*, Iaşi, 1852 cu exemple din literatura română; Bonifaciu Florescu tipăreşte în original, celebrul *Discurs asupra stilului*, a lui Buffon din 1753; G. Ionescu-Gion, *Manual de poetică română*, Bucureşti, 1888; I. Manliu, *Poetică română*, Bucureşti, 1890.

După lucrările lui Marcovici şi ale lui Heliade, direcţia retorică se specializează prin desprinderea lui *elocutio* de blocul *inventio* şi *dispositio* al discursului, ceea ce înseamnă separarea problemelor privind stilul de celelalte probleme ale retoricii.

Persistă până la sfârşitul secolului 19 două idei de factură clasică: poezia este o tehnică a împodobirii, de unde interesul ei pentru forme – conştiinţa artizanală fiind evidentă deja la D. Cantemir; estetica modelului, ceea ce reclamă iniţiere în poetică. Iosif Tempea a realizat o astfel de stilistică retorică, cu rădăcini în gramatică: *Stilistica limbii române*, 1876.

Stilistica retorică a secolului 19 atinge, prin T. Maiorescu, autorul revoluţiei culturale şi al criticii estetice (*O cercetare critică a poeziei române de la 1867, Eminescu şi poeziile lui*, 1889,

---

[35] Editată de Aurel Sasu: *Ioan Piuariu-Molnar*. *Retorică, adecă învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvântări*, ediţie critică, prefaţă, notă asupra ediţiei, glosar şi indice de Aurel Sasu, Cluj, 1976. N. A. Ursu a demonstrat că lucrarea este o traducere mai veche, realizată, probabil, la începutul secolului al XVIII-lea, a retoricii greceşti a lui Francisc Scufos (Veneţia, 1681). Ioan Piuariu-Molnar, căruia i s-a atribuit elaborarea acestei retorici, a editat doar traducerea mai veche (*Originalul grecesc al **Retoricii** publicate de Ioan Molnar*, în *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*, Iaşi, 2002, p. 332-346).

Comediile d-lui Caragiale, 1885) punctul său cel mai înalt. Pentru Maiorescu, stilul este artificiu, ornamentare, iar poezia o pictură vorbitoare. La sfârşitul sec. 19, Al. Macedonski subminează retorica prin antiretorism (teoretic) şi deschide modernitatea poetică românească prin teoretizarea autoreflexivității poeziei. Deşi nesistematice şi în dezacord cu propria creație, studiile sale de poetică simbolistă sunt de o actualitate izbitoare: poezia este ilogică în raport cu proza, limbajul poetic este un antilimbaj, poezia este autonomă prin semnificant (*Despre logica poeziei, Despre poezie, Poezia viitorului, Decadentismul*).

Secolul XX. Primele abordări lingvistice ale stilului

B. P. Hasdeu stabileşte, prima dată la noi, contactul între lingvistică şi stilistică, aducând primele considerații de natură lingvistică despre stil şi arta poetică. În capitolul *Limba poetică* din *Cuvente den bătrâni*, tom III, partea I, limbajul poetic este definit ca limbaj opus limbii prozaice: „Lingvistul, vânător al graiului natural, este atras, fără să-şi dea seama de ce anume, de ceea ce se poate numi, după expresia lui Humboldt, arta prin limbă. Limba poetică oferă dimensiunii antropologice a cercetării lingvistice prilejul de a cerceta un material lingvistic bogat şi diferențiat; din punct de vedere etnologic, ea exercită o influență puternică asupra limbii naționale”.

Puțin cunoscute sunt lucrările lui P. P. Negulescu, *Psihologia stilului*, 1896 şi Eduard Gruber, *Stil şi gândire*, 1888: considerații de psihologie a limbajului artistic, câteva trăsături ale stilului lui Eminescu, Creangă, Odobescu şi semnalarea potențialului expresiv al sintaxei româneşti.

Al. Philippide introduce date psihologice în explicarea fenomenelor de stil; astfel, topica epitetului moral este determinată de sensul psihologic şi afectiv: adjectivele care exprimă ideea de nenorocire şi milă preced substantivul (*nemernica drumeață,* Creangă); când adjectivul exprimă iubirea sau ura, acesta este articulat şi antepus sub formă de atribut cu prepoziția *de* (*hapsâna de nevastă, veneticul de popă*). Acesta constată că ritmul este un fenomen universal ce ține de simetria elementelor lumii şi că limba poetică, creație a fanteziei, este în mod necesar ambiguă: „trebuie să plutească în nebulos şi echivoc” (*Istoria limbii române*).

Secolul XX. Stilistica limbii române

P. V. Haneş, *Dezvoltarea limbii literare române*, 1904, este primul care se ocupă de stilistica limbii române de la sfârşitul secolului al 18-lea până la marii clasici din a doua jumătate a secolului al 19-lea, urmărind particularitățile lexico-gramaticale ale momentelor reprezentative.

Adevăratul creator al stilisticii române este O. Densusianu, prin cursul predat la Universitatea din Bucureşti între 1929 şi 1931. În *evoluția estetică a limbii române*, el stabileşte ecuația (reluată de Vianu) între stilistică şi lingvistică, cu precizarea că cea dintâi are implicații estetice. Sunt urmărite cu rigoare fonetica, sintaxa, lexicul românesc din perspectiva valorii estetice.

S. Puşcariu în *Limba română. I. Privire generală*, 1940, face observații statistice privind valoarea estetică a sunetelor în limba poetică. Acesta evidențiază simbolismul fonetic al vocalelor pe care se sprijină construcția sonoră şi ritmică a poeziei percepute ca formă a expresiei.

În *Expresivitatea limbii române*, 1942, D. Caracostea, sub influența lui Croce şi a lui Vossler, identifică limba cu arta. Limba este alegere, deci stilistică; virtualitățile expresive ale limbii se numesc *esteme* (chiar şi accidentele fonetice sunt pentru acesta fapte expresive).

I. Iordan impune, prin *Stilistica limbii române*, 1944, specificul stilistic al limbii române dintr-o perspectivă lingvistică de tip Bally. Materialul, selectat din limba vorbită, din stilul publicistic şi din cel artistic al scriitorilor marcați de oralitate (Creangă) şi de realism lingvistic (Caragiale), este organizat în 4 părți: *Fenomene fonetice, Fenomene morfologice, Fenomene sintactice, Fenomene lexicale*. Stilistica sa are ca obiect limba comunității lingvistice româneşti, privită din perspectiva conținutului afectiv şi a fanteziei. În afara monumentalei sale stilistici lingvistice, Iordan a dedicat studii remarcabile limbii şi stilului unor scriitori: I. Neculce, Caragiale, Creangă, Eminescu.

Tudor Vianu. Fundamentarea stilisticii româneşti moderne

Stilistica lui Vianu are un fundament estetic şi filozofic şi reuneşte atât direcția retorică, cât şi pe cea modernă a stilisticii din faza prestructuralistă, cu anticipări, în ultima perioadă de activitate, ale structuralismului.

Principiile estetice ale stilului. Vianu a abordat stilistica modernă mai întâi ca estetician şi apoi ca lingvist. Capitolul *Stilul* din *Estetica* constituie prima elaborare propriu-zisă a conceptului din perspectivă exclusiv estetică: „Vom defini stilul: unitatea structurii estetice într-un grup de opere raportate la agentul lor, fie acesta artistul individual, națiunea, epoca sau cercul

de cultură. Din această pricină se poate vorbi despre un stil individual, cum ar fi stilul lui Dante sau Shakespeare, de un stil epocal, cum ar fi romanicul sau goticul, de un stil francez sau german şi de un stil antic sau modern”. La mult citata frază a lui Bufffon, *stilul este omul*, Vianu a adăugat că stilul este națiunea, epoca sau cercul de cultură. Dintre cei patru agenți, va reține în studiile ulterioare doar scriitorul individual, tratat cu obiectivitate, cu rigoare.

Alături de Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, 1937, Vianu a fost, în perioada interbelică, unul dintre puținii esteticieni care au asimilat conceptul de *structură*. Pornind de la *gestaltism*, el va transpune în stilistică ideea de *configurație*: „stilul ar fi consolidarea configurației într-un sistem concentric de acorduri” (*Ut pictura poesis*, *Opere 4*, p. 167-177). „Unitatea şi originalitatea sunt cele două idei mai particulare care fuzionează în conceptul stilului. Este deci lipsit de stil amestecul de lucruri disparate şi neasimilabile, confuzia şi anarhia” (*Estetica*, p. 178).

Vianu consideră, în *Stil şi destin*, că stilul este un factor unificator care structurează în adâncime spiritualitatea unei comunități umane. El va descinde spre noțiunea lingvistică a stilului din acest cadru larg al filozofiei culturii şi al teoriei valorilor.

Principiile lingvistice ale stilului

Elaborarea conceptelor şi a metodologiei. Prima apropiere intuitivă de stilistică din unghiul lingvisticii se face în articolul *Limba literară*, unde susține necesitatea ca limbajul personajelor să reflecte starea lor socială; este elogiată traducerea românească a *Iliadei,* G. Murnu reuşind să sugereze, prin adecvarea limbajului, lumea rurală arhaică.

Abordarea lingvistică revine în *Paradoxul poeziei*, 1934, prin problema substanței, a limbajului ca material specific poeziei (analog cu piatra pentru sculptură, cu sunetul pentru muzică). Natura paradoxală a limbajului devine obiectul studiului introductiv la *Arta prozatorilor români*, 1941, intitulat *Dubla intenție a limbajului şi problema stilului*. Stilistica este o ştiință autonomă, al cărei domeniu lingvistic îl constituie faptele expresive, ca atitudine subiectivă adăugată comunicării obiective şi generale. Limbajul este animat de două intenții, tranzitivă şi reflexivă, iar „opera literară reprezintă o grupare de fapte lingvistice reflexive prinse în pasta şi purtate de valul expresiilor tranzitive ale limbii”. Cu aceste premise, autorul va formula a treia definiție a stilului, exprimată în termeni pur lingvistici, dar prin raportare la agent: „Ceea ce numim stilul unui scriitor este ansamblul notațiilor pe care le adaugă expresiilor sale tranzitive şi

prin care comunicarea sa dobândeşte un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul său propriu-zis artistic”.

Se conturează în *Arta prozatorilor* o stilistică a autorilor şi una a curentelor, înțelese ca serii stilistice. Vianu precizează că nu va semnala figuri de stil şi devieri de la normă, ci va detecta elementele recurente care asigură variația stilistică. În această lucrare, preocupată de procedee şi valori stilistice, se polemizează atât cu vechea stilistică, care ne-a dat o nomenclatură, nu un limbaj critic, cât şi cu critica literară dogmatică, condusă de principii precum motivele sau atitudinea.

Distincția dintre stilistica lingvistică şi cea literară nu este netă la Vianu, care vede în stilul beletristic realizarea optimă a posibilităților stilistice ale unei limbi.

Cursul de stilistică ținut la Universitatea din Bucureşti între 1942-1944 are meritul de a fi definit clar: categoriile stilului: stil scriptic, stil vorbit, stil verbal, stil nominal; procedeele gramaticale expresive, stilistica metaforei, unele tipuri ale liricii, printre care formele şi atitudinile eului în poezia lui Eminescu. Cursul, nerevăzut de autor, publicat de Valentin Lipatti, după notele sale rezumative, conține germenele unor studii de notorietate.

Stilistica limbii literare cuprinde 2 direcții: 1. grupajul de 4 studii anexate la *Arta prozatorilor români* referitoare la valorile stilistice ale timpurilor verbale: *Problema stilistică a imperfectului*, 1940, *Mai mult ca perfectul şi tehnica narațiunii*, 1940, *Prezentul etern în narațiunea istorică*, 1940 şi *Tehnica basoreliefului în proza lui Bălcescu*, 1953. 2. *etape din dezvoltarea artistică a limbii române*, unicul nostru studiu stilistic privind rafinarea limbii române moderne grație efortului modelator al scriitorilor. În prima jumătate a sec. 19 s-au eliminat grecismele şi turcismele, au fost introduse neologismele romanice, limba literară s-a apropiat de limba poporului şi a intrat, după 1840, în faza unei evoluții precumpănitor estetice. Formele literare studiate sunt: dialogul, descrierea mediului natural, a celui domestic, portretul, analiza psihologică, analiza stărilor de societate (clişeul, aglomerarea sinonimelor).

Stilistica retorică

Vianu realizează o sinteză şi în acest domeniu, întrucât valențele lingvistice ale stilului sunt însoțite de investigarea funcțiilor estetice, psihologice, etnografice ale figurilor de stil. Vianu consacră eseuri erudite următoarelor figuri de stil şi forme poetice: *alegoria* (*Alegorie şi simbol. O contribuție istorică la înțelegerea raportului lor*, 1939), *repetiția* (*O formă poetică rară*, 1946), *metafora, comparația, metonimia, sinecdoca, antonomasia, personificarea, fabula,*

parabola, metafora simbolică (*Problemele metaforei,* 1961), *simbolul artistic* (*Simbolul artistic*, postum), *epitetul* (*Epitetul eminescian*, 1954), *refrenul* (*Observații asupra refrenului*, postum).

Critica stilistică

Stilistica aplicată constituie partea de rezistență a sistemului critic prin care Vianu se alătură marilor stilisticieni moderni (L. Spitzer, E. Auerbach, D. Alonso) prin calități ca: proprietatea stilului, concizia, harul demonstrației, al analizei vizând sinteza, dar şi al intuiției. Stilistica autorilor a fost concepută ca o disciplină fenomenologică având ca obiect stilul ca fapt psihologic şi estetic circumscris unei atitudini umaniste. În 1941 apare *Arta prozatorilor români*, cercetare exhaustivă a prozei noastre de la Heliade la C. Petrescu, susținută de o concepție prestructuralistă care-i permite stabilirea de **serii stilistice**: *scriitori retorici* (I. Heliade-Rădulescu, N. Bălcescu, A. Russo), *savanți* (B. P. Hasdeu, Al. Odobescu, N. Iorga), *intelectualişti şi esteți* (Al. Macedonski, D. Anghel, G. Galaction, T. Arghezi), *ironişti şi umorişti* (C. Hogaş, G. Topârceanu, G. Brăescu), *fantazişti* (M. Caragiale, I. Vinea, I. Minulescu, A. Maniu).

Realismul este disociat cronologic în trei faze: *de început* (C. Negruzzi, N. Filimon, I. Ghica), *realismul artistic şi liric* (B. Delavrancea, D. Zamfirescu, Al. Vlahuță, Al. Brătescu-Voineşti), *al treilea realism* (Gib Mihăescu, C. Petrescu, Cezar Petrescu, I. Teodoreanu).

Există opinia că T. Vianu a creat un limbaj critic personal, comparabil cu limbajele critice consacrate, ale lui Lovinescu sau Călinescu. Demersul său este cel spitzerian: intuirea într-un detaliu a dominantei estetice, utilizarea citatului reprezentativ ca argument, analiza exhaustivă şi evaluarea posibilă datorită caracterului psihologizant al stilisticii sale. Tehnica de persuasiune a criticului mizează pe utilizarea citatului, dar nu pentru a ilustra o afirmație, ci pentru a oferi cititorului un eşantion de analizat. Metoda este deductivă (demonstrația tezei enunțate este înlocuită de un citat), dare este de presupus că la ea se ajunge prin inducție – de la citat, de la text, la generalizări.

În 1964, criticul publică o altă piesă de rezistență în sistemul său analitic, monografia *Arghezi, poet al omului.* Cântare omului *în cadrul literaturii comparate*. Obiectul investigației din subtitlu îl constituie: a) poemul sociogonic de la Hesiod la Hugo, Heliade şi Eminescu – o problemă de poetică tematică şi comparată; b) poemul lui Arghezi, analizat la nivel textual, deci stilistic (30 de analize, conform structurii acestuia).

Seria studiilor consacrate stilului lui Eminescu începe cu *Epitetul eminescian*, 1954, o poartă spre imaginarul poetic şi un bun prilej pentru stilistician de a enunța celebra formulă *scuturarea podoabelor* tinereții, prin care desemna clasicizarea stilului eminescian din ultima fază. *Expresia juvenilului la Eminescu*, 1964, face dintr-un tânăr poet un poet al tinereții. *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, 1968, coordonată de Vianu, îi prilejuieşte observarea unei particularități de limbaj: mulțimea şi varietatea formelor negației. Expresia negației este complexă: de la adverbe (*nu, nici, niciodată*), la prefixe negative (*ne-*), şi, mai ales, la sinonimele lexicale (*întuneric, haos, noapte, negură, negru, umbră*), cu concluzia că studiul lexicului unui poet constituie un mijloc sigur de a pătrunde în lumea acestuia.

În calitate de comparatist, Vianu este şi autorul câtorva studii despre stilul scriitorilor străini: *Arta lui Rabelais*, 1953, *Arta lui Hugo*, 1955, *Despre construcția* Anei Karenina, 1955, *Arta poetică a lui Cehov*, 1960.

Prin autoritatea sa ştiințifică, Vianu este considerat **întemeietorul şcolii româneşti de stilistică**. Acesta descinde spre lingvistică din cadrul mai larg al filozofiei culturii. A excelat atât în stilistica teoretică, cât şi în stilistica aplicată, întemeind un limbaj critic personal, riguros şi obiectiv. Stilistica sa este alimentată de psihologism şi estetism, sprijinindu-se pe o retorică tradițională. Practicând toate tipurile de stilistică, Vianu transcende spre poetică (studiul invariantelor de structură). De asemenea, există în opera sa stilistică unele anticipări structuraliste: studiul procedeelor, noțiunea de configurație.

Lucian Blaga: stilistica filozofică. Definirea ontologică şi etnologică a stilului

L. Blaga interpretează stilul din perspectivă filozofică drept fenomen esențial al culturii umane – o *fatalitate* a destinului creator al omului; de aceea, vidul stilistic, aparenta lipsă de stil nu e decât interferența, amestecul haotic de stiluri. Stilul se manifestă ca *unitate stilistică* sesizabilă de la mare altitudine: *Trebuie să-ți fi însuşit o oarecare ştiință a zborului şi a planării peste amănunte, când e vorba să cuprinzi cu privirea, în acelaşi ansamblu stilistic, de exemplu, tragedia clasică franceză, metafizica lui Leibnitz, matematica infinitezimală şi statul absolut* (*Fenomenul stilului şi fenomenologia*, în *Orizont şi stil*, Humanitas, 1994, p. 9).

Condiționată de distanțare, ideea de stil este o cucerire relativ târzie a spiritului european, favorizată de lărgirea orizontului geografic şi istoric. De la *stilul artistic* s-a trecut treptat la ideea

de *stil cultural*, până la a deveni o categorie pur *cognitivă*. Blaga se desparte de *fenomenologie* (pur descriptivă, aceasta situează stilul la nivelul conştientului, al intenționalității) şi parțial de *morfologie* (aduce formelor un complement explicativ), pentru a întemeia **noologia abisală**, ştiință a structurilor spiritului inconştient, deci a stilului.

În definirea stilului, Blaga va introduce **etnicul** – sumă elastică de categorii abisale prezente în inconştientul colectiv al indivizilor. Concepția monolitică despre stil este zdruncinată de constelația variabilelor care stau la temelia stilului. Categoriile abisale sunt: *orizontul spațial şi orizontul temporal al inconştientului; accentul axiologic; atitudinea anabasică, catabasică (sau neutră); năzuința formativă* (în *Matricea stilistică*, în *Orizont şi stil*, p. 167).

Acest complex inconştient, numit **matrice stilistică**, obiect al noologiei abisale, modelează, prin personanță, structura stilsitică a creațiilor unui individ sau ale unei colectivități. Ca fenomen, stilul este conştient, dar ca geneză şi ca esență, este inconştient, ş iaceasta explică fenomenele de paralelism şi de ancorare a noastră în anonimat. De la etnic la individual nu se trece ca de la substrat la exponent, întrucât *individul posedă, alături de categoriile abisale ce aparțin etnicului, mai multe ori mai puține categorii abisale ce-i aparțin numai lui* (*Sub specia stilului,* în *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Humanitas, 1994, p. 163).

Filozoful îşi încheie studiul cu următoarele concluzii: 1. *orice stil este **cosmoidal***. Stilul se întemeiază întotdeauna pe un complex de categorii abisale discontinue, sinergic şi arhitectonic combinate; 2. *unitatea de stil nu este absolută*; fiind întemeiat pe o combinație arhitectonică de factori discontinui, stilul manifestă o remarcabilă plasticitate; 3. *există stiluri individuale*; niciodată însă un stil nu este individual prin toate categoriile sale abisale. Cel puțin cîteva, dintre cele mai importante, sunt întotdeauna colective; 4. *există stiluri colective*.

Problema metaforei

În afară de stil în sens categorial şi ontologic, creațiile culturale mai au şi un stil al substanței, adică al elementului material, sub aspectul său metaforic. Blaga dă metaforicului o semnificație cu tendințe de generalizare, având conştiința că *metafora câştigă de pe urma meditațiilor noastre enorm în importanță*.

Eliberată de limitarea lingvistică, metafora lui Blaga capătă mai întâi un sens **antropologic**, atât sub aspect genetic, cât şi teleologic şi funcțional, felul metaforic rezultând ca un corolar necesar şi inevitabil din existența specific umană: *Metafora nu poate fi deci numai obiect de cercetare şi analiză al poeticii sau al stilisticii...metafora este a doua emisferă prin*

care se rotunjeşte destinul uman, ea este o dimensiune specială a acestui destin şi ca atare ea solicită toate eforturile contemplative ale antropologiei şi ale metafizicii (*Geneza metaforei*, p. 52).

Funcțiile normale ale metaforei sunt fie de a plasticiza, fie de a revela, nicidecum de a tabuiza un obiect, la modul magic ori estetic. Tipologia metaforei reproduce funcțiile ei:

Metafora plasticizantă, exemplificată prin *cicoarea ochilor*, ca plasticizare a „albastrului”. Ea se produce în interiorul limbajului şi reprezintă o tehnică compensatorie născută din *incongruența fatală dintre lumea concretă şi lumea noțiunilor abstracte*. Pentru că nu îmbogățeşte cu nimic conținutul ca atare al faptului la care se referă, metafora plasticizantă *ține loc de concret în ordinea abstracțiunilor* şi are valoare de sensibilizare, de exemplificare.

Metafora revelatorie este exemplificată prin mai multe contexte excerptate din propria-i poezie: „Soarele, lacrima Domnului / Cade în mările somnului” (*Asfințit marin*). Aceste metafore sporesc semnificația faptelor la care se referă, încearcă *revelarea unui mister*, prin mijloace pe care ni le pune la îndemână lumea concretă, experiența sensibilă şi lumea imaginară (de pildă, metafora naturii-biserică din *Miorița*). Ele rezultă din *modul specific uman de a exista, din existența în orizontul misterului şi al revelării. Metaforele revelatorii anulează înțelesul obişnuit al faptelor, substituindu-le o nouă viziune şi sunt întâile simptome ale acestui mod specific de existență* (*ib.,* p. 38).

Odată stabilită tipologia, se rezolvă implicit şi problema *genezei* metaforei. Blaga respinge ipoteza mentalității magice tabuizante, pentru că metafora îi preexistă. Dihotomia taxinomică va fi reprodusă şi la nivel etiologic: *Metafora are două izvoare cu totul diferite, care nu îngăduie nicio confuzie. Un izvor este însăşi constituția sau structura spirituală a omului, cu acel particular dezacord dintre concret şi abstracțiune. Al doilea izvor este un mod de a exista, care caracterizează pe om în toată plenitudinea dimensională a spiritului său, ca om: existența întru mister* (*ib.,* p. 38). De aceea, geneza metaforei coincide cu geneza omului.

Cu aceste premise genetice, Blaga plonjează în ontologie şi conferă metaforei, după stil, statutul de *dimensiune specială a destinului uman* precar, dar perfectibil. Metafora se declară ca un moment ontologic complementar unei situații de două ori precare: omul trăieşte într-o lume concretă, pe care n-o poate exprima şi el trăieşte, pe de altă parte, în orizontul misterului, pe care însă nu-l poate revela. Metafora încearcă o corectare a acestei situații. Blaga a insistat asupra

funcției filozofice a metaforei revelatorii, aceea de a releva misterul. Nu s-a oprit însă asupra *funcției poetice* de a genera, prin referențialitatea ei multiplă, lumi imaginare.

CONTRIBUȚII ACTUALE

Cercetarea neoretorică a limbajului

G. Ivănescu a cercetat procesul constituirii limbii poetice româneşti de la Heliade la Arghezi (*Limba poetică românească*, în LL, II, 1956). Autorul evidențiază trei surse principale: *limba veche* (a cronicarilor şi cea bisericească), *limba populară* şi *neologismul*; proporția şi funcția lor estetică determină stilul unui scriitor.

Ivănescu a pus la baza clasificării stilurilor principiile *clasicismului*; ca şi Aristotel, cercetătorul român consideră că limbajul poetic se opune celui comun, iar sinonimia este un stimul lingvistico-estetic în geneza acestuia. În spiritul retoricii clasice, vorbeşte despre stilul sublim sau înalt, stilul de mijloc şi stilul umil, adică despre stilul poetic, distins, elegant şi despre stilul vulgar sau burlesc. Limbajul poetic concretizează idealul clasic de armonie, frumos, echilibru şi măreție. Se desparte însă de retorică prin ideea limbajului poetic nefigurat, pe care îl ilustrează cu exemple din Eminescu şi Sadoveanu (*icoană* pentru „imagine”, *aducere-aminte* pentru „amintire”, *cu grăbire* pentru „grăbit” etc.).

Importantă este distincția pe care Ivănescu o face între forma expresiei (figurile de sunet şi ritmul, ca artă a părții materiale a semnului, a semnificantului) şi forma conținutului (figurile de stil, ca aspect semantic al limbajului).

B. Cazacu are despre stil aceeaşi concepție clasică, după care funcția expresiv-emoțională se deosebeşte de funcția de comunicare. El avertizează asupra diferenței dintre cantitate şi valoare şi respinge inventarierea neutră: judecata de valoare constituie corolarul oricărui proces de descriere şi de interpretare a faptelor lingvistice şi stilistice (*Despre cercetarea limbii şi stilului*, în *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, Bucureşti, 1960, p. 143). Boris Cazacu a fost preocupat de receptare, de relația dintre limba vorbită, formele dialectale şi limbajul artistic, de intenționalitate şi de subiectivitate în limbaj (*Reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966). Stilul *potrivit,* singurul care se poate numi stil, înseamnă supunerea la obiect, ca în cazul lui Caragiale. De

reținut şi colaborarea sa cu R. Jakobson la analiza exemplară a poemului eminescian *Revedere* (R. jakobson, B. Cazacu, *Analyse du poème „Revedere” par Mihail Eminescu*, în *Cahiers de linguistique théoretique et appliqueé,* Bucharest, 1, 1961).

Mihaela Mancaş, după un curs de *Istoria limbii române literare. Perioada modernă*, a realizat o istorie a limbajului artistic românesc din secolele 19 şi 20 (*Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea,* Bucureşti, 1983, *Limbajul artistic românesc în secolul XX,* Bucureşti, 1991), structurată binar, ca schemă retorică a limbajului poetic contemporan şi ca schemă naratologică dedicată prozei. Este şi autoarea unicului nostru studiu privind stilul indirect liber (*Stilul indirect liber în româna literară*, Bucureşti, 1972).

Stilistica funcțională

I. Coteanu a abordat stilistica din perspectivă structuralistă, funcțională, iar în ultimii ani s-a ocupat de poetică şi de pragmatică. A început prin a revizui concepțiile tradiționale (Bally) şi a stabili două tipuri de expresivitate: *latentă* (virtuală în limbaj) şi *dedusă* (lingvistic) din confruntarea mijloacelor lingvistice între ele sau cu cele extralingvistice. Expresivitatea este direct proporțională cu cantitatea de informație; este maximă în limbajul popular şi reprezintă „o valoare realizată cu ajutorul macrocontextelor astfel întocmite, încât să provoace o deplasare de planuri în conținutul semnelor lingvistice” (*Considerații asupra structurii stilistice a limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, Bucureşti, 1962, p. 81). Ideea va fi reluată în *Stilistica funcțională a limbii române. Limbajul poeziei culte*, 1985, în legătură cu generarea lumilor textuale dintr-un nucleu referențial.

Structura stilistică a limbii (în *Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti, 1967) este o anticipare a *Stilisticii funcționale a limbii române*, vol. I; lingvistul introduce aici noțiunea de **diasistem** (limba comună, esența limbii într-un moment al existenței ei), în funcție de care se defineşte structura stilistică a limbii. Factorii socio-culturali determină ramificarea diasistemului în limbaje şi în stiluri funcționale.

Aplicată la limbajul artistic, teoria expresivității se transformă într-o poetică dominată de funcția poetică a limbajului. Raporturile stilisticii cu poetica au fost adâncite din perspectivă pragmatică (*Stilistică – generativism – pragmatică*, II, în „Studii şi cercetări lingvistice”, nr. 2, 1990, p. 89-98). Problemele limbajului poetic sunt plasate într-un cadru larg filologic: retoric, semiotic, de lingvistică a textului.

Coteanu este coordonatorul a numeroase lucrări colective, între care menționăm *analize de texte poetice* (Bucureşti, 1986) şi autorul unor ingenioase analize de text (*„Dintre sute de catarge". O modalitate de interpretare*, în „Limba română", nr. 5, 1975; *„Morgenstimmung" sau poemul întoarcerii către lume*, în SCL, nr. 5, 1975). Acesta s-a afirmat ca o personalitate dinamică şi complexă, cu o viziune sincronică integratoare, un creator de şcoală şi un model de gândire flexibilă, interdisciplinară.

Stilistica expresivității

G. I. Tohăneanu practică o stilistică de tip spitzerian concentrată pe textele marilor creatori: Eminescu, Creangă, Sadoveanu (*Studii de stilistică eminesciană,* Bucureşti, 1965; *Expresia artistică eminesciană*, Timişoara, 1975; *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, 1969; *Arta evocării la Sadoveanu*, Timişoara, 1979). Coautor al unui curs de lexicologie, a studiat sinonimia şi omonimia poetică, lexicul *Țiganiadei*, dar şi sintaxa poetică la T. Arghezi şi chiar punerea în pagină a textului poetic (*Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică şi versificație*, bucureşti, 1976).

Şt. Munteanu reprezintă stilistica timişoreană în latura ei teoretică (*Principii de stilistică*, Timişoara, 1966, *Stil şi expresivitate poetică*, Bucureşti, 1972; *Limba română artistică*, Bucureşti, 1981; *Introducere în stilistica operei literare*, Timişoara, 1995), dar şi aplicativă (analize de text la: *Luceafărul*: „Limbă şi literatură", nr. 15, 1967, *Peste vârfuri*: LR, nr. 3, 1969, *Tusculum*: LL, nr. 22, 1969, *Testament*: LL, nr. 25, 1972). În sinteza realizată de acesta, stilistica funcțională este precedată de stilistica expresivității. Conceptul de *atitudine stilistică* situează stilistica sa pe poziția individual-psihologică a lui Spitzer şi o racordează la teoria comunicării, prin corelarea planului subiectiv cu situația sociolingvistică.

Eugen Negrici, autorul teoriei expresivității involuntare, a valorificat sugestii din P. Valèry şi U. Eco, pe care le-a aplicat cu succes literaturii române vechi (*Expresivitatea involuntară*, bucureşti, 1977; *Antim, logos şi personalitate*, Bucureşti, 1971; *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche şi M. Costin*, Bucureşti, 1972).

Stilistica poetică

Solomon Marcus a inițiat o direcție de cercetare interdisciplinară inițial matematico-lingvistică, apoi cu un spectru foarte larg (*Poetica matematică*, Bucureşti, 1970; *Artă şi ştiință*, Bucureşti, 1986). *Artă şi ştiință* impresionează prin viziunea intertextuală, semiotica genurilor

literare (poezie, narativitate, teatru) şi non-literare (muzică, arte vizuale), prin analiza semică a limbajului poetic în opoziție cu cel științific.

Contribuții analitice la stilistica şi poetica folclorului au adus: **M. Pop, Liliana Ionescu, Pavel Ruxăndoiu** (*Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966), **Cezar Tabarcea** (*Poetica proverbului*, Bucureşti, 1982), **Gh. Vrabie** (*Retorica folclorului*, Bucureşti, 1978; *Poetica „Mioriței”,* bucureşti, 1984).

Sorin Alexandrescu este, actualmente, cel mai cunoscut poetician de origine română, cu colaborări la prestigioase reviste de specialitate din străinătate. Împreună cu M. Nasta a realizat antologia *poetică şi stilistică. Orientări moderne*. A analizat simbolul la T. Arghezi, iar monografia despre W. Faulkner este prima reuşită românească în domeniul naratologiei.

Această panoramă a contribuțiilor româneşti de stilistică este incompletă (a se vedea, pentru completare, O. Berca, L. Berca, *Bibliografia stilisticii româneşti*, Timişoara, 1986), însă are rolul de a schița un drum şi o poveste: din trunchiul stilisticii începătoare s-a întins, tot mai departe şi mai diversificat, coroana labirintică a ceea ce este azi **lingvistica textului**.